

Ropui

Tualte Vanglai

Mizo Sakhua

HRANGHLUTE SULNU

Ngaihin
Min au ve

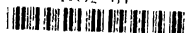
Khawtlang Lunglen

Tunge
Mi Ropui?

Hnam Lungphum
A Nghing

B. Lalthangli

Mizoram State Library
D62881

Nui takin
Mangtha le!

Culture

Sociology Theory
and Mizo Society

DATE LABEL**MIZORAM STATE LIBRARY**

The book taken from the Library is to be returned within **7 days**. A fine will be charged under the rules of the Library for each day the book is kept beyond that time.

Date of Issue	Due Date	Date of Issue	Due Date
25-11-71			

B. :- Book lost, defaced or injured in any way shall have to be replaced by the borrower.

Mizoram State Library
DG2581

HRANGHLUTE SUIHNU

Buatsaihtu

B. LALTHANGLIANA

State Library, Mizoram, Aizawl
Accession No. 1215
Date of issue 28/12/95
Supplier.....
Price.....

Published by
R.T.M. PRESS
Chhinga Veng, Aizawl.
1996

Hranghluite Sulhnu
By B. Lalthangliana

First Edition, 1996
Copies 2,000

AIZORAM STATE LIBRARY
Acc. No. 09 2581
Acq. by [Signature]
Class. by [Signature]
Date by 1
Sub Heading by
Transcribed by
Location No.

Published & Printed at
The R.F.M. Press,
Chhinga Veng, Aizawl.

THUH.MAHRUAL

“Thil hluite hi rangkachak tluka hlu a ni,” an ti thin a. Amaherawhchu a hlui apiang hi a hlu ngawt lova, a hlui vang maia lila a ni hek lo. Awmze nei, kan hriat loh hriatna atana tangkaina leh pawimawhna nei te chuah an hlu a ni.

Thuziak hlui leh tangkai, kan mi hmasate kutchhuak tam tak chu tunah hian a riral hnem ta hle a. Zoram buai laia khaw halin a kan ral tel vang te, dah that nachang kan hriat tawh loh vang te leh, a hlutzia kan hriat har vanga vawn that tumna kan neih loh vangtea riral a ni hlawn a, a pamhmai em em.

Kan theih ang tawkin ni hmasate kutchhuak chu kan zawng thin a, Mizoram dung leh vanga kan zinnaah kan dap zel a. Eng emaw zat chu kan hmu chhuak thei hram a. Tunah hian chung zinga thenkhat chu hlawn khawmin, *Iiranghluite Sulhnu* vuahin kan rawn chhuah a. Hetah hian tum pathum kan nei a.

Pakhatnaah chuan, kan mi hmasa, an hriatna leh thiamna hmanga Zoram thatna leh hmasawna tur ngaihtuah a, thu lo ziaak thin te kha thangtharte tan theihngilh phal rual an ni lova. Anniahni hriatreng nan leh, tuna la damte nen lam thangtharten an ngaihson zui zel theih nan a ni a.

Pahnihnaah chuan, **thuziak** hlui, awmze nei, kan hriat loh min hrih thei, kan mi hmasaten an ngaihtuahna fim tak leh suangtuahna thuk tak hmanga an lo nem kaite hi a rilal mai mai loh nan vawn that leh ven him a ni.

Pathumnaah chuan, Mizo Literature tichang-tlung tur leh tihmasawn tura theihtawp kan chhuah mek lai hian, **thuziak** hluite hi kan hnuchhawn thei lova, tangkai taka kan hman zui zel tur te a ni a. Tin, mi tam tak chuan heng **thuziak** thate hi a awm tih pawh kan hre lo mai thei a; a awm tih hriate pawhin duh hle mah se awlai taka chhiar mai tur hmuh a harsa a. Tichuan awlsam taka mipuiin an chhiar theih tura chhawpchhuah hi thil tul tak a ni a. Hengte hi rilrua vawng reng chungin kan rawn chhuah ta a ni.

Heng **thuziakte** hi a theih chin chinah a ziaktu remtihna lak a ni a. **Thuziak** thenkhat ziaktute hi 'Hranghlui' han vuah tham ni rih lo, kuni lama la phanchang vak lote an ni a. Amaherawhchu an kutchhuhk tha tak, mipui chhiar theiha hmuh tur awm meuh lo, pilbo lek lek te a ni hlawm si a. Chungte chu kan rawn zep tel a.

Tin, he bua elh ngei awm **thuziak** tha tak tak a la awm nual a, hun remchang dangah chhuah leh beisei ila. Chu bakah, *Kaphleia Hnuhma*, 1990 te, *Zikpuii Pa Kutchhuak*, 1990 te, *C. Thuam-luaia Hnuhma*, 1991 te, *Thanpuii Pa Kutchhuak*,

1994 te chu bu hian ngata kan lo chhuah tawh avangin, hetah hian an sulhute kan seng lut ve ta lova. *Prof. Siamkima Hphulma* pawh bu mala ding tura lak khawm mek a nih avangin kan rawn zep tel rih lo bawh.

Tun tumah hian thuziak 18 chauh chhunkhawn khawm a ni na a a huap zau ang reng hle a. Kum 1883 a piang leh kum 1946 vela piang, kum 60 zet a inkara tlata sulhnu a ni a. Tin, a ziak hun chhung hi kum 50 chuang hret a ni bawh. Tichuan kum 1945 hma lama piangten kum 50 chhung vela an thil thlir dan thenkhat te, an thuziak kalhmang te, an tawngkauchheh te leh an suangtuahna vir vel te a ni ti ila, kan sawi sual lutuk awm lo ve.

A thukente pawh hian, a hiam zau hle a, 'mihring' kan thlir dan tur dik tak te, thu thlim-awm leh seprawtui lam te, hnam pum inthlir kirna leh khawtlang nun bihchianaa lam hawi te, zir hlawh tak 'Mizo hla' chungchanga kan keu hmaih hauh loh tur te, thu inziaksiakna Zoram huapa buatsaih hmasak lama lawmman dawna thuziak mipui chhian theiba awm rih lo te, Zoram pawna cheng Zofate chung a kan rilcu put dan turte chen-in ngaihnawm taka, hranghluiten an lo chana a ni a. A blu em em hlawm a, 'Old is Gold' an ~~the~~ thin zinga tel ve ngel tur thuziakte nin a lang.

He lehkhahu buatsaih tura kan dap khawm lai hlan, Brig. Sapliana te, Pu Rokunga Khlangte Lunglei te, Pu Vanlalthuama, High Sikul Teacher, Khawbung te, Pu F. Lalsawithuama, Headmaster, Biate te, Pu T. Khumtira, Khawbung te, Pu Vanpeka, Tahan te, Pu C. Vanlallawma leh a thian dangten min pui hlawm a, an chungah ka lawm hle a ni.

Hnam puitling leh changkangte chuan an hnam zinga chhuanawm te, an hun laia thil tha tam tak ram leh hnam tana thawkte chu an ngaihlu thiam hle a. Chawimawina sang pui pui siamin an hlan a, an limte hial an din fer fur thin. Chu chuan anmahni mimal kha an tiropui a ni ngawt lova, an ram leh hnam an tiropui a, an tizahawm a ni.

Keini Mizote tan pawh hrang hlui kal tate chu kan hriatzawng an ni emaw, kan kawmngaih thin leh laina an ni emaw, keimahni mimal tan thil min tihsak emaw a pawimawh ber lova. Din-hmun sang leh ropui taka an din leh din loh te, an dam rei leh rei lohte chen hian a pawimawh ber hek lo. An hun laina an kawng zawhah ram leh hnam tan eng thil tha leh hlu nge an lo thawh tih a pawimawh ber a, chu chu kan zirna inghahna langphum ingbing lo tur chu a ni.

Kan mi hmaza, ram leh hnam tana hna tha tam tak thawk a, thangtharte tana thil blu tha-

hnem tak hnutchhiahtute kan chawimawi hian, anmahni mimal kan tiropui a ni mai lova, an thlahte kan tinihlawh a ni ngawt hek lo. Mizo hnam kan chawimawi a, kan tiropui a ni zawk. Chutianga hriatreng tlak leh chawimawi phu Zofaten kan ngah poh leh kan ropui ve dawn a ni. Chutiang kawnga Mizote mit tikeu deuh deuh turin he leh-khabu hian tangkaina tlen azawng tal a neih ve ka beisei.

Dated Aizawl,
25 May 1996.

B. Lalthangliana
Chbinga Veng, Aizawl.

THU AWM IE

Tiuhmal ruat (iii)

1. Tunge mi ropui?
- Hrawva (1894...1956) 1
2. Rente ngaih Rempuih a thu
- Pu Thanga (1883...1957) 3
3. Ropui
- H.K. Bawichhuaka (1912...1985) 7
4. Friat loh hlan
- R. Zuala (1917...1990) 13
5. Nui takin mangthaile
- (Sangliana 1914...1989) 16
6. Tawrhna
- Zairema (1917....) 24
7. Hnam lungphum a nghing
- Lalsawma (1930 ..) 28
8. Ngaihin min au ve (Thawnthu tawi)
- Lalthankima (1923, ..) 38
9. Culture
- C.L. Rema (1925 ..) 46
10. Khawtlang lunglen
- Rokhuma (1931....) 50
11. Sociology Theory and Mizo Society
- Z. Lalhmingliana (1946...) 62
12. Mizo sakhua
- C. Rosiama (1946...) 73
13. Hla thu
- Rev. Liangkhaia (1884 ..1979) 98
14. Hla phuah thiam R.L. Kanilala
- C.Z. Huala (1903 ..1994) 103
15. Chhaktiang kawlrannah leng mah ila
- R. Vanlawma (1915 ..) 110
16. History of Mizo hla
- V.L. Zaithanmawia (1939 ..1968) 118
17. Thangi leh Chala (Lemchan tawi)
- Lalmama (1901...1950) 167
18. Tualte vanglai (Thawnthu sei)
- Pastor Nikhama (1902...1955) 177

1. Tu nge mi ropui ?¹

Hrawva, B.A.

LEHKHA thiam te, f nna zirte leh lehkha chhiar tam mite hi nifing renga piang an ni lo. An finna leh an hriatna te chu zawi zawia kum rei tak chhunga an lo neih a ni. Cardinal Wolsey, mi ropui pakhat pawh hi tun hmain hria an awm lo. Chhungkw rethei tak zinga lo piang a ni a; mahse a vanneihnain mi ropui zinga chhiar tel ve turin a lo hlang sang ta a ni. Pianna tlawm tak hian mihring rilru a tichhe chuang lo va, Pathian hlau mi leh sakhaw mi nihna a dal lo ve. Khawvela insan hleihna mai mai hi Pathian mitah a danglam chuang lo va, mi eng anga rethei pawh ni se, a tum a, a beih phawt chuan mi ropui ber zinga pakhat pawh a lo tang thei a ni.

Nepolian-a te, Nelson-a te, Shershab-a te leh Robert Clive-a te pawh mi rethei chhung zinga lo piang an ni. Mahsela an dam chhungin mi huai zinga chhiar an ni a, an thiltih ropuite chu a borat lo va, an hming pawh a thi thei ta lo a ni.

Tunlai hian mi hausate leh thuneihna nei laite hi mi ropui, mi lianah kan ngai a, mi ropui takzet an ni em? Ni lo. Mi ropui takzet chu thinlung nei zau hi an ni.

1. Kum 1929-a a ziaak a ni.

Ropuina takzet chu briatnaah leh chetdanah a ni zawk. Khawvela hmun sang mai maiah a a awm chuang lo. Hausakna takzet chu thinlungah a awm zawk, sum leh paiah ni lovin. Prof. Blakie-a chuan, 'Ropuina chu mihringah a awm a ni, mihring neihah ni lovin', a ti a.

Chutichuan khawvel ropuina chu ropui tak tak hmuh theibna a ni em em chuang lo a nih chu. Kan Pa vana mi chuan mi lian leh mi tê te hmaah ama duh aplang tan thiltihtheihna inang reingin a dah a ni a. Ani mitah chuan kan inang vek a, chi leh kuang, pawl leh zir tih hi khawvel thil a ni a. Mi tlawm ber leh lang lo ber pawh ni ila, Pathian rawngbawltu anga kan thawh a, fate anga thu kan awi a, kan inhmangaih tawn chuan mi ropui takzet kan lo ni thei bawh ang.

1. *Pianna thu lam ka chhui lo,
Hming pawh hriat a ngai chuang lo;
Thinlung lam a dik phawt chuan,
Mi ropuiah ka ngai thin.*
2. *Hausakna ka ngaithla lo,
Rethei te pawh ni mah se,
Mihring thinlung dik tak chu
A neih chuan a tawh a ni.*
3. *Khawi atonga lo chhuak nge ?
Khawli hmuna seilian nge ?
Tui pawh a thanghlim phawt chuan,
A chhuah hriat a ngai lo.*

4. *Lal in nge ni, hnamtlawm in ?
 A chenna hriat a ngai lo;
 Hei hi erawh nan chhang leh,
 Mi r nawm a ni em le ?*

---:o:O:o:---

2. Rente ngaih Renpuiah a flu¹

Pu Thanga

KEINI Mizoho fel lohna leh hmingchhiatna leh mualphona tak pakhat chu thil engpawh kan zawrh tur tawh phawt chu, zawrh sum mai mai te chu tia tihnawmah kan chin hi a ni a. Hei hi kan chin thar pawh a ni lo va, hman lai atanga kan hnam thil sual leh dan tha lo chin reng a lo ni a. Vai lo len hma khan vaiin thelret an duh a, Mizovin an zuk zuar thin a, an thahnemngai lutuk chuan tiau lungthil misual leh vervek thenkhat chuan an lo hlum hnan a, a thente phei chuan lungtum te pawh an lo hlun hnan a, chutah a hlir ai chuan a lo rit ta, Vai pa ngaih thalo chuan an han zai phel ta a, lung te, tiau lungthil te, lungtum te a chlungah chuan an hmu ta hlawm a, Vai chuan an leisak duh ta lo va; hiawh luattuk an tumna lamah leh an ren ngaihna lamah engmah hawn lovin kut bengin an hawng ta hlawm a, an rentê ngaih chu renpuiah a flu tak tak ngei

1. Kum 1939-a a ziaik a ni.

mai a ni. Chumi chin chu vaiho chuan Mizo thelret hlum zawrh chu an lei duh ta reng reng lo an tih chu. Hei hian he sualna hi hmasang aṭanga kan chin a nih a tilang hle mai a ni lawm ni?

Tin, hman kum lawka la tawlh lai pawh khan chuti bawh chuan Mizo la tawlh thenkhatte chuan an ren ngai lutukin a buk rih nan tiin an la chu ṭiau lungṭhil te nen bawh chuan an pawh leh vak mai a, a ṭhente pheih chuan mai pum te, lungtum te an lo thun tel ru a, vaiin an la rêng chu an sah ṭeh sak a, an la chu lei ziazang lohvin a lo bawhlhlawh a, ṭiau lungṭhil nen chuan a lo inzat thaw mai a, mi thenkhat an rêngah te pheih chuan lungtum te, mai te, maipawl te an lo hmu ta nual mai a, an lei ṭhatsak duh ta si lo va, an la thenkhat chu hralh tlak loh khawpa bawhlhlawh leh lungṭhil pawh a lo ni a, tuman an lei duh ta lo va, an paih ta ngawt mai a, a hralh tlaka te lah chu man tlemtea in phal loh chuan kan lei duh lo ve an ti ve thung si a; tichuan hlawk luat tum-na lamah chuan engmah bar lovin an la tam tak man tur chu an zuk tiriral ta mai mai a ni an tih chu !

Tin, mi thenkhatte chuan a buk rih nan tiin an la chu tui an leih huh a, mahse an hralh hman a lo hmuar chhe zo va, a leitu tur vai chuan a rêng an sah ṭeh chuan an lo hmu Chiang a, an lo lei duh leh ta ṭhin lo va, an hawn leh peih

pawhin hawn leh tlak pawh a ni tawh si lo va, an paih leh ringawt mai thin a. A rente ngaih chu renpuiah a tlu takmeuh thin a nih chu !

Tin, chung lo pawh chu kumin thal tir pawl-tlak hlim lai khan Vaiin rawsawt hmarcha an duh tih an hria a, mi tam takin (Tlawng ral thlang lam a mi khu an ni ber a) Sairangah an zuar zut zut mai a, hmarcha mai nai e ti lo chuan mawnd khat cheng sarih-ah te, a aia tamah te an hralh hlawm a. Tawngpu pakhat pheh chuan, "Mawnd khat cheng sawm zelin ka la ang e," a ti a. Tu khaw pa pakhat nen emaw hian an inrem a, intih thawn theih loh nan a zekhamna angin tangka engemaw zat lai a Vaipa chuan a pe lawk a. Mizopa chuan an intiam niah chuan hmarcha chu a rawn la teuh ngai a, mahse pa remhriat tum leh ren ngai rawl deuh a lo ni a ni ang chu, a bukirih nan ti chuan hmarcha chu tuiah a lo tihuh vek mai a. Vaipa chuan a han en vel a, a huh vek tih a hre ta a. "I hmarcha i tichhe vek a, lei tlak a ni ta hlei nem, ka tangka pek lawk che kha chu ka ui lo ni mai rawh se, ka lei duh lo ve," a ti ta tlat mai a, tangka tam deuh lei dawn nak alai chuan a hmarcha chu a hralh thei ta lo va, a manganpui ta a. Pho roah tiin Sairang Vaibo chuan mawnd khat chu tlemtein an leisak ta a. A rente ngaih chu renpuiah a tlak ta pek a nih chu.

Hetiang hi kan thil zawrh apiangah tuma hnial rual lohvin kan ching reng reng a ni. Buh-

fai kan zawrh leh a hum leh a fai inzatin kan ti a, kan tih dan leh kan thil chin hi a fel lovin a tha lo hle a ni; sim daih tum theuh ila a tha hle ang. Hnam dang sumdawng hian zawrh sum tur chu an tihthat theihtawpin tuma duh loh rual loh, sawiselna awm lovin an siam a, chuvangin an sum-dawnna kawngah chuan an hlawhtling thei thin a ni. Rinawm lo taka kan thil zawrhnaa kan awm chuan miin kan engmah an lei duh lo vang a, kan thil leitute apiang an sim zel ang a, kan hlawhtling thei reng reng lo vang. Chuvangin hlawhtlin kan duh phawt chuan kan thil zawrh tur apiang chu kan tihthat theihtawpin ti tha ila, mahni ta tur ai chuan ti ngunin ti tha bik ila, ama chi vekah chuan sawiselna leh sum heuna awm lovin siani hram tum ila a tha ang a, kan rante ngaih chu renpuiah a tlu tawh dawn lo nia. Kuminah pawh hian rawsawt hmarcha chu nasa takin in lo chingin tam tak mai, in neih tam theihtawpin lo rep ula, man tam takin in la hralh dawn nia. Hralh tla ngei turin var piak puak te awm lovin ti ro ula, tui reng reng chu leih hauh suh ang che u. A ro ai la nel lain muk takin per thlap khawpin thun ula chhiat tih a awm lo vang. Thal lai khan mawnd khat cheng ngaah te an hralh a, tunah hi chuan cheng riat atanga cheng sawm thleng pawhin an lei duh a. Chhotelal Seth Dawrkai te phei hi chuan mawnd engzat pawhrawn phur ula, man takin kan lei duh vek ang an ti.

3. Ropui¹

H.K. Bawichhuaka

KUM 150 lai a nih dawn tawh chu; Southamton lawng kaiah chuan Belerophon chu a rawn inngnat a. Zing a lo ni a, England vau kam lam chu thlir turin Napoleon-a chu lawng sumhmunah chuan a lo chhuak a. Lawnga mi leh vaukama mi, amah hmuh be cia nghaktute z wng zawng chuan an lukhum an lo phawk vek mai a; lawng Captain pakhat mai lo chuan ! France ram lalber, Europe r pbet thintu chu, lo tlawn ta mah se, a lo zah-awm thinzia hrerengin, lai angin, lukhum phawkin chibai an lo buk a ni. Hetia lai tlawn an chawimawi avang hian English-ho chu tuman an hmusit chuang hauh lo; Napoleon-a pawhin, mi dangte pawhin, kei ngei pawhin ROPUI kan tih phah zawk. Lawng Captain, 'lai' tana chawimawina hnahnung ber, chuti taka catir bitu chu zahpuiawm kan ti e. ROPUI hi eng nge a nih a hre hauh lo a ni ang.

He lawng Captain rilru ang lek hi put a awl hle awm e. Chapona hian min tidâk sang duh viau a ni. Chu chuan min tiropui lo va, min ti-lolam zawk thin. General Rommel-a chuan German sipaite a fuihnaah chuan, "German sipai ropui tak in nih phuin, hmelma sipai in mante reng

1. Kum 1960 leh 1961-a a ziah a ni.

reng chu tiduhdah suh u; ei tur leh in tur tha in pe fo tur a ni," a ti thin. Engpawh va hlenin va hneh mah ila, kan ropuina phua kan inngaihtlawm hi ROPUI a ni zawk.

Tun indona ropui zawh hnu kha a ni a. Australia ram khawpui pakhat Verona-ah chuan mipa naupang (unau) pahnih, kum 9 leh kum 11 mi chuan, an zing sikul kal hma leh an tlai sikul ban hnuin pheikhawh nawh tletin an inhlawh thin a. Mi tupawhin an pheikhawh nawh tlettir sela, an unau chuan lawm takin, hlim takin an ti thin. American khualzin pakhat pawhin a pheikhawh a nawh tlettir ve a. An hlim dun em aving chuan mak a ti ta deuh va, "Naute u, engtizia nge, in va hlini thei zawk em?" a ti ta ngawt a. Anni chuan, "Tanpui tur tha zet kan nei a, kan tanpui theih phah dawn tin alawm," an ti a. Tin, ani chuan pawisa a pek belh ta a.

A tuk Chawlhniah chuan Verona khua atanga mel 2 laia da.ndawi in (Sanatorium) ve en tur chuan American khualzin chu Taxi-in a tlan a, nimin tlaia a pheikhawh nawtu naupang pahnih, a kalna tur lam hawi bawka kal chu a va umpa a; ipteah hian ei tur leh thei hnin eng eng emaw an lo ak ve ve a; hlim takin kein an lo kal dun a ni. A taxi a tiding a, "Thiante u, khawiah nge in kal dawn? lo chuang ve ta che u," a ti a. Anni chuan, "Sanatorium-ah keini chu kan kal dawn a, kan kalna tur a inang lo vang, a hla tawh

lo bawk a, tihian kan lo kal zel mai ang e," an ti a. An kalna tur chu a thuhmun tak si avang chuan taxi ah chuan an chuango ta a. Indonaah an pa a thi tawh si a; a nuhovin an hmeithai a, an farnu, an upa ber chu T.B. veiin, chu Santorium ah an dah a ni. Thawhtanni atanga Inrinni thlengin, sikul kai hma leh ban hnuin, an tih theih tawk - pheikhawk nawh tletin an inhlawhfa thin a; Chawlhni a lo nih apiangin, an hlawhchhuah sa chuan ei tur tha leh thei thate an lei a, an u chu an lo va pe thin a ni. An ROPUI teh a nia.

Ropui hi han chhut tak tak chuan a tlawm lai hi a ni zawk fo mai. Chapona ai chuan ingaihtlawmna; uanna ai chuan thubnuairawlhna; duhamna ai chuan inphalna; a chan hnuai ang a lang zawk ta hi a ropui kan ti zawk hlawm ngei e. Pathian thu nen a inhmu zaih mai zawk bawk.

Ani, chutiang chuan kan nun danah reng reng hian chuhhelh ai chuan mite kan kian thin hi thil zahawm leh ropui zawk a ni fo mai, Chakai khawrh hona ringawtah pawh hian, en tha hnian mang lova, min mi phawh khath ang tih hlau fahrana ni hmaa kan kat kan kat thin hi chu a ropui lo zet mai.

Tun indopui II-naah khan Tangruai sorkar-ho kha an tan a tha har hle a ni. Vawikhat phei chu an mangang takzet a nih kha. British sipai rual 350,000 lai chu France ramah German sipai bei turin an kai phei a. Mahse Hitler sipai chak

em em chuan, thawklehkhatah Maginot Line kulh
 pui chu an bawh pel a, Tank rual chuan Paris an
 pan ruak ruak a, French sipai leh British sipaite
 chu an su phel a; tin, hmar lamah Belgium rum,
 Sorkar te tak te chu pawisa lovin an paltlang a,
 tichuan British sipai pawh chu thlang lam leh
 chhim lam leh chhak lam atang chuan nuai pin
 a, vai ruh barh an tum ta a. British tan chuan
 a thlaphan thlak hle. British sipaite chu, theih-
 tawpa tlawmgaih chhuahin an tang hram hram
 zel a, an tawlh khawm zel a, DUNKIRK khua,
 English Channel tuipui kamah chuan, mel nga hual
 lek chhungah an tawm ta a nih kha; chumi tuipui
 kam chu thleng hman suh sela chuan German si-
 paiin an man phiar ang. British sipai pawh tah
 chuan Tuipui ral England an kai phei theih chauh-
 in himna a awm a ni. Kawng dang reng a awm
 lo, hma dang zawng zawngah German sipai, tam
 zawk, ralthuam pawh ngah zawk, vanah pawh
 thlawhna rual nena tan khalh theite chuan, an tlak
 khal vek tawh avangin.

Hemi Dunkirk hmun chep taka ta British sipai
 pawl an tlanchhuak thei hi, chanchinbu tinrengah
 chuan lawm em emin an sawi; "thil mak" (miracle)
 ni hialin an ngai. Mahni chanchhiatna, bitumte
 ngam lova tawlh na na na, a mawi zawnga la han
 sawi fo chu, awih enah pawh ka lo en lo va, ka
 hriat ch'an hma chuan, Mahse, thil namen a lo
 nito reng a ni.

Chutia Dunkirk hmun chep taka British sipai rual dan khawmte chu chhanchhuak turin British mipuite chuan tuipei ral, nei 30 laia hlaah chuan, an neih zawng zawng an lam khawm ve a, Indona lawng lian leh lawngte mai chu erg tham ni tawh hek lo, sangha man lawngte, lawngleng te chenin an khawm a, chhun zan zawmin Dunkirk tamah chuan an intir pheih a. Chutih chhung zawng chuan German khawmual sipai leh boruak sipai chuan laipui leh bomb-in an deng ut ut reng a, chawh hman reng a ni lo. Chunglam vanah erawh chuan chhum chhah zet a cham reng a, tuipei pawh chu ni dang ang lo takin, a mam zur mai a. German thlawhna hotu pakhat pawhin, "Tih rual a ni lo mai, kawmawla intuam ang maiin chhumin min tuam mai a, han chet vak ngaihna a awm lo," a ti hlawl reng a ni. "Thil mak" (miracle) tih mai a ni reng a ni.

Tichuan lawng rual awm thei apiang chuan British sipai pawh chu an thiar an thiar ta a. Mahse lawngte chu vaukama va inngat mai thei an ni lo va, lawngte te chuan sipai chu an thiar chhawng a, lawng lian zawkah an dah pheih zel a. Tin, lawng thenkhat chu tui dai a pan pheih te a ngai a, zak thleng thlengin, kawng thleng thlengin, khup thleng thlengin sipaite chuan an dai a, a indawt zelin lawngte chu an pan pheih a, ralin bomb leh laipuiin rawn phin thinin thlawhna te chuan chhum pui hnuajah machine-gun nen rawn puh

vel chiam thin mah se tumahin mahni sa himna
 uma chubhelhin, inkalkhalh an tum reng reng lo!
 Inkalkhalh leh inbawh buai awm hauh lovin, a
 indawt zelin, lawng awmchhun apiangah chuan an
 inthiar kai a, lawng dang lo thlen leh hnuaa lo
 boral hmante pawh an tam mai. Chutiang thla-
 phanna hmun pawha inkalkhalh an tum duh hauh
 lo chu a ROPUI teh e !

Chuti mai pawh chu 'a ni lo; an chuanna tur
 lawng kha a rih luat chuan pil mai tur a ni a;
 lawnga leng tawh chiah chauh lo chu, lawng khah
 hnuin sipai pakhat mahin lawnga kai luih hrani
 an tum hauh lo, a ropui teh e !

A hnuhnung berah chuan sipai pakhat ringawt
 chauh mai hi lawngah chuan a leng ve ta si lo
 va, amah mai chu an hnutchhiah ta a; "Dam tak-
 in, Pathianin malsawm che u rawh se," tiin a au
 zui zawk a ni. Kei chuan ka tlin ve hauh lo le!

Nimahsela, nakin deuhah chuan General
 Alexander-a (Tun hnua Lord Alexander an tih,
 Canada-ah pawh Governor-General zu ni kha)
 motor boat-in a lo kal a, khawmual a lo kai a,
 British sipai England lama kai tum tumah dang
 an awm tawh lo tih a chian hnu chuan, chu sipai
 chu a hruai a, motor boat-ah England an pan ve
 ta chauh a ni, an ti.

Heti khawp hian an buaisenin, an pasaltha a,
 an ropui ngei mai. Mahse England pan ve thei

lo, silai mu leh bomb hlian tuar. khawmuala si-pai la tap ta, tawhsawn ve hlei thei tawh lo te ngaihtuah avanga mahni sa himna leh ralmuanna um ve chu thiag lo ang hial khawpa ngaia, an hmelma German kuta awm pawh huam zawktu doctor-te leh nurse-hote kha, an ropui lo chuang dawn em ni ?

Zirlaite leh mitin hian kan thupui ROPUI hi a nihna dik tak hriain ngai pawimawh ila, chutiag chuan nun pawh tum ve ila, in tam lut avanga uan leh pawngpawrh ai chuan kan thawh hlawk zawk phawt ang. Dunkirk-a s paite zawng an tana thil mak thlen sakna hial awmin an lo ropui a nih chu.

-xxOxx-

4. Hriat Loh Hlan¹

R. Zuala

PATHIANIN mihring a siam dan tlangpuiah chuan, mipa aian hmeichhia chu a chak lo zawk a, a tē zawk a, a fang lo zawk a; chuang chuan dinhnun hniam zawk pawh a chang lo thei lo va.

Tin, mihring rilru hi a mak viau mai a, aia chung zawkte khum hi kan chak theuh va, chutiag duhna chu neiin inhre kher lo mah ila, kan

1. Kum 1965 vela a ziah a ni.

nei yek a ni. Chuvangin kan hriat loh hlan hian aia chung zawkte khum hi kan lo tum ru reng theuh va, kan khum phei chuan rilruah lawmna tak pawh a lo awm thin a ni. Hetiang hi rilruin hre lo mah ila, rilru chhungril (subconscious mind) hian a hre reng a ni.

Hmeichhia pawh hi piankena hnuaihning zawk an nih hian mipa chung a len duhna hi a neihtir reng a ni. Chuvang chuan an thuhnuaia an dah theihthe chu ngainatna pawh an nei lo thei lo bawktin a.

Hei hi mipa thenkhat chuan hria tih inhre hauh lovin an hre thei a, chuvang chuan hmeichhe laka tlaktlum dan pawh an thiam em em reng a ni. Nula ngai thei tak tlangvalte hi, han ngaihtuah mai chuan a pahnih pathumna te chuan duh lo tawp tawh mai awmin a hriat theih a, mahse a ni lem lo. An thiamna hian a hneh leh tho thin. Chutiang tlangval chuan nula a han kherh tak tak chuan, fang takin nula bulah chuan a finna zawng zawngin a mawl a, a duhâmnâ leh mahni hma a sialna chuan a inphal a, a nghahhlelna zawng zawngin a dawhthei a, a thu thua a dah theih nan a thuhnuaiah a inphahhniam a, chapo takin a inngaitlawm thin, nula kiangah chuan buai takin a ti a, phur takin a awm hle hle a, a hnuhsitnain a fak a, a thu dik hriatna chuan dawt a sawi thin a, a verveknain a ngil thin. Hei bi tlangval zia a ni,

Nula chuan a dawt sawi chu a awih a, a cha
 pona chu a zuam phah a, mahni hma a sialna leh
 a duhamna chu pual bik theihna tur niin a ngai
 a, a finna chu a ngainep a, hun rei lo têt atan
 chauha a thil tum chu ni hlen turah a ruat a, a
 zahtheihlohna chu a khawngaih phah a, tichuan a
 sawi zawng zawng chu a pawm a, a che dan zawng
 zawng chu mawi a ti a, a ât derna leh a inphah-
 hniam dernaah chuan a lainat a, a khawngaih rual
 loh chu a khawngaih a, heng avang hian mipa chu
 khûm ta ngeiin a inhria a, a lawm a, a tilawmtu
 chu a lawm a, tihlawm let ve tulin a hria a, ti-
 chu a duh ber chu a je a; chu veleh mipa thu-
 hnuaiah chuan a intulut nghet chiah thin a ni.
 Hei hi nula a ni.

Hei hi a tlangpui thu a ni a, tin, hre reng
 chungat tih pawh a ni bik lo - awmdan a ni ve
 mai, rilru chhungril zawk (subconscious mind) an
 tih atanga lo chhuak a ni ber a; mihring rilru
 kalhmang zirtute hriat dan a ni. Kalhmang dang
 dang a awm a, hei hi pakhat chu a ni ve an tia
 lawm !

5. Nui Takin Mangtha u Le¹

Sangliana

NUIHZA siam hi har tak awl tak bawk si a ni a. Thenkhat tana nuihza siam chu a awl hle a, a nuih duh chi hrim hrim an awm a. Damkawr bulah te phei chuan ar êk ro han thai leh ngawt te pawh hi nuihza tha fe siam kan ni mai a. Buster Keaton-a te bulah chuan nuihza hi a siam theih loh achha a ui thung a; a nupui kum tam tak a khaw-sakpui meuh pawhin a nui a la hmu ngai hlek lo va. Vawikhat chu a kiai ve deuh sakin a hre chauh a, a tinui thelhtu chu picnic-a an kal dawn tuma a fapain, "Papa, kan in hi ka keng tel dawn em?" tia a zawhin a ni.

Pu Zara pa pawh a nui thei lo ve khawp a, "i hih" a han tih hi chuan a laihru i a na a, a kawm reng zel. Chuvangin nuih bawk bawkna tur chi dap lo ila, nuih kuk kukna chi i lo dap khawm ten dawn ang u le. Thenkhatin min duh dan angin a kar lakah hian kan han ngawi zauh zauh dawn a, chu chu in nuih nana kan han zauh-sak che u a ni tih hriain lo nui ve hram zel ula, a zat ngang loh pawhin lo kiai deuh sak ve ta reng reng ang che u.

Mi hmingthangho zingah i han chetla ve leh teh phawt ang. George Bernard Shaw-a khan vawi

1, Kum 1970 vela a ziak a ni mai thei.

ai dawt dawt khawpui a nupui bulah a âng ta
 bek a, "Khawvela mi ropui ber leh lar ber hming
 ipel pawh hre lo, mi eng emaw a nih le! A reng
 tengah 'Shawn' tih te saplawngah a awm ngai si
 o," a ti khar khar a. A nupui chuan a hre thang
 lawh khawp a, ngawi rengin Dictionary bu a keu
 nual nual a, "Shawn - hmanlaia an hamrik;
 hamrik hlui; hmanlai rawchhem' tia a lo inziak
 ni a kawhhmuh zoh a. Shaw-a meuh pawh a
 ngawi ta rauh rauh a ni awm asin!

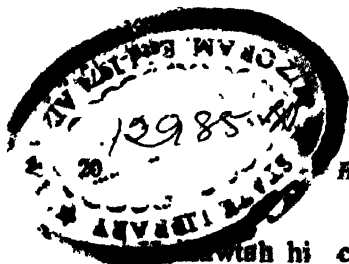
Ernest Hemmingway-a leh savawm thung aw ni
 eng, amah kha pa rorum huaisen fu a ni a, vawikhat
 chu savawm ngawltawt deuh maiin motor-a zin vei-
 vak a tiralti viau mai thin tih a hre thawi a, a zawng
 hranpa ve ta ngat a. An lo sawi ang ngeiin kawng lai
 h tak mai a ke hnung lamin a lo ding vu mai a,
 motor an han hmeh rik pawh chuan hre lo ang
 hrim maiin a awm roh a. Hemmingway-a chuan a
 va hnaihchilh zet zet a, "Savawm dum mawl satliah
 mai mai i ni tih i hria em? Savawm dum mawl sa-
 tliah mai mai siin eng nge kawng laiah te ka ding
 e i tih a, motor te i dan vei! Savawm var, chhim
 tawp leh hmar tawpa awm emaw, savawm hmul
 sei hnuang chi tal pawh ni si lo, i zak chai lawm
 ni zawnga," a han tih meuh chuan savawm chuan
 a ke paliin lei a rap a, kawng sirah a peng ta
 haung huung a, chuta chin chu motor a hmuh
 chuan thing a phen chuih chuih ta zel e zuk ti a.
 Zilh a sawt vei fu lo maw? (P.S.- 'Zawnga' kha
 chu a ti chiah leh awm lo ve).

A hun laia film star hmingthang em em Douglas Fairbanks (Senin) kha pa fiamthu duh tak a ni a, a ina lengte pawh hi a lo fiam thin a. Thut-thleng thenkhat chu thu an awma han hmeh nun hian a thu kha an hit chuai a, an zuang tho zawk thin a. Vawikhat chu nu pakhat zakzum hmel deuh mai hi chutiang thutthlengah chuan a thu a, Douglas-a chuan a han hmet thin a, mahse chu nu chu a thut ngaiin a thu hmiah hmiah mai a. A tawpah chuan mak a ti lehling a, "Nang chu i thut ngaiin i thu hmiah hmiah mai a, hit chuai emaw, tim uai emaw chang i nei lo maw?" a ti a. Ani chuan, "Nei e, aw! film star hmingthang bula awma awmdan tur ni hmiah ka lo ti alawm," a ti vei chuiah chuiah e an ti.

Sipai battalion khat mess pui zan chuan an tlai deuh a, um pawh an ruah tam deuh a ni awm a, an hriat takna chu, zing dar 4 dawnah an C.O. chu thlaphang mangang aw zet maiin a au tial ta ruai ruai mai a. A officer-ho chu an doctor nen lam a room-ah chuan an va tlan lut a, "Ka pum zen vek tawh, ka khawng tlat, ka thi thei lo," a lo ti nghur nghur mai a. A doctor chuan a puan chu a han hlim a, a nui ta toh toh a, ka han en ve chuan nuih hlaw chuan ka insang tawh hlawm a; pmut kekawrtlawm ke khingkhatah kha a ke khinghoih a lo inrawh tun mai a lo ni a. Hei hi John Master-an a lehkhahu "Tawtawrawt leh Sakel" ah a sawi a ni tih kan sawi zawng hian he thu hi min lo hrilh an awm ve leh a."

Thian pakhat chu a lenna a fuhin a tlai deuh hle ni bawk tur a ni, irhfiak ak akin haw turin a chhuak tawh zet a, rei vak loah chuan a lo lut leh chha chha a, "Khawi maw, in phone chu ka'n hmang teh ang aw," a ti a, Police Thana a va phone a. Inspector duty-a lo awm hnenah chuan a lenna in leh veng a hrilh a, "Hei ka steering wheel te, chiteh plate te, brake leh accelerator pedal te an lo ru kawng miat mai, engtia tih tur nge ni ang?" a ti chhal chhal a. Inspector chuan, "E, kan rawn intir dawn e, i car bulah khan lo nghak mai ta che," a lo ti a. Chu pa chu a va chhuak leh a, rei vak loah chuan a lo lut leh ta chha chha a, "Phone kan hmang leh ang aw," a ti a. "E, (irhfiak) . Pu Inspector, ka lo tihsual alawm mawle, a front seat emaw ka tih kha a back seat zawkah ka lo va lut lo ni a, a lo la kim thlap mai," a ti leh ta ak ak a nih chu - kan pa a ni hrep ang tih a hlauhawm lo maw?

Haihawt dan chi hrang hrang hi a awm a. Mahni kokia bah reng hreipui zawnga kalna hnu chhuikir leh ta ngut ngut te, vaibela vaihlo beng a inbria a vaihlo cheh dip mahni kâa chhung ta tlawr te pawh bo lo, mahni nupui zin tur thlah haw, lungleng fu e ti lova zanriah ei dawn tea chaw khawrh sa dai hman rawih khawpa nghak leh ta vung vung a, "In nu chu a va muang ve," ti ve ta tlat te pawh an sawi ka hria a.

Franghutte Sultan

Wawikhat hi chuan College zirtirtute hi an zualkai bik emaw ni nghe nghe ni, mei tana in-hriaa mahni hmuí tawng hliau durh pup te pawh an awm a. Leng haw khum pan nghai vang vang a, mahni nihliap ken khuma va thawlh than a, mahni nihliap hunna hmuna va inhung ta ringawt te pawh ka hria.

Wawikhat chu ka u.. i-a pawhin a hreipui a hlauh va, a hnu a chhuikir leh vut vut mai a, a thingtuluang kân hnu a zuk hmu leh te chuan, 'hei pawh hi heti hian ka tuk koh koh kha maw aw' a ti a, a hreipui ken chuan a tuk ve boh boh a, a la hmu ta chuang lawk lo a ni awm asin! A, ngaithla ve tak nghe nghe maw?

Hetiang haihawtna chi leh thawhât hi a in-pawl hnai viau emaw? Thianpa Khawma khan tho â mak tak a hre hnem hle mai a. Tho â sia nula rim vung te pawh an lo awm thin a. Thian pakhat tho â chu kawmchar tukverh atengin thli dal banah a pakai a, a thehleí chhuk ta a, lei a zuk thien chuan a intauh harh zo viau e a tia lawm! Thawhât chinah te pawh hian in chhunga chakai khawrh tak dual dual chang nei te pawh an sawi zel kha maw, pathlang bel leh thlieng velte chu an thal rem rum mai a, chakai crawh a vâng!

Hmeichhia tih hi 'minu' tîn thak tawh ila ti an hraw sawt viau mai a, kan tih minu zahawm hmam hmeichhia chu i han fiam sek teh ang aw.

Nu pakhat pawh a pasalin a pisa atangin phone in a va bia a, an inbiak laklawh lai chuan hlau awm em em hian a te ta vak mai a, chhuata han tlu thla ta thuai thawm ni awm tak hian a ri dawt bawk si a. A pasal mangang chuan a han kik dawt dawt thin a, a reh ta vung vung mai si a, mangang hlauthawng em emin police a phone ta vat a. An in awmna a hrilh a, ani pawh chuan a rang thei ang berin an in chu a pan pheii ve a. Police chu Inspector hovin an lo thawk bawk a, telephone bulah chuan an nu chu a lo thi dang der mai a, an han bawisawm a, a lo harh hnu pawh chuan, hlau em em mai hmel la pu reng chuan, "Awi, in chhungah hian a la awm hial ang, khum hnuaiah emaw, almairah chhungah emaw, awi, a la awm ngei ngei ang, awi, min rawn pan chat mai si a," a tih chuan Police hotupa chuan, "Eng ang hmelpu nge a nih a?" a han ti a. "A, a hmel put tih lamah chuan, e, sazu dang ang bawk, ih - ih, a hmui leh a mei pawh a zuh, a sazu hmel lehzuah deuh bik mai thei," a ti ta fan a nih chu!

Kan rel ta sa sa i han sawi zel mai teh ang aw le. Hmeichhe pakhat hian a thiannu pakhat hnenah, vui deuh tak hian, "Ka thiani reng mai, thian Thangi chu he kan thuruk hi chu lo hrilh ve suh ang che ka tih che kha i lo hrilh ve tih thian Thangin min hrilh tlat mai nia, nang zawng," a han ti a. A thiani chuan, "Aw, a va mak thin em! Ka hrilh che tih hi chu ani chu hrilh suh

ang che aw tiin thian Thangi chu ka hrilh lawm lawm si a!" a ti a. A thiani ve leh thung chuan, "A nih leh min hrilh tih ka hrilh che hi ani chu hrilh suh ang che aw," a la ti lawm lawm a nih chu! Thahnem an ngai lo maw?

Inchhuahchhal dang thawm kan lo hriat ruk ve chu, pakhat chuan, "Thuruk hrilh tlak, vawng thei turah ka lo ngai ve che a, a lo teuh mai si lova," a han ti dar nar a. A dangi chuan, "E e e, ka vawng thei lo chai ein ni? Kar khat ngawt ka vawng tih i hre nang e, fridge em si loah chuan ka vawng rei ngawt veng veng alawm," a ti mauh mai.

Nula pakhat pawh hian nula dang hnenah, "He nula leh tlangval inhualte hi an duhawm vei rial rial e tirawh, a nula tih loh hi chu!" zuk han ti tal a, a zuah bang tlem vei!

Nupa hi an inhnial bap bap a, nakinah chuan a mipa zawk chu a ngawi ta daih a. A chhan chu a nupui chuan, "Enga ti nge maw ka sawi hi inngahchhana i hman leh tlat thin reng le, ka sawi ni lovin ka sawi nia ka inhriata hi alawm ngaih pawimawh zawk tur," a ti mauh a nih chu!

A pasal chuan, "Vawikhat chauh ka han zawt leh teh ang che, i inpeih ve dawn tawh em?" thinrim aw ran deuh fu hian a han ti a. A nupui chuan, "Aw aw aw, i va han ngawng tak em!

Darker khat chhunga minit khat maiah ka inpeih ang tiin ka hrilh tawh si che a," a ti leh mauh bawk.

Hnial hneh te hi an va har tak em! Hei vang alawm Ham'et-a pawhin, "Hmeichhia, i hming chu 'Hniangi' a ni e a lo tih," Bukan a lo ti ve ngawt a nih chu.

Ngaihdaan hi a dang thei viau thin a, entirna pakhat chauh han siam ila. Ni khat chu khua a tha a, pisa chawlh a ni bawk a, phur deuh maiin Tennis court an pan hlawm a. Ni sa leh sa lo sawi phal lovin chhun pachangah chuan an khel mawlh mawlh mai a, nuam an ti em em a. Khual khuaa mi pahnih hian an zu hmu ve a, mak ti deuh maiin an thli a, a inkhela te lah chuan nuam an tihzual phah a. Nakinah chuan, "Pa chal kawlh thui pui pui, ei hmu hmel pu tak tak an ni si a, chhun pachanga chuti tulh tulha an phet buai mai chu ni, an tih ai ti tur khuan hlawhin an ruai ngam lo chu a ni anga le," an ti e an ti a ni.

Thlang deuah chuan pa thau nelh nuluh hian tennis khelh dan a lo sep suah suah mai a, "Tennis ka han khelh tak tak hi chuan, ka thluak hian ka taksa hnenah thu a pe a, 'tlan pheiv vat rawh, aw vaw thuai raw, aw vaw bir pawp rawh' a ti zat zat mai thin a ni," a lo ti zuah zuah mai a. A ngaithlatuteho chuan thiam awmin an ring khawp mai a, 'tichuan' an lo ti dial a; ani chuan, "Tichuan ka taksa khan, "Tuin a? Ka taksa pui

roh hian maw?" a han ti ta thin a, ka vaw hman leh thin lo," a ti ta hnung hnung a.

Thuruk pakhat chauh ka han hrilh ang che u, in vawn theih loh pawhin a paw lo ang. Ka thin pakhat chuan hriat loh hi a nei duh lo khawp a, a awm loh hi chuan Pu Zeta kan ti mai thin a, kan sawi apiang hi a lo hriat ve zel thin avangin. Ni khat chu, "Pu Buanga Dictionary ah hian, 'Zawh-zaw-zo' hi zuk chuang hauh loa maw le" ka ti a. Thian zeta chuan, "A ni tak asin, a thi har phian nghal a," a han ti leh zaih a nih chu. Sazaw nen a ngaihpawlh ni tak maw?

Nui takin mangtha ule.

.....:o:o:.....

6. Tawrhna¹

Zairema

KHAWVELAH hian eng kawng emawti tala hreh-awm tuar lo kan awm lo, rannung leh thing leh thlai chenin. Nunna a lo awm rêng rêng hian tawrhna a lo awm. Mihringin kan tuarin eng vanga tuar nge kan nih tih kan ngaihtuah thei chauh, nunna nei dangte chuan an ngaihtuah thei lo. Mi mai tuarna ringawt ngaihtuah lova a zau zawk kan ngaihtuah chuan rilru a buai thei hle.

¹ (Kum 1946) a ziaik a ni

Tamte a lo ɬa a, lirte a nging a, tuite a lian a, misual pawh ni lo nausente pawhin ang khat vekin an tuar.

Hêng thu hi kan ngaihtuahin hmangaihna Pathian hian eng vangin nge a phal tiin kan zawt thei e, hman lai ata tawh mi zawh ɬhin a ni reng. Pathian a awm chu ring hauh lo ila chu zawh nachang kan hre lo vang. Pathian sual tak chu ni se “a awm reng e” kan ti bawk ang. Pathian chu min hmangaihtu a ni a. kan ɬatna tur hi a duhzawng a ni tih kan hriat chian poh veleh he thu hian kan rilru a kap buai dawn a ni. Keini Zofate chuan kristian kan nih hma chuan nau hnuchhamte kan hmuhin “Pathian chuan khêk deuh âwm” tih nachâng chu kan hria a ni âwm e. Pathian awm ring lo pâwl chuan chhel ringawt hi an ngaihsân ber a ni. Kan ɬatna tur duh Pathian chu kan ring si a, kan tana ɬa lo ni awm tak si, kan tâna hrehawmnate hi engtiziaa tuar nge kan nih?

He zawhna hi fiah taka chhan theih a ni lo vang; Pathian hian thil nung, nâ leh hrehawm hre thei hi engah ber kher nge maw a lo siam tih kan hriat hma loh chuan. Chu chu he lei nun chhûng hian kan hriat rual a ni si lo va, a theih ang angin chhân kan han tum poh dawn a ni.

Nunna kal dan hi han thlir phawt mai ila. Sanghate chu vawi khatah tam deuh an tui a, mah-

se k  u taa puit  ng chu t  m t   a ni; a   hente kha
 chu thi leh mai tura siam an ang h  . Rannung
   henkhat chu rannung dang chaw atan ringawt an
 lo piang. Thlaite leh ei theih lam phei chu ei
 borala lo piang ni awm takin a lang thei.   ang-
 kaina nei hauh awm lo tak natna hrikte hi a tama
   am ngang mai tein an pung phut phut mai si
 Pa ei ngai mi awm hleih lohte a lo   o nawlh ang
 reng bawk si. Thilnung tam tak chu thilnung dang
 chaw atana lo awm an ni a. Nunna a lo awm
 theihna cur hian nup hloh hi a lo   ul reng a ni
 Hei hi kan sawisel theih pawh ni lem lo, a vang
 kan hriat theih loh kan hmuh theih reng chu a ni
 Chu lovah chuan ni sa leh ruah sur, thli tleh leh
 tui luangte pawh   henkhat   hatnate a ni a,   hen-
 khat chhiatnate a ni bawk. Thli awm lo se thlai
   i tam tak a   iak thei lo vang, hrisel pawh kan
 hrisel lo vang. Thli a   am luattuk chuan kan thih
 phah bawk si. A   a lo hlir thliir takah chuan
   a a awm lo a nih hi tih hial tur a ni,   a a
 tlem em em avangin.

French mi f  ng Leibnitz-a chuan, "Thil siamte
 hian an   hatna chu an Siamtu hnen   anga an
   chhawm a ni a, an   hat lohna crawh chu anmahni
 zia ve reng   ang khan, thil siam an han nih ri-
 ngawt avang khan an nei a ni. Siam kan nih
 avangin tuar thei kan ni a, tuar lo thei   uai lo
 zawng kan ni lo; a pumpui thu ngaihtuahin he
 khawvel hi khawvel   a thei ang ber a ni
 z  wk e   a ti.

“Khawvel tha thei ang ber” a tih hi eng nge awmzia? Pathian engkimtithei chuan he khawvel aia tha hi a siam thei lo em ni? Khawvel hrehawmnate leh suahsualna te awm hauh lo siam thei lo a nih chuan engkim ti thei a ni dawn em ni? Siam thei sia siam duh lo a nih si chuan a thilsiam hi a hmangaih lo a ni maw? Rilrua kan ngaihtuah dan ang mai hi chuan Pathian chuan khawvel kan suangtuah aia tha mah a siam thei a, siam duh lo pawh a ni lo. Engkim titheia tan chuan engkim a tih theih a, mahse engkim a theih hauh loh thei a ni. Thil nung tura a siam chu a nun lai la la chuan a ti thi thei lo, a nakin hnuah chuan a thi thei e; thil duma a siam miau kha chu a dum lovin a siam thei lo. Chu chu engkim ti thei lo a nihna a ni lo va, a rualin a ti thei lo a ni mai zawk. Duh thlan theihna min pek si chuan kan duh thlan theihna chu kan hman a phut tawh, thil tha emaw tha lo emaw ti turin min tilui thei tawh lo. Kawng lehlama a kal chuan lehlamah khan a kal lo a ni zo tawh; a engah pawh khan a kal thei ngei mai a, mahse a kawng pakhat, a thlan tawh chuan a kawng dang chu a thlang nghal thei tawh lo.

Tichuan, Pathian tan khawvel a siam dawn hian a hmaah kawng tam fe awm niin a lang. Duh thlang thei, a sual lam emaw, a tha lam emawa, ama tihluihna tel lova awm emaw, duh thlanna nei lem lo mahni thua sual nachang hre

lo that nachang pawh hre lote leh kawng dang
 hrang hrangte awmna tur khawvel - chông kawng
 hrang zingah chuan tuarna te leh hrehawmna tin-
 rengte awma awm lo thei bawk khawvel-mahni
 duh duha tâl thei awmna chu a tan khawvel tha
 thei ber niin a lang.

----:o:O:o:----

7. Hnam Lungphum a nghing¹

Rev. Lalsawma

Mizo hnam nun :

TUNLAI Mizo hnam hi sawifiah thiam pawh a
 harsa. Sakhaw thilah Kristian hnam a ni a, Po-
 litic thilah chuan democratic sorkar, khawtlang
 thilah thung chuan khawvel mi tak mai si. Heng
 sakhua, politic leh khawvel nun te hi Mizo hnam-
 in hluar takin a pawns kawp vek a, khawtlang nun
 inpawhsawp dan hi sawifiah a harsa takmeuh a ni.

Mizote chu an sakhaw mi khawp mai, ti ila
 a dik hle ang; Mizoho chuan politics an ngaituah
 nasa ber mai, ti ila a dik tho va; Mizoho chuan
 khawvel inlumlet leh thil thar chhuak apiang hi
 a ûmin an ûm a ni, ti ila a dik zel tho awm e.

A mihring chi hrang lam lo en ila. Mizo
 zingah hian mi chi li an awm. Chi khatna chu

¹ Kum 1975-a-a zink a ni

Sakhaw mi an ni. An inngahna ber sakhaw lam a ni a, hna engpawh thawkin engpawh va ti ve mah se, an rilru leh nun thununtu ber atan sakhua an hmang thin. Chi hnihna chu Politics mi an ni. Sakhua emaw, sumdawnna emaw, thil dang eng pawh an tuipei ve thei tho va, mahse. politics an dam chhan deuh ber. Chi thumna chu khawvel mi ti mai ila, politics mi kan tih pawh kha khawvel mi tho an ni na a, heta mite hi chu politics mi ni lo, sorkar hna te, sumdawn hna te, ei zawnna kawng dang eng pawha innghatte hi kan ti bik ang. Thil dang engpawh tih zel thianga mah se, an hna atan an nung ber a. Thil dang chu an ngai pawimawh lo zawk vek a ni. Chung chuan ngaih pawimawh bik pawh an nei lo va, an duh-zawng angin an awm vel mai mai a. Fel fu angin lan chang nei mah se, eng kawngah mah an rin-tlak tak tak ngai lo, an chhak zawng ang angin an khawsa thin.

Chutichuan Mizo hnam, a ruala sakhaw thil leh politics thil leh khawvel thil tea khat tlatah hian mi chi lite chu kan cheng za ta nuai nuai mai a, khawsak zel dan tur thlir lawk thiam leh rel fel thiam a harsa a ni. A hnawk tawh hle na a, Mizo mizia atangin thil pahnih thlan chhuah kha i lo sawi kai leh teh rih ang. Intihhmuh ching mi kan ni. Tha lamah leh chhe lamah intihhmuh kan awlsam a. Kawng khatah chuan hei hian rilru zau pu mi angin min lantir a, a tha

tama fothhmuh hi khawtlang nun insiamthatna lam atan pawh hmanraw' pawimawh tak a ni. A leh lamah thung chuan hei hlan thil thar engpawh hi a chhiat a that thlu hman lo lekin a bawhtir a, min hruai bo thuai bawh a ni. Mizo zingah ngat chuan sakhaw thil emaw, thil lo emaw, miin ti tak hmai pua a sawi vak chuan a thusawi dik-zia aini a tih takna zawk khat lamtang a siam-sak awl zawk, ti ila kan sawi sual kher lo vang. Hei hi a ram puma Kristian kan lo nih duak theihna chuan pakhat pawh ni ve ngein a rinawm. Harhna tui fawnin kan ram hi kum 50 chhung a suai a. Kristian kan in nih hmuh ta vek a, hnam pum nun a danglam thei ta a ni.

Intihhmuh a lanna chu sakhaw thil chauh pawh a ni lo. Politics kal dan pawh hi thluak hmanga thupui hlapui vainaah, aini, phurna so pawng tawn velah a innghat zawk emaw tih theih a ni. Inkaih-bruaina thurin chu awm zawng a awm ve ngei thin a, mahse mite leh party atangte inbeihna ber chu thu lam a ni meuh lo; thil ténau zawka lang, mi mal leh mi mal inbeihna hian Mizo politics kal-kawng a sial lian zawk fovin a lang a ni. Mipui tihphur vaka an phurna chu mahni tana hlawk zawnga khalh lut thiam hi politics thiam an ni mai.

Mizote mize pakhat dang lo tarlang leh ila. Rilru ngheet lo pu mi kan nihna hi kan mize ngheet tak pakhat chu a ni. Mizo hnam nun tobul thlang pawhin thil ngheet sawi tur a vang reng a ni. Che

sawn mi, intidanglam leh thuai kan ni reng reng. Kan khua te, kan lo te, kan in te kan sawn kan sawn a. He kan hnam zepui avang hian khawiah pawh kan va tlangnel thuai thei a. A tul ang zel-in mi tih dan kan la kai thuai thei bik a ni. Mah-he he mi avang bawk hian awm dan ngaiin kan awm rei peih lo va, a thar lo chu kan tuipui peih lo. Tichuan kan che sawn leh a, phurna thar kan dap zel a, thawh tur kan zawng thuai thuai phin a ni.

Hei vang hian kan thil ngaihhlutzawng pawh hi a mak viau a ni. Min tinuam nghal thei hi kan ngaihlu ber. Pawisa pawh dahkhawl enin kan en lo va, itzawng apiang lei nghal mai nan kan hman ber. Sakhua pawh chutiang deuh chuan kan ngai a nih hi! Hlim theihna apiang leh tuichawp theihna apiang, thih hnua van kai theihna tur tawkhauh nen kan dap a. Biak dan nghet kan ning thuai a, bei hah vak si lova hlim viau theihna apiangah kan pakai tawn vel a. Phurna siam thiam apiang an lar. Politics pawh chuti bawk. Thurin tha aiin mamawh chawp phuhrukna tiam tam thiam an lar a, nun dan tha zirtirtu aiin hlim nghal theihna siam chawp thiam an tlatlum zawk. Thil dangte pawh chutiang zel chu a ni. Thian kan zawn dan te, kan inchei dan te, kan ei duhzawng te pawh chutiang mai mai deuh vek chu a ni.

Kan sawi tak te chu a tawizawgin lo kaikawp dawn ila; Mize hnam hi a nget lo va, rinchhan ngam thil nget a awm mang lo.

Hnam lungphum a nging :

PATHIAN thuin, "Thil nging lote chu a awm reng theih nan thil lo ngingte chu sawn bovin a awm dawn," (Heb. 12 : 27) a ti a. A sawi chu lei lam thil leh van lam thil, chatuan thil leh khawvel khaikhin a ni. Mihring nunah hi chuan nging lo tak tak a awm lo va, sawn bo tura nging a awm ang a, nget lehzual tura nging a awm thei baw ang.

(a) *Vantlang nun dan lungphum a nging*

Hei hi a nging mai pawh ni lovin, sawn bova awm a tam nasain a lang a ni. Mizo zingah hian culture tih hian sawi fiah harsatna bik riau a nei. A lehlin chhuah a harsa a, chu mi bakah thil pahnih a la awm fo: Mizo hnam nun hlui, culture hi sakhua nena inzawmna nei lo emaw kan ti bawk thin a ni. Hnam culture chu hnamin a than hnan, inzirtirna, inkaihhruaina dan nget hi a ni mai a, sakhaw thil nen a hrang lo chauh pawh ni lovin, a inkawp ngei zawk a ni. Chuvangin culture hman lai kan nei chu Kristianna hi a ni a, Kristianna tel lo culture Mizovin kan nei tawh lo a ni. Kan pi putan Zawlbuk te, Kût te, Chawngchen te, Zu hmun te chu an phak tawh thil tha zirtir nan an hmang a, nun thangin chung chu a hnawl

bo ta vek a, a aiawh tur, a tluka pawimawh a awm ta lo - sakhaw thil lo chu. Hnam dangin an bi leh pute dan zahawm tak thangthar tana an chhawmchhuah ang hi Mizo thangtharten an nei ve lo. Chu lam thil ngaihtuahtu pawl eng eng emaw chu a ding thar leh na a, hnam pum fun lo thil engmah a awm rih lo a ni. Chuvangin sakhaw rilru pu mi nih si loh chuan duh dana awm daltu a awm lo va, sakhaw zirtirna dan pawiba mi tan lo chuan duh tawka nawm chenna daltu vantlang dan a awm ta miao lo mai. Kristian sakhua leh a inhruaina chauh lo hi chu vantlang nun lungphum kan ta bik kan nei lo va, sawn bovin a awm zo ta.

(b) Politics lungphum a nghing :

Mizoram politics-ah hian democracy lungphum a nghing nasa hle. Vantlang rorelna thar zara rah tha kan seng tam tak te haider chuang lovin, rah tha lo kan sengte lam hi lo sawi ta ila, thil pahnih langsar bik awmin a lang.

PAKHATNA : Politics hian kan ram a tipumkhat aini a tiphel chhe ta zawk a ni. He thuah hian zawhna hmanga thil sawi ka duh a. Ka thlir kir changin hetiang hian ka inzawt thin. Hmanah khan politic party tan Mizo jalte leh an thuihruai mi tam takte hmelma ngheta siam kher loh kha a theih loh vang nge, an chapo vang nge, an duham vang zawk em ni, Mizoho hi politics thua an

la pum khat ngai reng reng loh hi? Politics lo chhuah tih atanga tun thlengin englai maha Mizote pumkhata an awm theih loh hi eng vang nge ni ang le? Party politics hi kan bansan thei lo em ni? Bansan duh lo pawh ni ila, thenawm khawveng inhmelmakna thleng thleng hi chuan party hi ruihpui lo ila, a va tha dawn em! He ramah hian vantlang rorelna kengkawh sorkar hi party hrang mite inkara inhuat tawpna te, inkhinna te, inhekna te avang hian tihhmelmehmin a awm chiang hle a ni lawm ni?

PAHNIHNA : Hruaitu zinga nungchang thlahdah miten Zoram politics an tihhmelmeh. India ram, sakhua leh politics a inkaihnhawih lohna Mizoram, hnam danin thianga lo leh khap a neih hleih theih lohna ramah hian, hruaitu zinga nungchang thlahdah deuh te tan chuan politics a nuam lutuk deuh a nih hi. Mipui chuan hruaitute chu zu rui mi ni lo se, nun sual pu mi ni lo bawk se an ti a; inthlanpui a lo thleng a, nungchang ai chuan party rilru a lal zawk si thin. Party mi, mi hrohrang na deuh a lo tling a, annin mipui tihlungawi an tum ta a, mipuiin an intlawnsiak bawk si. Chutah tak chuan nungchang lama invawng uluk peih mi a lo nih lob emaw, Pathian leh Kohhran laka rinawm, tum tlat mi a lo nih bawk si loh chuan duhamna te, mahni, hmasialna tein a lo khat a, mitmei ven leh sunkar nei hauh lo pawhin a lo khawsa ta thin a, thianga lo lah a awm tawh

si lo. Amah leh a hote tan pawh insumna chin ramri a hrijat tawh thin loh a ni.

(c) *Eizawna lungphum a nghing :*

Lo neia buh leh thlai tlo chhuakin hnam pum-in ei a zawng thin kha a ni a. Tunah pawh ni tam ber ei zawnna chu á pangngai a la ni. Mahse (1) a kum tin thu-ah hawpkhawp thlawh chhuah a harsa tawlh tawlh; (2) tun hma angin thlawh-hma latute an tam lo va; (3) hlo thlawh kalsana dap chawpa khawsa an pung zel; (4) kamdinna leh zir thiamna lamah thalai an inpe zo va, chumi rualin thatchhiatna leh nuamtawlina a punlun; (5) ram hmasawna tur sorkar pawisa thehchhuah hi thlemnaah a chang a, nungchang lama chhiatna tam tak a chhuahpui; (6) nun dan tha alin pawisa ngaih pawimawh zawk a lo ni a, thawhrimna aiin hlep tam theihna.

Hengte kan en hian Mizo hnam eizawna hi a derthawng a ni. Mizo pain a ei khawp a thawk chhuak lo; a thawkchhuak peih lo; pawisa chan tur hralh sum a nei hauh bawh hek lo. Pawisa khawlai leng a tam rih avangin a lungmuang a, dah khawl tumna rilru a nei leh si lo. Hapta khat chhung phai buh lak-luh theih lohvin awm se chhuanchham manganna a tawh nghal rap zel a ni.

(d) *Sakhaw biak dan lungphum a nghing :*

KAWNG tinrenga fel lohna awm zawng zawngah hian Kristian sakua hian mawhpur ve

phakin mipui hi sakhaw mi vek kan ni'a. Chuvangin nghing apiangkhan Kristian sakhua pawh a khawih ve a ni. Kum 80 chhung Mizote hi Kristian an lo ni ta a. Chumi chhung chuan thil mak ropui ber pakhat pawh kan ramah a thleng a ni. Hnam thar a piang a, nun dat tha tehna pawh a lo chhuak a, kawng tinrengah hmasawmna lawmawm tak tak a lo lang ta a. Mahse politics avanga kan ram chhunga thil thleng kan hmuh a, thangthar nungchang leh chin dan fel meuh lo lo chhuakte kan en hian, Krista chhandamna hnathawh kan la chang zikluak tawh lo a ni thei ang em? A chhan i zawng teh ang.

Pakhatna : Chhandamna Chanchin Thá hi kan puang kim tak lo a ni ang. Krista chhandamna chuan mihring hi a pumin a fun a, a taksa, rilru leh thlaraute then hrang hauh lovin a rut vek a ni. Chu thu chu kan hrii tawh lo a ni thei ang. Thlarau chhandamna kan sawi uar a, taksa kan thlahdah si.

Pahnihna : Kristiana ni va siam hi a vawrtawp emaw kan ti a, a bul tanna chauh a ni zawk. Mi, krisian a lo nihin Kristian anna lama tawp chin awm lo tawpa, thang lian turin a bul a tan chauh a ni. Chu thanlenna chu 'thlarauah' chauh a ni hek lo - 'khawvel' nun peng tinreng hi a than lenpai a nih loh chuan puihlina a awm chuang lo a ni.

Pathumna : Uar tur dik tak uar a tul a, thurin lam hawiin rilru neih zau a tul. A tir ata Mizo kristianna hi van lam thlirna a khat a, Chanchin Tha thuchah pawh van lam thil ngawt, khawvel thila inhmanna tel lovin sawi a ni a. Chuvangin kristian sakhua pawh hi thlarau thil ringawt anga ngaih a ni deuhthaw a, thlarau thu atchilh pawh an tam. Hei vang hian, kristian naranina sakhua a ngaihdan pawh a politic te, a sum leh pai te, a eizawna te nena inmil thei reng reng lovin a ngai a, politics thila sualnate chu sakhaw thila sualna nen te a ngai hrang tlat thin a ni.

A tawp berah chuan tun lai Mizo dinhmun harsa tak hian chhandamna a mamawh a. Chu chhandamna chu hnam tundinna kawnga Kristianten tha an thawh avanga lo awm thei a ni. Hei hi a ni dawn lawm ni kan Lalpan a zirtirte lei chi ni tur leh khawvel êng ni tura a tirh khan, he thu hi a rilruah a awm a ni dawn lawm ni, mihring khawvel Pathian hnena chhandama a awm theihna tur ni? Kan ramah hian mi thenkhatin Kristianten politics an khawih lo tur a ni tiin an sawi thin a, mahse hei hi thu dik lo tak a ni. Mi zawng zawng Kristian an nihna ramah kritian lovin tuin nge politic khel ang a, contract hna thawk ang a, khawtlang hna thawk ang le? Kristian ram leh hna siamna lama tel an tum loh vele hian dinhmun khawh tak leh nuizathlak

ta~~k~~ kan taw~~k~~ thin. Naupangin hming lam lain
 'awm' ti duh lo sela, a nih loh~~ve~~k leh vin zet~~i~~n
 'HETAH KA AWM LO' ti lauh sela, a nuihzat-
 thlak viau ang. Chutiang chau~~h~~ chu a ni e.
 Mahse Pathianin Mizo kristiante hnenah, "Fate
 u, atna bansanin, heta in hming an lam lai hian
 in-awm ve tih hriattir rawh u," tiin a sawi reng
 a ni.

----:o:O:o:----

8. Ngaihin Min Au Ve'

Lalthankima

SAIHMAR~~K~~HAN tlangah chuan veng hrang lian
 pui pui veng li kan awm a. A hmar lam dep ber
 chu Huihchhuk veng a ni a, thal runi lain an
 veng tlang atang chuan huichhuk thli a tleh hiau
 hiau thin avangin chu hming chu a pu a ni awm
 e. Chhim lamah chuan veng hnih Awia nu veng
 leh Bungliankawn veng a awm a, keini Mualveng
 chu a laiah Huihchhuk veng nena inhnaih zawk
 deuh hret chuan kan awm a ni. Kan khuah
 chuan lamlian a kal tlang ruah mai a, Mualveng
 lamlian sirah chuan mualzawl lam hawiin Zawlbuk
 a awm a. Tin, mualzawl zau pui mai sirah chuan
 lai in chu lian deuh mai hian a awm lup mai
 baw~~k~~ a. Kan veng chu a tem ber kan ni nain

1. Kum 1960-a a zia~~k~~ a ni

*A mial mawi leh a kawn zam nuam,
Khawvel pialral ram a ni.,*

tih hla hi an sa thup thup mai thin a. Saihmarkhan tlanga nulat tlangval chhuah loh aia lenlai channa nasa zawk awm theiin an ring hial awm lo ve. Kan lal, Nguri pan khawtlang awpdan a thiam em avang a ni bawk a, kan khua chu Pathian thuawi khua kan nih avanga nuam a ni leh-zual ber a. Mibring nun a hlim a, inkhinna leh intihbuaina te avang a mi mal inkhing buai pheichu sawi tur tingin an awm ve zeuh zeuh chauh a ni, a nuam em mai a, ram dang leh tlang dangte hmu lova Saihmarkhan tlang ngawta khawsate tan chuan, "Khawvel pialral ram" a ni," tih chu a suauna reng reng a awm lo. Naupangte hian tualchai hla dang tehchiam pawh sa chuang lovin;

*Aw, Saikhaw zopui,
Tlang nuam leh duhawm;
I mawina leh i per rimtui,
Hlimin i faten kan lawm.,*

tih hi an aupui chuah chuah reng mai a. Naupang pipu uai hla, nula leh tlangval inkawmna hla, Saihmarkhan tlanga lengte hla bil liau liau a ni.

Kan kina chuan lo zawh hi kan lawm thin a, balhla zu emaw, thingpui sen emaw nen tala zaiin veng tinah kan ri tluk tluk thin. Kum khat chu September thla a lo de a, Awia nu vengah chuan lo zo hmasa an tam avangin zai leh khuang ri a

tam tan tawh a. Muavengah pawh Zami paten
 an zo ve tawh a, an inah chuan zaikhawm khuang
 a ri ve kang kang bawh a. Mahse hlo thlawh lai
 chhung zawnga Zamin min lawm a tumna ka duh-
 pui loh vang leh Bungliankawn veng nula Lali
 teho nena kan inlawm tlat avangin Zami pa mit-
 mei ka hmu lo deuhvin ka hria a, han kal ve
 pawh chu ka chak zan lo va. Chu loah e uan
 chutia fur khaw thiana ni tla tur eng chu a mawi
 zual zan a lo ni kher bawh a, ka han hawi chhoh
 chuan Zami te sertawk bul chu a en no nghal
 mai a, ni zung chuan Bungliankawn lam a'n chhun
 thlur pheisung mai a. Tichuan 'khawvel pialral
 lam' ah chuan tuar rual lohva min hmertu a awm
 tak avangin zaikhawmna lam ngaihtuah lo chuan
 ka insil fai a, kan kawmchar thlang lam panga in
 pengah chuan ka mu zal ta a.

Ka fate pathum Hminga leh Mawia leh Remi
 chu ka kiangah chuan an lokal a. An nuin a hrih
 peih em thin avang a ni ang chu, thawnthu hi an
 ngaina em em mai a, a naupang ber Remi chen
 chuan thawnthu ngaihthlak duh mi vek an ni.
 Thawnthu sawiah chuan mi tir ta a. An tan nan
 an nu chanchin, a nulat laia Saihmarkhan tlang
 nula hmeltha leh fel bera sawi a nih ve thinzia
 te ka han sawi hmasa phawt a (Tlangchhuan tlang-
 val pakhat Thangliana, Zami u pawhin se thum
 leh tangka za a lenpui a, a neih theih loh a ni
 nghe nghe a). A nu chanchin ka han sawi chuan
 Mawia chuan, 'A' nih leh ka pa, an zaikhawmnaah

chuan eng hlate nge an sak thin, han sa ve teh' a han ti tlat mai a. Kei chuan thiam leh thiam lo chuan hla tlar hnih lek :

*Tunah buuina tlangchhipah dingin,
Nghakhlelin khaw thianghlim ka thlir.,*

tih chu ka han sa leh rih a. Fate lawmah ka han sa lawk chu a ni tak na a, ka rilru chuan thlir ka nei a, ka thinlung chhungril taka ka dinna chu buaina tlangchhip a nih tih pawh ka hre chiang hle mai. Chutia hla ka han sak zawk laia Remi hlim hmel leh kut lo beng chu ka han en a, a hmel chiah chiah a puin ka hria a, ka rilru a khawih nasa ngei mai.

Tichuan an pu, ka pu chu a tlangval laia ahuaizenzia te, savawm chho sang kai lai a meiah a man a, a sah hlum tak thu te, in hnuaia vawk riak khawm sakeiin a rawn beih tuma feia a lo chhun hlum thu te ka han sawi chuan Hminga chu a lo insehruh ve rap rap a, banglaia feikibar inthiat chu a melh ran mai a. Ni khat sapui an zui nia an thinpa a lo seh, chem nen ngawta a chhan-chhuah thu chu ka han sawi phei chuan, "Ka pa, enga tinge min kaltir ve loh?" a han ti nghe nghe a. An pianhma daih thu a ni tih ka han hrihte chuan pawh ti takzet awm hian a lang a ni.

Chutia hman laia kan chhungkaw chanchin, kan lo ropui ve thinzia ka sawi pah chuan upa ti ti ka hriat ang ang, mi huaisen leh tlawmgai chan-

chin te, hla phuah thiam chanchin te ka hrilh a, titi dang dangah ka pakaipui ta zel a. A tawp lamah chuan Saihmarkhan tlang khawpuia kan lo tleirawl chhuah tirh lai thu te, an nu Lali te nen chiseh laa vai kan kalho thu te, anmahni unau senlai chanchin theuh te chu ka sawipui ta zel a. Remi chu ka chungah a bei hle hle a, a nu chanchin ka sawi lai chuan harh tak mai hian, "Ka pa, ka nu nen kan inang i ti cin?" a han ti reuh va. Ka rilru chuan, "Bawihthe, i nu nen chuan in inang ngawt mai" ka ti a, sawi erawh chu ka sawi lo. "I len hunah i nu aia fel nih tum ang che," ka ti a.

Remi chu a muhil zui ta mai a, tin, Hminga leh Mawia pawh chuan ning hmel an pu tan ve dawn tanin ka hria a. Tichuan thawnthu chu ni danga sawi zawm lehah kan khek ta a. Mawia te unau chu an tho va, chhuat laiah chuan an ding a. Remi pawh chu a piin a rawn lak avang-in a harh ve leh nghal a, mahse a pi hnena kal duh lo chuan chhuat laiah a u kiangah chuan a ding ve a. Chutia an unau thuma chhuatlaja an ding chu ka han en a, ka hmu chiang thei ta hauh lo mai a. An hla tial tial a, kawngka bul an thlen chuan Hminga chuan :

*I fute kan ni lova, Loli fate kun ni hek lo.
Tu fate ma' kan ni lo. I fate ni tur chuan
Lali nen kum tam tuk min nghah a la ngai ung
Saihmarkhan tlangah Hminga leh Mawia leh
Remi te unau reng reng ang awm lo,*

an ti a, an ral ta mai hian ka hria a. Kan kawm-
char kawngka lama arpui thlawk chhuak thawm
chuan mi han tiharh ta a, in penga ni zung lo lut
chu a lo ral tep tawh a, Zami te ina zaikhawmho
erawh chu an thawm that vang lai tak a ni.

Rilru neih a harsa ngei mai. Saihmarkhan
tlang veng tina losul haw thawm te, Awia nu veng
leh mual veng lama khuang leh zai ri inchhawn
tluk tluk te, Zawlbuka tlangval hawklak thawm ri
chel chul te, Huihchhuk tlanga naupang, dawnfawh
pil thlawh lawma au ri dar dar te karah chuan
ta kherin nge ka hetih tur hi hre lawk a, ka pian
hma daih atang tawha hla min sak sak; kawmchar
tukverhah chuan ka va dak a, ka chhungte hriat
hlau chung chung chuan :

Ngaihin min au ve,

A thang viai e, thinlai a nghawr dim e;

Ngoihlohvi au chu,

A thang thiam lo, zumuul a liam ta.,

ka han ti ta vawng vawng mai a. Ka thu leh a,
ka ngaihtuah ta zel a. A va pawl dik tak em!
Ngaihin min au ve .. min au chiah em? Lali chu
han fiam chhin dawn pawh ni ila, michhe fa a
nih avang leh, mi tha an tihte zingah chuan mit-
mei ven tur neia a inhriat avang ngawt pawhin ka
cho chhuak zo lo ang tih chu rin theih tak a ni
si a. Tin, michhe fa a nih avanga an hmusit thu
mai ni lovin, a hlauh ang ngeia engtotu mualkil
nula zingah chuan an awm ngei tih pawh chu ka

hria a, keimah^h tehlul avang hi a ni ngei tih pawh ka hria. Amaherawhchu ei leh in thu emaw, kawng dangah emaw miten an hmusit theihna tur chu awm ngei tak mah se, tuman an hmusit theih hauh lohna hmun khawiah emaw chuan a awm tih chu a bre Chiangtu ber niin ka inring. Mahse heng zawng zawng te hi Lali ka hrilh ngam ang em? Chuti taka ka thinlung chhunga duhawm chu atan hlutna a awm ang em? Dam takin awm sela, pasal te neia fanau te a la neih hunah chuan Lali chuan Remi pua sela, keiin Hminga leh Mawia kai ila ka tihna zawng zawng te hi ka muthilh hlan chauha thil awm tur em ni ang le?

Chutia ka ngaihtuah buai map map lai chuan Hminga te unau chu an lo lut leh a, ka hmaah chuan an lo ding tlar a. Kei chuan Remi chu pawm tunin ka han ban a, mahse a tawlh hla zel a, an hla leh ta tial tial a, "Khawngge in kal dawn?" ka han tih chuan:

*Lunglohtui ralah, Lunglohtui kama cheng kan
ni a, keini hi i fate kan nih theihna tur chuan
Lali nen kum tam tak min nghah a lu ngai ang,*

an lo ti leh a. Ka lo muthlu leh chu a lo ni a, ka nuin chaw ei tura mi han koh chuan ka tho va, ka harh hlen ta a ni.

9. CULTURE¹

C.L. Rema

CULTURE (Kalchar) hi thil hrilhfiash harsa tak a ni awm e, tun thleng hian Chiang taka an hrilhfiash fakna ka la hmu thei hauh lo mai a. Mizo hian culture tih tlak chiah kan la neih loh vang emaw ni, Mizo tawng phei chuan hrilhfiash a harsa lehzuai a, hetah pawh hian hrilhfiash ka tum a ni lem lova, amaherawhchu kan hriat phak chin tlem lo sawiho hlek ila ka ti zawk a ni.

Culture kan tih hian thil pakhat mai ni lovin, thil tam tak a huam a Tin, mi pakhat chauh ta bik a ni lo va, mi thenkhatte (e.g. lekhkathiam-bo) ta bik pawh a ni thei lo va, hnam pumpui ta a ni zawk a. Mi hawihhawm takte hi culture nei mi kan tih chuan a dik thei bawk a, mahse hawihhawmna ringawt hi culture a tling zo lova, mi lehkha zir sang tak takte hi culture nei mi kan ti thei a, mahse lehkha zir sanna ringawt hi culture a ni lem lova, mi rilru chak tak (intellect) nei mite hi culture nei mi kan ti thei bawk ang a, nimahsela rilru chak tak ringawt chu culture a ni bawk hek lo. Chutiang bawkin thil tumrik thiam te, lenziak thiam te leh thiamna chitin rengte hi a mal chuan culture tling zo pakhat mah an awm

1 Kum 1953-ah, Culcutta-a a awm laia a ziah a ni.

lova, amaherawhchu chung kan sawi tak zawng zawngte khi an vaia an lo inbelh khawm vek hian culture an siam a lo ni zawk a.

Chuti a nih si chuan mi pakhat maiin emaw, mi thenkhat maiin emaw han neih sen mai mi chu a ni lo ti rawh u. Nimahsela culture nei mi (a cultured person) te kan ti fo si a, chu chu eng nge a awmzia'ni ta ang le? Khing kan sawi tak zawng zawngte khi ngun taka i chhiar chuan mi pakhat in culture a nei vek thei lo ve kan tihna ni lovin, mi pakhat culture hi mi thenkhat te culture atangin a lak hnan theih bik loh ve, mi thenkhatte culture pawh chu hnam pumpui culture atangin a lak hnan theih bik loh ve, kan tihna a ni zawk.

Tichuan hnam pumpui culture siam tur chuan thiamna chi tinreng leh finna chi tin reng, mi zawng zawngin an thawh khawm a ngai a lo ni. Tumahin ka ta bik kan tih theih pawh a ni lova, kan intawm vek a ni zawk a, thiam leh thil mawi reng reng ngainat nachang hriatte hi an vaia belh khawm vekin culture kan tih hi a lo ni a, hengte hi kan hnamin kan neih chuan culture nei kan lo ni ve ang.

A nih leh culture chu a siam chawp mai theih dawn lawm ni? thenkhatin an ti awm e. Culture hi chuti mai chuan a siam theih awzawng loh va, amaha tovin zawi zawiin a lo thang zawk tur a ni a, chutiang chauh lo chuan culture hi siam theih

a ni lo. Hla phuah thiam chuan hla mawi tak takin phuah mai sela, mitem ziak thiam chuan theihtawpa thain mitem ziak thin bawk sela, leh kha zir mi chuan theihtawp chhuahin zir sela, sorkar hnathawk mi chuan rinawm tak leh thahnemngai takin sorkar hna thawk bawk sela; chutiang zelin mi tinin kan hna thawh leh kan tih turte chu ngun tak leh theihtawp chhuaha kan lo beih theuh hian kan hnam culture kan tithanglianin, kan tisangin kan timawi a lo ni reng mai.

Tin, culture hi thil chhe thei lo a ni lo va, a chhe thei ve teh meuh mai. Chuvangin a tichhe theitu apiangte chu kan do a tul bawk a ni. Chu chauh chu ni lovin, culture tichhe thei thil chinte kan neih chuan ban hlauh tur a ni bawk. Ngaih-tuahna dik lo te, tawng tlahawh leh nunchan dik lo te hi kan ban loh chuan, kan hnam culture chuan san lam aini hniam lam a pan zawk lo thei lo vang. Hei vang hian a ni, hun hran hran culture-te hi a inan loh thin ni.

Culture rawn indinna bul ber pakhat chu chhungkua hi a ni a, "chhungkua" ka tih hian pi leh pu thi tawhte leh chhuan lo la awm zel turte lamin ka huam vek a, kan pi leh pute dan mawi leh thate chu hnawh mai lovin kan vawng tha tlat zawk tur a ni a, tin, nakina lo la piang leh zel turte thanna tur thlir rengin engkim kan ti tur a ni. Mahni ngawt emaw, chhungkua emaw tan chauha tha tur mai thlir lovin, hnam pumpui tana

ṭha tur pawh thlir tel reng bawka engkim tih kan zir tur a ni a. Tichuan kan hnam culture chuan matheilovin san lam a pan ngei ang.

Tun lai tak hi 'Mizo Culture' s'ani hun lai a ni a, chuvangin kan thiltih engkimah kan fimkhur lehzuai a ṭul takmeuh a ni. Khing kan sawi takte khi hrerengin, kan nitin nun dan te siamṭhat ṭheuh lo tum ila, a va lawmawm dawn em!

*Kan ram tichhe theltu, dan suai mi timangtu,
Tireh tur leh ngam turin i bei ang u.*

*Kan rama rannung leh mihring nghaisatute,
Tihduhdah hnehchhiwlina ram tinah bang se;
Kan ram thianghlina tur, kan rilru kan siam e,
Suainate lo tlawm se, tlatna lo sang se.,*

tihi kan thuvawnah hmang ṭheuh thei ilangin.

10. Khawtlang Lunglen

Rokhuma

THIL awm apiang hi hmuh theih leh hrilhfiah theih an ni zel kher lo. Thinlung chhung ril lam pang thil phei hi chu a tuartute leh a hmututen an hrilhfiah thei mai loh a nih fo avang hian, van lam thil phei chu a han tem lawk viai chauhtute pawh hian a lawmawmzia chu thuin an sawi thei thin lova, "Mihring tawngkamin a daih lo," tih hi hrilhfiahna ropui ber leh an tan chhan a lo ni thin. Chutiang thil chu a chhui chhuah dan ber leh hrilhfiahna hmanrua ber chu a zungzam emaw, a bul zawn tur eawm a ni a; tin, a lan chhuahna atangtein a nih dan chu a lang thei leh bawka; chung chu mahni ngêia hriatna hian a nemnghetin a ti-chiang lehzual thin.

Khawtlang lunglen pawh hi thil awm ngei, hmuh theih si loh, thinlung chhung ril lumpang khawih thil, mi pangngai tawh chuan mi tin thil tuar, a awmzia sawi mai chauh lo chuan hrilhfiah theih loh a ni tlat. Kan sawi tawh angin thil awm ngei zawng a ni a; chuti chu Pathian em si lo chuan bul a nei ngei tur a ni, a zungzam chhui theihna zawng a awm ang; tin, a lan chhuahna emaw, a ko chhuaktu thil chiang tak tak an awmin, mi pawh a man a, thinlunga hriat leh tuar theih ngei pawh a ni.

Thal-va-ek-charah ram bahra i laih tawh ngai chuan bahra bul awm dan i hre thiam viauin ka ring. Bahra chu a luhum atangin lei chhung rilah a inphum daih a, a luhum chu zawn hmuh phawt a ngai. A zawn dan pakhat chu a zung atangin a ni. A zung chu lei pawnlang takah a inphum a, a awmna laia rin apiang kha han hai ila, changel zung ang hi a lo awm a, chu chu chhui zel mai tur a ni. A awmna hriat theihna leh chu, a kung ro emaw, a par tla emaw i hmuh chuan i bul lei chu han hai la, a zung i hmu nghal ang. A hriat theihna dang chiang ber chu a bahra han ci chiah mai hi a ni.

Khawtlang lunglen pawh hi bahra ang a ni! A tak chu thinlung chhungrilah daih a awm a. A nihna pawnlang ber, a 'luhum' pawh chhui chhuak a, hrihfhiah turin bahra ang bawka kawng thuma beih a ngai.

Khawtlang lunglen chu a zungzam leh a bul lo chhui ta ila. Tun hma thil, taksaa hriatna leh rilru leh hriatrengnaa cham'ang, kan rilru lo khawih riau thintu sulhnu, thinlung lairila inphum hi khawtlang lunglen bul a ni a, khawtlang lunglen taka zawng a ni lo. Bahra zung leiah a inphum ang maiin hriatrengna chiang lo riaiah hian a inphum a, zawn leh chhui ngial a ngai. William Wordwarth-a hi khawtlang lunglen vei nasa pawl a ni a, a bul pawh a chhui fuh thei hlein ka hria. Daffodils pangpar thu leh Solipary Reaper thua

a lunglenna a sawi chiam te pawh kha a hnu leh a mitthlaa pangpar a hmuh lehna leh Solitary Reaper hla sak ri a bengla la cham ta te an ni a, a hriatrengna chauh lo chu chhui zuina tur dang a awm tawh lo. Khawtlang lunglen hian tumah a hmaih lo va, naupang pawh hi tu khaw hriatpui mang loh leh sawi sawi ve lem loh pawh hian, tun hma lam thil eng emaw ngaiin an lung a leng a, an rilru a tho ve al thei a ni. "Naupangte chuan tun hma lam thil lung tileng thei tur an la hre hman em ni?" tih a awl viau ang. W. Wordsworth-a bawk chuan he zawhna hi a hla pakhat "Ode on Recollections of Childhood"-ah a chhang a. Nau-pangte chungchangah pawh an tun hma lam thil hriat tawhah bawk a chhaisak tho mai. An hriat-rengnaa cham, an zuk hriat thar lehna kha, chu chu a bul a ni miau a.

Naupang hian a siamtu atanga he lei an rawn thlenna hi a la rei loh avangin, khawvel thil siam dang duhawmna atanga a siamtu a zuk hriat thar lehna hi a la chiang bik em em a. Khawvela a lo pian hnua a thil hriat kher lo pawh, a lo pian hma pawha a siamtu chungchang a rilrua tharlam taka a la awm a, a ngaih em em thinzia a sawi. Naupang khawlai leng thei lekte nun tithianghlmitu leh an suangtuahna a la mawl ang anga ko let a, thoh ve al khawpa lunglenna petu chu thil dang teh chiam a nih a rinawm lo reng e.

Hei hi hriat phawt bawk tur a ni, kan nun-nain thil a lo tawh tak, kaih thawh leh theih, a

hriatrengná lairila inphum khan kan taksaa hriat theihna chi hrang hrang leh rilru leh thinlung thlenga kan lo hriat tawh, a enga pawh a huap thei vek; kan thil hriat tawh nazawng erawh chu khawtlang lunglen bul an ni kher lo.

Pu Vankhama pawhin khawtlang lunglen amaha a awm dan a sawinaah chuan, zuk mal man bik fak tur a hriat lem si loh, khawvel thil reng reng, "Khawtlang"-ina "Lairil a (zuk) fang vel" kha a chhan leh a bulah a puh ve mai bawk a nih kha, a ni miau reng a ni. Khawtlang lunglen bul kan sawi tichiang turin Pu Vankhama hla hi lo chhui leh hret ila. A dan pangngaia ni lo chhuak chho vanlaizawl lo thleng leh ta chuan, eng ni emaw chuan hun hlui a thlir lettirin, a lung hlui a tihlensak bik riau a ni. Eng vang nge? Ama sulhnu leh a nun lo khawih riau tawh hriat thar lehtirtu thil thenkhatte avang a ni. A lung tilengtú, "Khawtlang" ni ber awm chu thil naran mai mai vek an ni tlat. Vamur thlawk leh mi feh hlana khua lo reh ta ruai te, naupangho pipu uai hla sa leh herawt ri leh ar kawkkawdak te, hnah tum ri leh sava hram te an ni mai. Tlangval lungleng hnah tum ri leh fur khawthiang leh pangpar a sawi te hi chuan, lung chu tileng thei awm reng chu an ni a. Mahse herawt ri mai mai, ri azawnga ngaihno bei lo ber pawlina patling pui rilru a zuk chawk buai hian bul leh chhan a nei lo thei lo va, thil hlui hriat chhuahtir a nei a ni; herawt ri chu

a bul a ni hauh lo. Engtik lai emaw daih tawhah khan mi ute nen chhun laiah herawt khawro tak hmangin la an lo her dun tawh pawh a ni mai thei Chu nun hlui, chutih laia atana duhawm tak (ka rin sak dan khi a dik chuan) a hriatrengna robawma hunin a khungsak taka kha nu pakhat herawt riin a zuk chin chhuahsak leh tak avanga a rilruin chung lai hun chu ngai leh duh taka a zuk thlir let ta vang vang chu, chumi nia a khawtlang lunglenna bul chu a ni.

Chhun lai a ni a, ni a sa vawl vawl mai a, sava kan veh a, mahni chaulin khawhar tak mai-in kan han hawng hnak hnak mai a; ralkhat ngaw ohhungah chuan, khawhar ve tak mai ni awma tawllawt hram loh loh mai han hriat te hian tun hma lam thil hriat fuh leh mal man mai theih awm pawh ni chuang si lo, eng hun lai leh eng thil emaw ngaiin lung a leng vang vang thin. Chutih lai meuh chuan bul lawka chawngtlai zara chhawhling nupa par tlan kham inchhawn zat zat mai te pawh chu hmu reng mah ila, perh zai rel lova an hmangaihna thu inhrilh tawn chu, hriatpui ve ang hrima thlir reng mai awl tak a ni.

Tlangval lunglenna pawh hi a chhan chu tun hma lam thil daih a nih phawt chuan, a bialnu te in lam pan zai reng rel lovin, a lung hlui ti-lengtu leh a chhan chhuipuitu "khawtlang" a pan zawk thin a. Hmawng zar awnah thut hinun a

rem sauh sauh a, hnah a tum vang vang thin. Chutianga tlangval lungleng hnah tum chuan, eng hla nge a sak ber thin i lo chhutsak tawh ngai em? "Aw, Bethlehem tlang ka thlen hma chuan," tih te leh, "Khawiah nge i kal dawn sawi rawh?" tih lam te ai chuan, "Thal awiin lelte pan len-buang a nghak" tia mahni inngaihbel tak chungin:

Tlang tin tuahpui leh vau vul lai khu, thal,

Ka hawi ngam lo raltiang ron.ei zing riak kara'n;

Tah chang ni tam mang e kumsul hleiten a dang lo.,

tih te leh, pi pute lunglen zai lam hlate an sa daih zawk thin.

Zuitu nei lova nula thing phur zai vang vang thinte pawh hian khawtlang awihna, a bul chhui-tira nun hlui hriat chhuahtirtu lam hla bawh a nih ka ring an sak thin. Lunglen vang ni uk lova tih bik riau nei a. chutih hun laia an awmna mual hriat tir tura au satliah mai te an nih nghal loh chuan.

Chutianga chuan a tuartute awm dan leh thil sawite pawh hian a bul chu min chhuipui thei hle a ni. Kan thil hmuh leh hriatna atang hian khawtlang lunglen chu lo chhut leh ta ila. Nun hlui ngaia lunglenna kaithotu thil chu sawi sen a ni lo. Mi mal nun khawih thei thil a nih avangin a dang nuaih bawh a. Pu Rokunga chuan pawltlak vela chhehrawpa thuro hram hlat hlat han hriat hi a huphurh a, lawmrual blim lai ni a hriattir avangin. Heng hi chu a awm viau a.

Thenkhat lunglenna tithartu chu thil ho tē, mi dang țana engmah lote an ni tlat. Pu Van-khama tilungleng viau maitu chu herawt ri rawt rawt mai hi a ni kan tih tawh kha. Eng hun lai tak leh eng ber nge tih pawh kan hriat chhuah phak miah loh nun hlui, hman lai hun (ti ve mai ila), tuar tham taka min ngaihtir tlat fo naitu chu thinghnah sen țha fahran mai hi zuk nia! Thil hmuh leh hriatin nun hlui a kaih thawh a, khawtlang lunglen a siam dan hi a tuartute chungchang atangin i thlir leh lawk teh ang.

Pawl delh ruah khawcheng : vingin tumah an ram kal thei lova. Nulain chhuat lai zawlah la a sai a, a inleng tlangvalin a han chhawk a; pareng tiat tiatin a han thai kual a, kawmba far nena insakalh naka a han perh rik pap pap mai chuan a chhak dawhchho zawla pitar lo țhu reng tan chuan a bengah, "Hman lai, hman lai" tiin a ri tlat mai a! Chutih lai tak maia an chung vanlai-zawla khawpui ri kal ruai ruai nai a han hriat chuan a mittui a ko chhuak lo thei lo va, a bik chiah pawh awm lem lovin "hmanlai" khawvel a ngai em em thin

I tan chuan kha khawpui lo ri dur dur kha Rousseau-a te, Emmanuel Kant-a te leh Emil Brunner-a te titi i dawn lai tibuaitsu mai leh, thenkhat tan Algebra chawh tikbailaktu chauh ni lek fang mah se, Pii tan chuan mittui ko chhuak khawpa ri mawi ropui a tling a, hla hlun ropui, hun bi

nei riau, kum zabi sawm leh pakuana hun laili vel atang pawha a ki thlak chuang lova van miten an sak thin chu, tunah a hun teah an rawn sa leh ta hi a ni ngawt mai a. A tan bengchheng ninawm a ni ve nawlh lo. A ni teh tak emaw ka pi, pawl delh ruahte i lo tuar hnem tawhin, i khaw-vel a lo zim em a ni e.

Putar tan mawlh hian khawtlang thil awmze kal zel hian nun hlui kch chhuah tur a ngah a. Luhkapui lera kawla ni chhuak chhiara an han thu nileng zak zak maite chuan, an hun kal ta chhut a chhui let leh thin mai loh chu tih tur dang a vang si a, hun lo kal tur atana in ngaihtuah hlim-na awm tawh bawk si lo. Mi naran tana thil naran mai te chu putar tan chuan hriat thar lehtir tura zintirtu fel tawh an tling vek mai si. "Khawtlang" hrim hrim mai chuan hmanlai kha ngaiin a lung a tileng lo thei lo.

Tlaiah vawkbal a han deng a, a dang zinga bapui pakhat sakuh ei hek a han hmuh mai te hian a ri'ru chhungrilah tun hma kum sawmli vel lai hun te an lo thar leh uai uai thin a. A kar siana sakuh te a lo tihhlum thin lai a ngaihtuah a, hachang thial lo chuan bapuite chu a deng phel mai ngai lo. Hate la nei tha ni pheisela, a vai-bel dawn te chuan a tuar hrim lovang chu.

Mi tam ber tana lunglenna siamtu khawtlang pianpui an tam mai a, Zoram hian a ngah zual bik emaw tih tu a ni. Favang ni a lo chhuak

no nghulh mai a kawmthlang huana anthur parin dai tla zinga mi lo hawi hau mai han hmuh atanga nilengin, in lam leh ram lamah, lung tileng thei tak tak chi blir mai program-in hun an luah khat a. Pa lo va kan, a thlam tlaitlana bawk ang veng vawnga ram ngaw mual buh tulzum sung tawh mai thlira a han faifuk vang vang pawh hian a buhin a rilrua lawmna leh lunglenna a rawn pek chu an inzat hial mai thei.

Tlai ni tla tur chuan engkim mai hi rangkachak rawngin a rawn bual a. Tumkawn ruana inher liam tura a kan dan pangngai zela ni tla tur kal pawh chu chak lutuk hian a hriat theih rum rum a. Chutiang ni tla tur eng mawi duhawm tak tak te chu thalai lamte chuan an nihna ang anga lawm mai awl tak ni mah se, thenkhat an nun lo chawhnu lam tawhte tan chuan "khawtlang"-ah an tang a, an lung'en tizualkaitu bawk an la ni thin

Tichuan khawtlang lung'en chu a bul leh a lan chhuahtirtute kan lo chhui ta a. A chian theihna ber erawh chu, nangmah ngeiin i hriat leh i tuarna atangin a ni ang. Lunglenna awm ngei si, kan bula thil leh mite pawhina min tihnepsak theih hauh si loh, khawvel thil awm dan hrim hrimina thil kal tawh lam ngaia lunglenna thinlung chhungrilah nasa takin a awm mai a ni. Mitin' thil neih ni mah se, ngah zual bik chu an awm

leh a; tin, khaw eng lo hmu rei tawh apiang tan a awntirtu an tam mai bawk a ni.

Chutiang chu a ni chungin, he lunglenna chi hi thil a thawng thotu bik han mal man tur pawh awm chuang bik lo leh, lunglenna pawh fukna bik mumal nei kher lem lovin a awm thei. Tuna khawvel awmze phung ve hrim hrimin kan hriat-rengna kawngkharrawn kik hian, thil pakhat atan ni bik lovin, a tlangpuia lunglenna a lo tho thei thin bawk a. "Khawtlang lunglen" tih takah tih bik leh huap chin nei chuang lovin, khawvel lei-lung leh van lam thilte, tun hmaa thil awm tawh thin leh an tih dan panggai anga an lo kal zelin lunglenna, thinlung lairila duhna leh ngainatna nena thil hriat hnute zuk ngaih vang vangna anrawn awmtir thin.

A bik dehta khawvel thil emaw, a t'angpuia thil reng reng infawk khawm atanga lunglenna emaw pawh chu kan hriatrengnach an innghat tho va. Mi hriat leh mi sawi leh tuar danah ni lovin. mahni ngeiin thinlunga hriatna hi thil tichiangtu taka chu a ni. Khawvel thil awmphung reng reng "Khawtlang" leh kan thinlung innawt chho zelin kan hriatrengna sulhnu a chhek khawm sa lo thar leh ten kan rilru arawn den hian, a ngaia tuarna duhawm tak "lunglenna" a lo awm ta thin a ni. Hriatrengna reng reng mai hi chat ta thut mai se, khawtlang lunglen reng a awm lo vang

Chutichuan, khawtlang lunglen chu thinlung lairil tak mailn khawvel thil awmzia chi hrang hrang a lo hriat leh a lo tawh thin hun kal tawhin a liampui tak, a narana hriat pawha hriatreng kher tawh lem loh, hun bik leh thil bik eng emaw avanga ama duh thu pawh ni kher lo, thil dang emaw pawhin a zuk kaihthawh thar a, mahni nena inggaihbel a, chung thilte ngaia a zuk thilr let vang vangna hi a ni. Chung thil kal liam tawh te chu kan nun nen an lo inlaichin ngheh zawh poh leh hriat thar leh huna anmahni ngaihna chu a zualin khawtlang lunglen pawh chu a na mai a lo ni.

Khawtlang lunglen, thil mak tak mai, tuar theih thil chu ni ngei a, na thei tak si, mahse duhawm tak ni ang lawi bawk si, he khawvel kan lo thlen hma pawha khawvel nuam zawka Sianitu nena kan inlaichinna ang lam te pawh min suang-tuahtir rum rumtu chungchang sawi nan hian, ka han ziak tak te hi an sitawmin an tawh lo tawp a. Tawite chuan a bul leh a lan chhuah dan leh a thawh dan, chhungril lam thil a nih avanga m hni chhungril ngeia hriat ch'aha chiang thei chi a nihzia chu kan sawi ta nual a. Hetiang meuha Daktawrin natna chi khat a hin chin hi chuan, a damdawi a hria a, a tidam mai thin a. Mahse khawtlang lunglen kher hi zawng tuarna thil chu ni ve teh meuhin, Pasaltha leh hranghluite mittui pawh ko chhuak hial thei a ni chung leh. kei

agei pawh hi a vei vetu ka ni chung hian, a damdawi an hmu chhuak hlaub ang tih mawlh hi ka hlau mai a. Pu Vankhama pawh hian a thawi damna lani reng a hlaa a sawi tel lo hi ka lawm a. A vei nasa leh a aupui nasa pawl tak ni mah sela, a khawtlang lunglen a lo nep deuh lai leh, a kiansan laite (a awm a nih) chuan, "Lungmawl tuarah lairil a fang vel e," tia tuar ngaihna hre lova a van ruai lai kha a ngai letling tlat si hian zu ring ia. Chuvangin a damdawi i zawng suh ang u, awm zel sela, i tuar zel mai ang.

(L/Nk Clerk A. Lalchhuana'n Rs 70/- a thawh a, Shillong Branch MZP chuan kum 1963 August khan, "Khawtlang Lunglen" thupuia hmangin Essay inziaksiak a buatsaih a. Lawmman pakhat-na, Rs 40/- chu Pu Rokhuma, B.A. chuan a dawng a; he Essay a ziak lai hian Serampore College-ah B.D. a zir mek, a hnu lamah Mizoram Presbyterian Kohhranah Pastor thawkin rawngbawltu hlawhtling tak a ni a, Senior Executive Secretary hnate pawh a vuan nghe nghe).

11. Sociological Theories And The Mizo Society¹

Z. Lalhmingiana, University of Delhi

TUN hma Mizote chu anthropologist-ten 'Tribal Society'¹ an tih, hnam dangte chawhpawh loh, tawng khat hmang, sakhaw khat bia, pi leh pu dan (customary law) zawma awm, mahnia ro in-rei, subsistence economy nei leh dinhmun dangah reng reng inang khat deuh vek hi an ang ber a Chutiang hnam zingah chuan institution hrang hrang, economic, political, religious, kinship etc te chu an inlaichin hnai em em a, thliar hran theih pawh a ni meuh lo. Chung institution hrang hrangte inrem khawm, social structure chu nghet tak leh rualrem taka chuktuah khawm a ni a; a peng hrang hrangte chu lungrual takin, intanpu tawnin an lo thawk (function) tlang dial dial a, a pum (social structure) chu a awmtir thin a ni².

Hnam mawl deuh zingah chuan inan khatna (homogeneity) a nasa a; chu inan khatna chuan hlawm khat nihna (unity) a siam a, chu hlawm khatna chuan rilru chhungril lain, ngaihnan inan-tlanna (psychic unity) a rawn awmtir thin a. Chutiang hnam chuan 'collective conscience'³ (vantlang ngaihnan emaw, rilru infawh khawm kan

1. Kum 1972 May thla velah Delhi-a a awm laia a ziak

ti dawn emaw ni) chak tak, mi tinin an zah em em thin chu a nei thin a ni.³

Social scientist-ten an hmuh dan chuan, society hi' mihring inbelhkhawm satliah (aggregate of individuals) mai a ni lo va⁴. Society chu mi mal ai chuan a lian zawk em em a, a duh dan leh ngaih dan (collective conscience) chu mi malin dodal ngam a ni ngai lo. Sociologist hmingthang Emile Durkheim a chuan, "Keima duh dana nung ni lovin, society duh dana nung ka ni zawk"⁵ a ti.

Society hian mi tin hnen atangiu phut a nei a; a chang pheii chuan mi mal inhuamna aia nasa zawk a phut thin. Mi thenkhatten chu beiseina anga thil an tihin emaw, tih tumna an neihin emaw, 'mi tlawmngai' kan ti a, an thiltih chu tlawmngai thiltihah kan ngai thin. A beiseina anga thiltitute chu society chuan a ngaisang a, a chawimawi bawh thin a ni.

Khawvel hnam tin zingah nun dan danglamna a lo thleng theuh va. Keini Mizote zingah pawh chutiang danglamna chu a lo thleng a, kan i leh pute nun, tlawmngaihna leh nun dan mawi dangtena an tuam velte chu tunah hian a bo ta niin kan hria a. A chhan eng nge ni ang lo?

Tun lai Mizo hnam ch tr bal society ang chiah ni tawh si lo, mahse industrial society dik tak kai rih si lo, a inkar (transition stage)-a awm lai a ni awm e. Danglamna eng eng emaw avang-

in kan social structure chu a pelhsawth a, tun hma angin kan dan hrang hrangte chu an kal tlang dial dial thei ta lo niin a lang. Kawng hrang hranga kan nun dan danglam tawh lain, tun hma social structure milpui, 'Mizo nun' chu a tur reng (norm)-ah ngaihna kan nei si. (Tun lai nun atan pawh chu thil chu e la tul reng baw si a.) Kan ngaihndan leh tun lai kan nun chu a inmil thei ta lo.

Kan ei zawwna, economic ramri chu tihzauh- in a awm a, ei zawn dan kawng hrang hrang a lo awm ta. Hlo thlo mi rau rau pawh sum leh thil dang lak luh dan thiam leh thiam lo kar chu a hla ta em em mai. Hlo thlo mi leh thil danga ei zawng mite inkar chu a hla lehzuai. Economic dinhmun inan lohna ai mahin, tuina zawng inan lohna (divergence of interest) chuan hlawn khatna a tibo nasa zawk mah niin a lang e. A nei zo fate chuan hnam changkang zawkte nun dan chu an ngaisang a; incheinaah te, hlaah te leh ei leh in chenin eng emawti chen an zawn theih lain, thenkhatte tan chuan chungte chu ngaihsan phak pawh a ni lo. Karl Marx-a hmuh angin heng ngaih dan inan lohna te hi kan economic dinhmun emaw, kan hnathawh emaw te inan loh vang a ni6.

Thingtlang pa, lo nei mi tam zawkte tan chuan hlo thlawh leh dai vah, sa thang kam leh chaw- hmeh zawn vei mai loh chu ngaihtuah tur dang

a awm tam lo. Nimina zotui kama thingtuai ngil tha tak a hmuhte kha lubka banah te, kalkhangah te a duh em em a, a rilru a luah khat a. Aizawl pa, sunidawng mite erawh chuan, 'vawinah engzat tak lei ang i maw,' tih te leh jeep te, TMB motor te leh cement te, rangva etc. te chuan an rilru a luah khat ve thung a.

College zirlaite chuan University leh exam-na danga zawhna chhuak thei chite chu an lo buaipui ni leng zankhua bawh si a. Kan rilru hman dan kawngte chu a lo dang ta seng sung hlawm mai a. Duhzawng leh ngaih dan inang khat deuh kan pi putena an nei ang kha Mizo hnam hian thangthar hunah hi chuan a nei thei ta lo a ni

Kan political system (a system of distribution of power and authority) a danglam ta bawh. Tunah chuan thuneihna chu mi tam zawkte hnenah sem darh a ni ta a. Thuneihute chu pawl hrang hrang, dan siamtute, thu remtute leh kenghawhtu tea then darh a nih bawh, pawl khata mi rau rau pawh lal dan inang lo (hierarchical order)-in then hnan a han nileh ta nnei mai a. A eng pawlah mah hian unity tak tak, ngaihdan hlawm petu tur a awm thei lo. Hnathawh hrang, lalna leh thuneihna inang lovah siamin an awm a ni.

Hnam tinin sakhua (system of belief and practice) kan nei vek a. Ruah te, nite, lui te, thuhna te leh natural phenomena dang kan hmuah leh

tawh *thin* te chuan siamtu leh awmtirtu, mihring aia ropui zawk neiin kan ring a, chu rinna chuan thiltih min neihtir *thin* a. Anthropologist-te chuan hnam tin zingah sakhua chu hnam nun dan (or social structure) mil tawk zela awmin an hmu a. Hnam a inang lo ang bawkin, sakhaw ngaihdan pawh a inang lova. Chuvangin sakhua chu society a ni a, a betute pawhin anmahni society a ni an biak ni⁷, an ti *thin*.

Kan Mizo pi leh pute pawh khan an hriat phak tawh leh an rin dan chiahin Mizo sakhua chu an lo zawm ve *thin* a. Tunah erawh chuan kan pi pute sakhua chu kalsanin Kristian sakhua kan lo pawm ta a. Kristian sakhua hi Sapho sakhua bik kan ti thei lo nang a, kan zinga rawn pu luttute chu Sap an ni a. Anni chuan an social structure mil chiahin Kristian sakhua hi an lo nei *thin* a. Sapho nun dan milpui Kristian sakhua kan lo pawm chinah kan Mizo sakhaw thiltih tam tak paih a lo ngai a. Sakhaw nun leh hnam nun (religious life and social life) te hi an inhnaih em avangin kan nunah chuan danglamna nasa tak a lo awm phah ta a ni.

Kan sawi tak angin sakhua hi social structure-a peng (part) pakhat a ni a. Tun hma Mizo social structure chu rualrem taka rem khawmin a awm a, chu chuan 'Mizo nun' chu a rawn awmtir kan ti a. Ama' rawhchu a peng pakhat kan paih a, a dang, a milpui chiah lem lova kan thlak

chuan a pumpuiah danglamna a awm ngei ang tih chu science hian a ring tlat a ni.

Kristian sakhua chuan Mizo sakhua chu ramhuai be sakhuaah a ngai a. Chuvangin pi leh pu nun dan tam tak chu paih bo a lo ngai ta a ni. (Durkheim-a hmuh anga Mizoten Mizo society an lo bia a nih vaih chuan, Mizo pi leh pute chu ramhuai an ni tihna a nih chu!) Chutia sakhua kan lo thlak tak avang chuan rinnaa inthliar hran-na (cleavage) nasa tak a awm ta a; Kristian te, Kristian lo te, dan chhung mi te, dan pawn mi teah then hranin kan han awm a. Kristian rau rau pawh chuan ngaihdan hlawm khat kan nei thei lo. Chhandamna thu-ah te leh thih hnu thlarau kal dan tur chungchangah te rin dan a hrang nasa hle.

A thenin 'reason' hmanga sakhua an vawn laiin, a thenin Jerusalem, Bethlehem etc. chu van rama awm tluk deuhthawah an la ngai a. A awm-zia tak chu kan social structure mil phak loh deuh kan vuan a, ngaihdan hlawm tha tak min e thei lo a ni.

Mizo sakhuaah chuan an hmuh leh hriat phak dan milin rinna an nei a, Pathian dik an be vek a, dan chhung mi an ni vek a, thih hnu thlarau kal dan tur an rinnaah pawh ngaihdan hrang pui a awm lem lo. Mitthi khaw kalkawngah chuan Hringlang Tlang a awm a, lunglo tui an in a, hawilo par an tawn⁸, tih hi pi leh pute chuan an pawm thlap a ni.

Awle, kan sawi tum tak chu, kan nun lo danglam taah hian kan institution hrang hrang (economic, religious, political, kinship) inrem khawm, social structure chu a pelhsawlh a, a invuah reni thei ta lo va; tin, inan khatna leh hlawm khatna pawh a awm thei ta lo a ni. Collective conscience mipui chhia leh tha hriatna pawh chu a lo dul ta hnuk mai a, individual hlawkna tur umin kan phe ta sung sung mai a nih hi.

Kan hnam ngaihhlut zawngte pawh a inletling zo ta a. Tun hma chuan vantlang leh mi dangte tana inpumpek mite chuan chawimawi an hlawh a, mi 'tlawmngaia' ngaih an ni. Mahse tun lai nun kan en chuan mi chawimawi leh ngaihsan hlawhtute chu mahni tana tha hria leh hlawhtling an ni fo. Kan ngaihsan zawngte chu mizawn leh zualko tlan taima mi ni lovin, University leh exam na danga ti tha thei a, thlan laih nikhuuaa lai hnemtute ni lovin, office leh sawrkar hna dang avanga thlan lai ve hman lo te, sa kap thei, ral do huai, sa tla um peih mi leh buh thlo chhuak thei mite ni lovin, contract bill leh pay bill la hnein thei te, mite hnena thlai leh thil dangte pe tam theitu ni lovin, bazar leh dawrah te thil hralh thei mi te, aia upate zah leh hlaute ni lovin, aia upaten 'ka pu' an tih thin te hi a ni ta.

Kal khawmnaah leh thiltihhonaah tlawmngaihna leh nun dan mawi dangte chhawm zel duhawmzia sawi a ni fo thin. Political autonomy kar

duhna chhan pakhat pawh hi kan nun dan (culture) vawn that kan duh vang a ni ber a. Tin, India ram Tribal hnamte enkawl dan tur chungchang sawrkarin policy a zam lai khan, Tribal nun dan (culture) mawi takte chu a bo mai an hlau va, mahse chutih lai vek chuan tih hmasawn a tulzia an hmu bawh si. Isolation policy-ah emaw, assimilation policy-ah emaw ringawt chuan policy siam-tute chu an inmil thei ta lo. Tribal hnamten an culture vawng tha chung sia economic, education etc.-ah te hma an sawn theih thona turin rawtna pathumna, Pu Nehru-a rawtna, 'Integration policy' chu an hmang ta a ni⁹.

Nimahsela hengte pawh hi thu (theory) chauh va tih theih a ni a. A system a danglam si chuan nun dan pawnlang (culture) chu danglam lo thei a ni lo. Theih chu ni se, kan nun chu kan vawng tha ang a, nun dan tha lo apiangte chu kan paih zel tur! Mahse kan nun dante chu kan duh dan leh mawi kan tih ang zela awm ni lovin, a social structure awm dana thuin a lo awm zawk thin a lo ni.

Tichuan tlawmngaihna pawh chu a hrappaa kan nuna awm, duha paih bo emaw theih ni lovin, kan institution te a bik nei riauva inremkhawmin a rawn awmtir a ni zawk. Thangtharte chu kan sual a, kan tlawmngai ta lo ni lovin. kan social structure a danglam ta a, value system a lo danglam ta bawh nen, tun hmaa tlawmngaihna nen

chuan a inmil ta lova, kan society pawhin a ngaih-san ber a ni tawh bawh hek lova; tin, collective conscience pawhin tlawmgai turin min beisei ta lo a ni mai zawk a ni.

Suahsualna chi hrang hrang inngaih te, uire te, rukruk te, insual te, tham leh eiruk te hi tun lai hunah a lo pung ta a ni mai thei. A chhan chu collective conscience, mi tinin an hlauh tur khawpa hlawm khat leh chak tawh a awm ta lo atin a ni. Tun hma chuan a awm thin. Mitinin vantlang duh loh zawnga awm an hlau em em a; anmahni tan chang ni lovin, an tu leh fate thlengin mi thinhrik nih an hlau thin. Misualte tan khawvel a zim lehzual. Tunah erawh zawng social Institution te chu a kal kawp dial dial tawh si lova, miin kawng khatah sualna lo nei mah sela, kawng danga a thatnate chuan a hliahkhuh leh vek thei a, mi tha ber nihna lai te a nei leh tlat thin. Society hian thiam loh a chantir fo ta lo a ni.

Tun hmaa Mizo nunna thil mawi tak pakhat tun laia bo ta nia kan hriat chu, aia upa zahna hi a ni. Tun hma Mizoten upa an lo zah leh zualna chu, upat leh an thiltih (role) pawimawhna a kal kawp thin vang niin a lang. Economic thilah te, political thilah te leh religious thilah te pawh upate chuan naupang aia role pawimawh zawk an tih (play) thin avangin dinhmun (statuse) sang zawk an luah thin a, chu chuan zahawmna a keng tel nghal thin a ni¹⁰.

Tun lai hunah pawh nihna inang rau rauah chuan upa zawk chuan zahawmna a nei sang zawk fovin a lang. Amaherawhchu institution te an lo kal hnan tak avangin, upatna leh thuneihna emaw, upat leh hausakna emaw te chu a inkalh (clash) chang a lo tam ta mai a. Chutiang thilah chuan 'kum' chu a lo chak lo zawk a, upatna chu a tlawm ta zawk thin a ni. Tichuan naupang zawk pawhin economic thilah te, political thilah te thuneihna (power) a neih san zawk si chuan, upa zawk pawhin 'ka pu' a tih hial a lo ngai ta a. Chu chu society pawh hian a remtih pui thlap niin a lang.

"Upa berin a bar hma chuan, naupangin an bar khalh ngai lo," tih hian hman lai hun (simple role system) chu a sawi fiah em em. Chu chu a dan tur reng leh kalhmang tur rengah hman lai chuan an ngai ang. Mahse thangtharte zingah chuan dawhkan chung a thlengtea kan pek hnan, thirfian leh tuino kan chhawpsak thin te hi chuan an bula fatuho, kum 50, 60 vel mi, thlangraa lo ei ve te bar hmasak chu an nghak kher turah chuan kan ngai ta lem lo, tunlai mite chuan. A tawi zawngin-kan social system a lo danglam ta a, upatna ringawt aiin hausakna te, lalna te, thiamna te kan ngaisang tawh zawk a ni.

Thingtlang hmun thenkhatah te vantlang nun dan ngun taka kan thlir chuan, mite ngaihsan ber leh chawimawi ber te chu, tun hmaa mi tlawmngai kan tih te leh Mizo nun dana nungte kha an ni

fo lova, an ngaihthlak berte chu upa thu a ni zel tawh bawh hek lo. Chuvangin nun dan siamthat tuma jawngkaa Mizo nun dan mawi leh tha chhawm zel tura kan infuih fo thin te pawh hi thil sa't thei tak tur niin a lang lo. Kan social structure mil zawng a ni tawh lova, society-in a ngaihsan ber a ni tawh bawh hek lo.

Kan nun dan kawng hrang hrangte chu a in-kaihhnawih thin them a, thlar hran hleih theih loh a nih lain, a then paih a, a then lak kan tum a. Kan culture peng pakhat 'Mizo sakhua' chu thil hmuhsitawmah kan ngai a, a peng dang then-khat te chu thil mawi leh ropui berah sawi kan tum bawh si. Mizo nun chu a chang chuan kan chhuang viau emaw tih a ni a; mahse thil mawi lo leh duhawm lo nia kan hriatte chu, "A M'zo em mai, a mawl em mai," tiin kan hmuksit leh bawh si. Hei hian kan hriat loh hlanin kan ngaihdanah te, kan chet danah te Mizo chu kan duh tawh lo a ni tih a entir ni berin ka hre thin.

-
- 1 *Encyclopedia of Social Science*, Vol. 16, 'Characteristic of Tribal Society.'
 2. E.R. Radcliffe-Brown : in *Structure and Function in Primitive Society*.
 3. Emile-Durkheim : in *Division of Labour*
 4. Perdinand Tonnies : in *Gemeinschaft and Gesellschaft*
 5. Emile-Durkheim : in *Rules of Sociological Method*.
 6. Karl Marx : in the *Communist Manifesto*
 7. Emile Durkheim : in *Elementary forms of Religious Life*
 8. Pastor Challiana : in *Hmasang Mizo Awm Dan*
 9. Adivasi : A government of India Publication, 1952, article "On Tribal Problem," by N D Majunder
 10. Michael Banton : In Roles-1965, "Role is a dynamic aspect of status "

12. Mizo Sakhua¹

C. Rosiama, Aijal Theological College, Aizawl

MIZO Sakhua han tih hian kan rilruah hman lai kan pi pute inthawina leh ramhuai biak chin thin te kha kan rilruah a lo lang hmasa ber thin a. Amaherawhchu chik tak leh Chiang taka hria erawh chu an tam lo viauin a rinawm a. Kan hnam hmasawn zelna avang hian tani tak chu theihnghilh tawh leh ngaihthah tawh an ni a. Nimahsela hun hmasa lama kan Mizo pi pute sakhua kha tuna kan dinhmun leh awm dan tam taka min chhawm chhuaktu a nih avangin ngun zawka ngaihtuah leh hriat chian a tha hle ang.

Mizoin SAKHUA kan tih hian awmze dang dang a nei a Tunah hian Saptaunga 'Religion' an tih tluk puiah hian kan hmang ta mai pawh a, a tobul takah chuan religion hi chu a phawk zo lo deuhin a lang. Sakhua tih tawngkam lo chhuah dan chu hetiang hi a ni. 'Sa' chu a hrana lam leh biak a ni thin a, hnam bik leh chhungkaw bik enkawltu leh kaihruai tur bik anga ngaih a ni thin a. Mi an lo bawrhsawm a, vanduaiana an lo tawhte hian "In sa biak a dik lo a ni ang," emaw, an lo hrisel a, an lo hmuvingil viau leh "In

1. Kum 1970-ah MZP buatsaih Essay in ziahsiakah hei hi Lawmman 1-na a ni 1, 2-na Rev. Liangkhaia, 3-na R. Laldanglova, Thingsulthliah a ni.

'Sa' biak in be fuh a ni ang" an inti thin a. Fa-
hrah rethei zual te an pute in lama lo sei lianten
an pute biak dan an jawm ta a, chu chu 'Saphun'
an ti a. "Ka 'sa' biakin lo chhâng ang che" an
ti thin. Tin, 'khua' chu khaw vengtu, a chhunga
cheng zawng zawng hualhimtu, mihring leh .ni-
hring inkara thusawitu pathian nu niin an ngai a.
"Khuanu'n min hual ang a" te an ti a. Tin,
rama chaw an ei dawn apiangin 'khua tlai' an ti
a, chaw tlêm tê an theh ziah bawk thin.

He mi pahnih 'sa' leh 'khua' hi kawkawpin
'sakhua' tih hi a lo chhuak ta niin Rev. Liang-
khaia chuan a sawi a. Tichuan sakhua chu pa-
thian biak chi khat a ni ta a. Hnam tinin manni
hnam sakhua chu an be ta a, a bi kna thil hlan
hlantu leh a sawngbawltu ber chu 'sadâwt' a ni.
Sakhaw biak nan hian Vawk an hmang a, Sa-
dâwtin hetiang bian a chham a :

*"Hual ang, hual ang Lala te chhungkua
Thla hual ang, nipui dam chen, thlapui dam chen
Din turin. chhuah lum tlak lamah,
Lui dung leh tlang dungah, a kalna ap'angah
Hnlak rem rop turin khuanun min veng rawh se,
Ka reih hlu ber kazelthuang hi lo chhang ang che,"*

tiin. A chham zawh chuan vawk chu leikaah
chuan a vit hlum a, puithiam chuan vawk thi
chu an chhungkaw chalah leh kiu kâwnah a tât
kim vek a. A sa chu an ei a, a lû chu tualah

an târ a. A serh chu banglai bulah fianrialah an dah a, belin an khuh a. Tin, a pang thau hrang khat a vun telin kawngka lu chung pawn lamah an tar a, chu chu 'sa hnam khai' an ti a. He sakhaw biaknaah hian a betute chhung chauh an tel tur a ni.

Hei hi Mizo sakhaw biak dan chu a ni a. Amaherawhchu tuna sakhua (religion) kan tih hi chuan heng aia zau daih hi a kawkin a lang a, Chu chu lo thlir ila.

Mizoho hi chanchin chhuitu (historian) tam tak chuan sakhua (religion) bul bâl nei lo niin an sawi a. Mahse hei hi chu dik theiin a lang lova. Mi tam tak chhui dan thung erawh chuan Mizo chu engkimin thlar u neia rinna sakhua (Animism) betu n in an sawi a. A.C. McCall a phei chuan, "Lushai-ho chu British-in an ram an luahsak hma phei chuan Animist (Ergkimin thlarau neia ring vektu) ngal ngat an ni," a ti a. Engemaw chen ah chuan hei hi a dik thei vikuin a rinawm.

Sakhua hi Chiang taka hrilhfiiah a har em em a, mi thiam tam tak Volkmann te, Wundt te, Galloway te, E.B. Tylor te, Ritschl te leh William Patona etc. te chuan hrilhfiiah dan hrang hrangin an hrilhfiiah a. John Morley chuan, "Sakhua hi hrilhfiiah dan hrang sing khat vêl a awm" a ti a. Tin, "Sakhaw hrilhfiiah dan tamzia chu hrilhfiiahtu zat a ni e," te an tihia! bawk a ni.

William Patona sawi angin Sakhua tihin a kawh ber chu mihringte piah lama thiltitheitu awma rinna leh chûng tel lo chuan thil tithei lova in hriatna leh chu chu a theih ang anga biak duhna leh biak tak ngei na a ni ber a. Mizote pawh hi sakhaw bulbâl nei lovah chuan kan sawi thei lo vang a. Tin, an sakhaw bul inṭanna leh an biak dan hrang hrangte chu hetiang hian i han en teh ang :-

Mizovin sakhaw biak an neih ṭanna ber ni awma lang, a chhui hla thei ber ten an chhui dan chuan A.D. 1400-1700 inkar vela Mizo-ho Run leh Tiau lui inkar vela an awm lai vela an neih niin an hria a. Chutih lai chuan mawl takin, buh chin nachang pawh hre lovin thuamhnaw ṭha pawh nei loin lai pawh an la nei lova. An dam lohte hian an mangang êm êm ṭhin a, hmuh theih si lovah hian mihringte aia chungnung leh thil tithei zawk mihringte tina theia tidam thei hi awmin an ring a. Chutih lai chuan Lusei-ho chu Seipuah te, Khaw-kâwkah te leh Hauhnar tlângah te an awm a. Ralteho chu Suaipui leh Saihnunah leh Khawzimah an awm a. Chawngthuho Sanzâwl leh Bochungah an awm a. Khiangteho chu Pêlpâwl leh Bêlmual leh Lungchhuanah an awm a. Ngênte, Punte, Pârtē tih angho chu Chawnghawih velah an awm a. Pautuho Pautu tlângah, Khawlhiringho Khawlhiring tlângah an awm a. Tlemin nikhua a lo rei deuh va, an zinga pa fing pawl chuan, "Kan pi pute

hian thlarau eng emaw tal chu biak an nei ngei ngei ang a, kan hre ve lo mai a ni ang. A hming leh a biak tura tak hre fuh lo mah ila, kan nat mangan changa min tanpuitu turin kan pi leh pute biak thin kha biak ve dan ngaihtuah tur a ni" an ti a. T chuan an lo nat a, an lo mangan te hian, 'Pi' biakin chhang ang che, pu biakin chhang ang che, i ti mai ang u" an ti a. Chutichuan an ti ta thin a, hei hi Mizovin sakhaw biakna a neih tanna chu niin a lang. Hetih lai vel hi A.D. 1500 vel niin a lang. Luthera-te'n Kohhran siam thatna (Reformation) an beih tan lai vel a ni ang. An natna atanga chhanchhuahna an zawna inthawina an ngaihtuah chhuah hmasak berte chu 'Arte thlah' leh 'Bulthluk' te hi a ni. Nihua a lo rei deuh deuhva, khawthlang lam an rawn hnawt thla telh telh a, an sakhaw biaknaah chuan an khaw hmun hlui te leh an chhuahsan tlangte chu an chham tel ta zel a. 'Pi biakin' 'Pu biakin' chhang ang che ti mai tawh lovin an thlahtu hming an chhui hlat theih tawp hmingte chu lamin, "Chumi khan biakin lo chhang ang che" te an ti ta zel a, Tin, an awmna vel tlangte chu an chham zel bawk a ni.

MIZO SAKHAW BIAK DAN HRANGTE

Chutia Mizo-hovin biak tur an zawn chawp zel avang chuan biak dan hrang hrangte an lo siam chhuak zel a, an awmna vela thil danglam bikte hian thlarau engemaw huaisar tak neitein an ring thin a. Chung ang pawh chu a biak dan an

ngaihtuah zêl a. An rilruah hian an biak tûr tak hre fuh chiah theih lo leh duh tawkna tak tak nei chuang lovin an zawng chawp chbo zêl a. An sakhaw rilru pawh a zau ve tial tial bawk a, chutichuan sakhaw biak dan chi thum an lo nei ta a. Chungte chu- 1) *Ramhuai biak*, 2) *Sa biak* leh 3) *Pathian biak a ni*. Heng an biakna hian mihringte pawn lam hriatna (sense) ina a hriat bâk zawng zawng ngaihdan chu a khaikhâwm vek a, mihring malsawmna thu te, chhûngkaw nun leh mimal nun te, dam lai leh thih hnu thute an theih ang angin an chhui ve a. Chungte chu Mizo sakhaw awm-zia tilangtu tha tak a tlingin a lang. Hetiangin lo chhui ila .

I. *Ramhuai biak* : Mizo-te hian a hnam pumpui a sakaw biak ho chu an nei lova. Anmahni tul ang anga biak mai a ni thin a. Ramhuaite chu khawiah pawh awm a, hre lova an pawh an khawih sak avang leh an thil neihte an duh avanga mihringte tina theitu niin an ring a. Thla-rau sualho mihringte hmelma lian ber niin an ngai a. Ramhnuaiah te, luidungah te, pukah te, khâmab te, ngaw dur puiah te, thingkawrawngah te awm zelin an ring. Mipa te, hmeichhia te, naupang te pawh awmin an hria. A chang chuan hmuh theih tein an ipar a, a chang erawh chuan hmuh theih si lovin an zawng noh noh leh an au thawmte pawh an hre thin. Ramhuai liam kawnte pawh a awm thin.

Tin, rambuaiho chuan tirh chhawn nei leh chhawngin an ngai a, chung chu ramhnuai hmun tinah - sihah te, hnahtial hmunpui zingah te, bûngah te, lungpui keh karah te, thing lubulah te, lui têa thingzung kaiah te, Zawng lu roah te awm vekin an ring. Thil nung leh thil nung lovah hian awm thei vekin an ring a. Chungte chu 'Huai' an ti ve mai bawk a. Ramhnuai hi an c'enna bika ngaih a nih avangin chhuahvah ni khua te hian fimkhur taka tawng leh chêt tlat a ngai a, ei thua te, in thua te pawh fimkhur taka chet reng a ngai a ni. Tin, Mr. Mc Call-a chuan ramhuai te hian ho tam tak nei nah sela mihring nunna chungawrawn inrawlh zual bikte chu sawm leh panga vel awmin a sawi a. Mihringte chungah a tha lo zawng hlir maia thawk thin nia an hriat avangin hmangaih vang leh duhna avanga biakna ni lovin an hlauhtlawn a, an thinurna avanga mihring tirethei thin nia an hriat avangin inthawina chi hrang hrang hmangin tlawn lungawi an tun a ni. An duh lo chungaw mihringte zalenna tichhetu thlarau sual an ni a. Chi hrang hrang an awm a, chungte chu -

(a) *Plung* : Hei hi khaw chhunga huai awm niin a langa. Phungpuinu kan tih thin danah hian a na lam chu ni ngeiin alanga. Mi titlua sawisa thin niin an ngai a. Chutianga ini a sawisak chu 'Phung zawl' an ti thin. Tin, thim emaw, dum emaw sawina a ni ve bawk a. 'Kel phung,' 'Zawh

phung 'an han tih atangte hian 'Kel dum,' 'Zawhte dum' tihna mai niin a lang.

(b) *Tlang lal* : Hei hian awmzia pahnih a nei a. Pakhat chu Tlang lalpa, thlipui leh ruahpui thlen tirtu Huai niin an ngai a. A huatzawng chu a awmnaa kel chal kaih tlang te, chu mi tlanga Purun a mai mai a lakte a ni. Chu tlang lal chu a thinrim chuan thlipui leh ruahpui vanawn in a lo thawk chiam zel an ti. Tih lungawi nan eng emaw tal, a te berah pawh Vaihlo beng khat tal pek ngei tur an ti a ni. LURH TLANG-ah te pawh khian awmin an ring. Chuvangin khua a thal rei hian Tlang lal an sawm thin -

*"Lurhpui tlang, nuar leh la klua hnim rawh,
Zawlkhaw siktui za tom tlung down a kam e;
Chawnpui par Chhingpuil ruang bualna."*

(Chhuntinga)

*"Chhai lai ngala Laldochlungpan luathli u
nul lai angin,
Lurhpui tlang nau ung a nar e
Sam tlang a insut ve' e."* *(Awithangpa)*

te an ti thin a ni.

Tin, a deng lehah chuan tlanga ramhuai mi-hring thlarau khal thintu a awm a, mi chu a thlarau a khal a, a dam lo thin niin an ngai a. Dam lo thlarau khaltu chu an bia a, chu an biak dana chu. Khal an ti a, khal pawh chi tam tak a awm leh a, dam turin; mi that, sa kap turin an dil ve

a ni. Rana inthawi a ngai a, Entirnan - Kel khal an hman chuan Kel chu an man a, puithiamin thiam hla a han chham hnan ta a -

*Khelin ka mualhawih hi lo chhang ang che,
Liona khaltu khan ka mualhawih lo chhang ang che
Lurhpua thovin ka mualhawih hi lo chhang ang che
Tana thovin ka mualhawih hi lo chhang ang che.*

tiin an awmna tlang hming thlengin an chham zel a,-

*Fonu chawin rawn khal ang che,
Fapa chawin rawn khal ang che,
Mi that sa kapin rawn khal ang che,*

an ti a, Kel chu a nakah an vit ang a, an vaw hlum ta a. A sa serh chu an chhiah ziah baw a. Hengah hian serh leh sang dan nawi a tam mai.

Khal chi hrang hrang tam tak a awm a. (Sdo Pipu nun p. 24-25 by Rev. Challiana).

(c) *Lasi* : Lasi hi hmuh theih loh thlarau ramhnuaia awm, ramhuai tih ve mai tur chi si a ni a. Amaherawhchu thlarau sual chu a ni lova. Tlang lal a ni ve a. Mr. Parry sawi dan chuan ram sa chung a hotu a ni a, ram sa enkawl tur chuan 'Sakhal -ho a dah in a sawi a. J. Shakespear ve thung chuan Lurh leh Tan tlang vela rau engemaw khawsa thin niin a sawi a. Mihringin an zawl thei a, 'Lasi zawl' an ti thin. Mizo zinga Zawlnai te'n Lasi an zawl thin a. Heng zawlneite hmang hian Vawkte ngen ve chang a nei thin.

*Cham a rel e, Laisen khawzawlah,
Zel thuang tuarte Tantinching hmangin;
A ngen a ngen e.*

an ti thin. Ramsa enkawltu an ni a. Chawng-
tinleri hi chung sa chungah chuan thu an neih tir
a, Lasi zawl chuan sa an kâp thei hle thin. Lasi
khal te in an inthawi thin. Mumanga hmuh chi a ni.

(d) *Huai* : Huai han tih ngawt chuan a huap
zau hle a, lui te, thing te, pûk te, lungpui te leh a
dang tam tak, (kan sawi tawh ang khan) engkim
hian huai neiin an ring a ni. Heng huaite hi rel
mi an ni lova, mi tihnat hmang vek an nih avang-
in tlawn nan ranin an inthawi thin a ni. Hei hi
ramhuai bia an anna ber a ni. An inthawi dan
dang zawng zawng khaikhawmna ber a ni nai a.
Animism a nihna awm lai ber chu a ni. Hetah
hian a hun a thuin biak dan hrang hrang a awm
a, a bik takin Lo neih lama an hmanna lo thlir
leh ila -

Lo-hman : Hei hi lo hmun neitu siamtu hnena
hmuingilna leh hriselna leh zahngaihna dilna a ni
ber. Lo neitute kha hrisel se bawrhsawm se Lo
hman hi a tul tho. Kum tin mitinin lo a hmang
ngei tur a ni. Tin, lo-hman hi chi thumah then
theih a ni a; an vaua thil awm dan dana zirin
an hmang tur a ni. Hetiangin :-

A) *Lo thiang hman* - Hei hi an lovah thil engmah
huai nei chi han ngaihmayh tur a awm love an

hman thin a ni. Pa sakhaw mi deuh chuan a duh leh puithiam a ruai thei a, ruai lo pawhin a hmang ve mai thei bawk. Ar nupaa hman tur a ni a, an tihdan chu Thlam char bang bulah hum an hiat a, chhangphut leh tui an dah a; hum thlang lawk hmawlh khamah chhungkaw zatin tuthlawh lem (hmawlh ulh kawm) an bang tlar bawk a. Tin, Ar thi chuan tui leh chhangphut chu an far tir a ni. A thiam hla hetiang hian an chham a: "Khai, khai, vawiin ni chu rawn inkhawm rawh u aw, mim za, fang za ka rawn dil dawn e, nun tluak, pang dan ka rawn dil dawn e; Upa leh upa inkawm ila tlangval leh tlangval inkawm ila, nula leh nula inkawm ila, naupang leh naupang inkawm ila; hei buh leh fang za ka ngenna a ni," an ti a. Ar kha an zai hluma, a hum-a chhangphut leh tui kha a far tir ta a ni. Hei hi lo lam malsawm-na dilna a ni.

2) *Thing zung kai* : Hei hi vauah khan thing zungkai emaw, thing saihrua emaw awm sela lo-chu an hmang lawk tur a ni. Lo thiang hman nen a dan chu a in ang deuh vek a, a danglamna erawh chu thing saihrua emaw, thing zung kai emaw kha an sat sawm vek a, a hâr chu an hum hiahah khan an dah a. Tin, puithiam an tel ngei ngei tur a ni bawk.

3) *Sih* : Hei hi lovah chuan sih a lo awm chuan a bik takin lo hmanna an nei ngei tur a ni. An hmannaah chuan puithiam-hovin tleirawlte nen, a

thlēm berah mi 3-vel chū an ni ngei tur a ni a. Sih hnarah chuan phuai phun tur a ni a. Sial panga, pakhat chalah lawngbarh bel tur; thei rual panga, zu fe bel theuhvin, rawhcheh panga, dar bu pathum, thi panga, ngheleng nupa-te an awm a ngai a. Tin, lungkuang tha nget taw tak siam a ngai baw. Thiltih harsa tak a ni. Tin, puithiam leh a tleirawl hruaite chuan bawhlo kim leh arpa hluisen kengin sibah an kal ang a, pakhatin arnu nen thlām a lo nghak ang. Puithiam chuan he-tiang hian a ti ta a: "Naupangte, i nu i pa an awm em? Awm lo; ko rawh, kə rawh- Manmasipa lo tum e: hui, hui, hui, Manmasipa lo thleng e: A lo thleng tawh em? Thleng tawh e, engnge i duh? Engmah dang ka duh lo, i hnenah hian nun tluak pang dam he mite tan hian ka rawn dil a ni. Chibai...Tui kungpui pathian rawn inkhawm rawh u. chibai-Tui chhim luang a mi, hmar luang a mi, hei nun tluak pang dam ka rawn dil e, lo kal rawh u: hei i inah sial ka rawn khalh lut e" tiin Se khalh tak tak angin, mawng lang puan ven-in puithiam chuan nasa fe in a bei ang a, Zāwng lemah changin Zawng nungchang tam fe a zir baw tur a ni. A mi hruai kha lo nuih hauh loh tur a ni a, chuvangin nui heh lo deubte an thlāng nghe nghe thīn. "Hei nun tluak, pang dam ka rawn dil e, Sial i inah ka rawn khal lut e, hei dar-bu-te, nghalong nupate ka rawn khung vek e," tlin Arpa hluisen kha a zai hlum ang a, bawhlo zāwng zāwng kha phuai tih chaub Arpa thi

chuan a far tir vek ang a, bawlho dangte kha kuang chhungah chuan a dah ang a, nghet takin, engmahina tawh chet mai mai loh turin a chhin ang. Tīn, puthiam leh a bruai kha an hawng ang a, thlam an thlen chuan Arpui kha an talh leh ang. A hla chu lo thiāng hman hla ang vek kha a ni. A serh pek dan pawh a danglam chuang lo. Hei hi thiltih awlai a ni lo hle bawk a ni.

(e) *Khawhring* : Khawhring hi ramhuai chi thla-rau sual zinga chhiar tel ve a ni a. Mihring leh Sanghalte hian an nei duh bik a ni. Khawhring neih hi tuman an duh lo. Nulain a nei duh deuh ber. A nei chu hmingchhiatna duhawm lo tak a ni. Sanghal zawng zawng hian khawhring neia rin a ni bawk. An kahte hian Sanghal taksa an deh hnu chuan an lu leh sam pawh an dek duh tawh lo. Sanghal khawhring hi kai an hlau a ni.

Khawhring rei chu an pum a lo na thut a, an tal a, “Chu mi kha mi chu ka ni, chu mi kha mi chu ka duh,” tiin a lo tawng chhuak thin. Amah chuan khawhring nei tih pawh a in hre kher thin lo. Khawhring chuan mi thil neih an it avangin an pum an tihnat sak thin a, nu leh paten an fate khawlaia thil ei pawh an khap thin a, “Khawhringin a ei ang che,” te an ti thin. Khawhring nei zingah pawh mi ei zing bik an awm thin. An chaw ei dawn te hian Khawhringin an it ang tih an hlau va, chaw tlem an theh a, “chhuak rawh” an ti thin. Tin, khawhring nei pa khan silaite

kapin a vau va, tin, a tai thiamte pheï chuan an tai dam ve thei hial thin niin an sawi. Khawhring thawina hlapui pawh sei tak a awm a, chu mi hla atanga chhui chuan Taunu pawh hi khawhring nei hmasa ber a ni an ti a. Sanghate pawh-in khawhring hi nei vein a lang bawk.

(f) *Mihring tihlumtute* : Mizote chuan nihring tihlum thintu thlarau leh huai mak tak tak awmin an ring a, chungte chu Lalthatkhupa, naupang kaih leh sual awm tirtu te; Sanu, tuihri leh thih thutna bul tumtu te, Manghauva te niin an hria. Tin, ngawrte hi dawï vanga thi niin an ngai bawk. Hengho te hi hlaah pawh an phuah ve reng a:

*Ka tuai chawnban a koi Murg'auvan,
Suanglung tih lo ngunhnam chawï ila,
Zua feiin s'ial ang c'i un i.,*

tih te,

*Sanun banth kaih lo rel lo la,
Enchim loh pui tum a thlafam
Tum kawng a lai lo kiam rawh.,*

tih te a awm bawk a ni. Tin, dawï pawh hi sut an tum thin a, inthawina nasa tak takte hlanin hla mak tak tak pawh a nei hlawm. A thawi nan pawh ui, vawk, kel, arpa hluisen te an hmang hlawm.

(g) *Thlarau dangte* : Heng kan han sawi bakah hian thlarau chi hrang tam fe an la awm a, Tau te, Chawmau te, Phungkar te, Tulum te, Maimi

te, Pheichham te, Khawmu te hi an ni hlawm a. Pheichham tih loh hi chu mihringte tichhe thei, ti botu leh tihthaih veltu an ni a, an hlaubawmin an tihbai awm vek a, biak tlawn an ngai bawk. Maimi hi chu muhil lai zial tlat mi a ni. Tin, Pheichham chu malsawmtu, a mantute duh thlan ang zel petu a ni a, Paihte pakhat pawhin a man a, a duh a thlang ve a - "Lal banga un" a ti a, tuktin lal bangah a behtir ziah a ni an ti.

Heng bakah hian biak leh rin dan mak tak tak tam tak mai a awm a, chung chu kan en leh zel ang a.

2. *Sa biak* : Thu hmasa lama kan sawi tak ang khan Mizo hian sa biak an la nei a, hei hian kawng tam tak a awh leh ve avangin thlir ngun leh a tha in ka ring a. Sakhaw biakna hian khawtlang leh mimal nun tun huna mi leh thih hnu thlengin a huam thei a. Nupui pasal an inncih tirh atanga chhungkuaa an lo awm thlenga an khawsak dan zawng zawng te, an lo hrisel zel theih nan leh an nun khaw nawm ve na tur zawng zawng atan te inthawina an hlan chho reng a, chutianga inthawina chu chi tam tak a awm a, mo pual te, mipa pual tein an hlan chho reng a ni. An sakhaw biakna tak chu kan sawi nual tawh a.

Tin, heng bakah hian khawtlang huapa sakhaw biakna thil a awm a, chungte chu lo thlir leh zawk ila.

Kawngpui slam : Hei hi sa leh ralah khawtlang malsawmna dilna a ni a. Kumtin vawikhat an nei zlah·thin a. He mi inthawina hi Lal Sadawt chauh in an ti thei thin. Kumtin Vawk leh Ar an tih thlak thin a ni.

Kawtchhuahah vawm-hrui an kual a, a laiah vut an phul a, chutah chuan mihring hniak emaw sa hniak emaw a awm tur a ni a. Tin, an inthawi na hmunah chuan Puithiam hovin mihring malsawm chi hlir inkawp kim lo an kal a An inthawina hmunah an sa ken chu an ei thin. Tin, puithiam chuan lung tê te, thing har te a rawn êk hawng teuhva, lal inah an lo lut a, "Kawng min hawn rawh u, Rawite kan ni, zakhaw rawihna kan hawn, Punte kan ni, punna kan hawn, 'Parte kan ni, parna kan hawn' an ti a. 'Hei mi lu, hei sa lu' tiin Puithiam chuan a thil ah chu a han paih chhuak a, chu chu mi lu leh sa lu tak lawmin an lawm thin a.

A tukah chuan kawtchhuaha an vut dah kha an va en a, sa hniak ang a lo awm chuan, sa an kap thei dawnah an ngai a, mihring hniak ang a lo awm chuan sarthi tur an awm niin an ngai thin. Hemi kawngpui slam ni hian a kim thei ang bera awmni kham a ni thin. In tihsan chu mi an lungawi lo viau. An thiam hlaah pawh mi lô, sa fû tak luh theih nan leh anmahni khua an ropui a an thenawm khuate an lo tlawm nan an chham zel thin a ni.

Fano dawi : Hei hi khawtlang huap thila hman bawk a ni. Buh leh bal lama malsawmna dilna inthawina a ni. He mi tih ni pawh hian a khuaa awm leh vek tur a ni a, buh den lamin an khap vek a ni. Lal inah buh zem bulah Ar hang an talh a, "Kumin kan thlawhhma tluang rawh se," an ti a, Ar chu an talh a, a serh chu an pe a. Tin, an ei nghal thin. An fano dawi a fuh tum chuan buh a tha sawt a ni an ti thin.

Heng hi a tlangpuia Mizovin sakhaw lam thil bika an hman sabiak an tih ang lam chi chu a ni a. Heng bakah hian thil pawimawh tak pakhat chhui tur a la awm fova, chu chu an Pathian biak hi a ni.

3. *Pathian biak* : Mizoho chuan thil engkim mai huai chu tlawn tlawn mah sela, chung zawng zawng bakah chuan Pathian hi a la awm thovin an hria a. An hriat dan erawh chu a chiang em em lova. Tin, he an pathian ngaihdan hi engtik laiaawm fan tawh nge tih erawh chu hriat a har hle a. Tin, Pathian an ngaihdan chu Vanah khian sang takah awmin mibringte hi min enkawl zel a ni tih an ring a. 'Chunga Pathian' te an ti a. 'Pu Vana' te an ti a. Liandova-te thawn thuah pawh Lian-dovan, "Tuaisial, lungngai ma ta che, chung a Pathianin bawkkhupin min en reng a lawm le," a ti a ni. Pathian an ngaihdan pawh a tha hle a ni. Mibring leh khawvela thil awm zawngte, lei leh vante siamtu leh enkawl vektu, mi tina ngai lo,

Pathian tha, tanpui ngaite tanpuitu niin an ngai a. Hlaubawm hmuna te chuan "Pathian a tha angia, zah a ngai ang chu," te an ti thin. Tin, John Shakespear-a chuan, "Mizo chuan engkim siamtu Pathian tha awm chu an ring khawp mai," a ti baw. Mc. Call-a pawhin "Hmanlai Mizote chuan Pathian pakhat ropui tak awm chu an ring," a ti a. Tin, malsawmna an dawn pawhin, "Ka Pathian a tha," an ti thin.

Tin, Pathian an hriatna chu a chiang ang reng hle a, mibring chungah hian roretu, engkim siamtu leh vawngtu niin an ngai chungin Pathian thik-thuchhia ni lovin an hria a, thawn leh biak pawh an hlawn tir ve meuh lova, eng ang taka biak tur nge tih pawh an hre chiang lo.

Tin, Pathian an ngaihdanah chuan mi hrang hrang, thikthihtheihna hrang hrang nei awm angin an ring baw a. Chungte chu Pathian chhungkua ami ni awma sawina te a lang a. Chungte chu hethiang hian lo thir ila :

(a) *Pu Vana* : Pu Vana hi Pathian chhungkaw zinga a hotu ber, setheite ngaihsak a, dam lo te pawh tidam thin anga ngaih a ni. Kelchawagi shawnthuah pawh Pu Vana a hruathrui a rawn thlak a, vanah a khai chho ta min an sawi a. Tin, naupang an in tih nat pakh te hian, "Dam del dam 'del vanah' kai daih, Pu Vana tidam rawh se," te an ti thin.

Tin, khawpui ri bi Pu Vana thlengpui hnuk rik a ni e tiin an sawi ve reng bawk a, Pu Vana chu thenkhat chuan Pathian pa la ni zawm awm takte pawhin an ngai.

(b) *Khuanu* : Khuanu hi Pathian sawina tho a niin a lang thei a. Thenkhat ngaihdan chuan Pathian nupui emaw niin an ring. Malsawmna petu a ni a, humhimtu leh enkawltu anga ngaih a ni tho. "Khuanu'n min hual ang chu," tih te, "Chung khuanu lengin min hual se," Pu Rokunga'n a han tih te pawh hian a tilang hle mai. Tin, khuavang nen hian lam kawp leh thuhmuna ngaih a ni a. Thil chhinchhiahna leh ramri chin te then fel vektu anga ngaih a ni. "Khuavang chhinchhiah," "Khuavang ri khem sa, "Khuavang zai," kan tih angah te hian. Tin, ramhnuaia an kal a, chaw an ei dawnte hian "Khua tlai" an ti thin. 'Khua chawi' tih te, 'Khua leh vang a awm ang chu' kan tih thin atangte hian mihring nun dan vawngtu a nih chu kan ringhlel lo.

(c) *Van chung nula* : Hei hi Pathian chhungte zinga an nula, ruah lam panga thuneihna kengtu (incharge) niin an ngai a. Ruah a surtir thin niin an ngai. "Van chung nula in a tui chawi a tluk buak pui a ni e," an ti thin. Mihringin an nei thei te pawhin thawnthu chuan a sawi nghe nghe.

(d) *Vanhrika* : Hei pawh hi Pathian chhung zing a mi ni awmin a lang. Finna leh thiamna

lam (Science) a thuneihma neitu niin a lang a. Lal-ruangan dawi a lo thiamna pawh kha Vanhrika hrilh hi niin a lang.

Heng an Pathian ngaihdan zawng zawngte atanga thil hriet reng tur chu Pathian an tih hnenah chauh an inthawi thia a, a chhungkuate ni awma an ngaihte hnenah inthawina an hlan lo.

Tichuan kan sawi tak zawng atang hian thil pakhat lo lang fiah thei nghal a awm a, chu chu-

MIZO SAKHUA CHU KRISTIANNA HI A NI

Mizo beng briata Kristianna thu sawi ri hmasa bertu chu Rev. W Williams a ni a. Kum 1891-ah Aizawl-ah a lo thleng a. Tin, kum 1894, January ni 11-ah Rev. F.W. Savidge (Sap upa) leh Rev. J.H. Lorrain (Pu Buanga) chu Aizawl an lo thleng ve leh a. Mizoten chanchin Tha an han hriet chuan an lo ngaihdan sa tam takte avangin an pawm sam ta hle a. Tunah hian kum 90 dawn lai chauh a la ni a, heti taka Kohhran nghet leh duhawm hi a ding hman tawh a ni. A chhan ni bera lang chu Kristianna hi Mizo tan thil thar a ni lova, pawm leh tan tat a awl hle a ni.

Ritsbel-a chuan, "Sakhaw tin hi thlarau lama zalenna neih tumna a ni a, chu zalenna chu hmangin mihringin khawvela a nun rem fel a tum a, Sakhua zawng zawng vawr tawp leh an kalna tur chu Kristianna hi a ni," tiin a sawi.

Kan sawi tak zawng zawng aţang kh n kan chhui fiah thei ang a, tuna chanchin Tha  ng aţanga kan th r hian *Ramhuai biakte kha Mizo sakhuaah kan ngai thei lo reng reng a. Sakhaw zawnna chauh a ni.* Khang biakna zawng zawng an hman hnuah pawh an zawn chu an la hmuh loh avangin an duh t wk thei lova, a dang an zawng chawp zel a; fiah lo tak chuan tuna Kristian sakhaw biak hi an lo hre t wh a ni.

Bible chuan : “Tin, lei chung zawng zawnga awm turin bul hmun khat vekin hnamtin mi a siam a, an tan hun bite a ruat a, an awmna rite pawh a kham sak a, Pathian an zawn a, an dap an dap a, an hmuh hramna turin; nimahsela a ni chuan min hlat lo  theuh si a, (T.T. 17:26,27)-a ti a. “Tin, Rinna chu an awihna turin, chatuan Pathian thupek ang zelin, Zawlneite lehkha Thuin hnamtin hnenah hriattir a ni tawh,” a ti baw  a. (Rom 16:26)

Hetiang tak hian kan pi pute hnenah pawh khan Pathian dik tak chu a lo inhriattir daih tawh tih kan hria. An Pathian hriat dan erawh chu a la chian taw  loh avangin Pathian chungchang an ngaih dan pawh an hriat thiam zawngin an bel mai zel a. Pathian chu mihring anga ngaih na (Anthropomorphism) a la nasa a, chhungkua ang tein an ngai tih kan hriat kha. Pathian ze (attribute) hrang hrangte chu mi hrang h na niin an ngai mai. Tin, hei hi Trinity chung chang an lo hriat ve dan ni

awm tak a ni. Pathian pakhata minung pathum awm pawh a rin thiam tir nghal mai a ni. Tin, Pathian chu engkim chung a hotu, a siamtu leh enkawltu a ni tih pawh an ring em em a ni.

Tin, Pathian hnenah chuan a biakna inthawina pawh an hlan thin a, Pathian zia leh nihna zawng zawng chu hre kim lo mah se, hmangaihna Pathian a nih te, mi khawngaih thei tak Pathian tha a ni tih te chu an hria a, tlawn pawh a ngai lo an ti a. A biakna ve hrim hrim inthawina te chu an nei ve thin a. Vawktea an inthawite chuan an thiam hla pawh -“Pathianin, chung a Pathianin, van dum kara, van rang kara Pathianin ka zel tluang hi lo chhang ang che,” te an ti thin a ni.

Kan pi pute nun dan tam tak kha demawm leh nuihzat thlak awm mah se, Kristiante Pathian inhriattir tawh avangin an nun d n tam takah chuan Kristian zittirna ang tak tak hi an lo nei sa vek tawh a ni. Rukruk thuch tumah an rinhlelh awm lo, an in pawh an kalh ngai lo. An kawngkaah thingfak pakhat an tung a, a hiin em em a ni. Tin, tualthah thuah pawh hian ral leh himelmate thah chu an tum ber ni mah sela, mahni thenawm khawvengte thah chu a chhan danglam bik takah lo chuan thiang loa an ngaih tlac a ni. Tin, nupa inthen thuah pawh fate an neih tawh chuan inthen chu tha an ti lo. In then an awm pawhin hmehrem hram hram an tum. Tlawmngaihna thuah pawh Kristiante tihawm tak hlir an ti

reng thin a ni. Tanpui ngai tanpui thua lah mi-tin an fakawm em emin, khawtlang dan a ni ngawt mai si. Inngaihna lam sawi lahin mipa tan serh angin lang vak lo mah se hmeichhe tan an thil duh loh ber a ni leh bawk a ni.

Tin, Thlarau lam khawvel an rindanah pawh chiang taka hriatna an la nei lo nain Kristiante Van ram ang hi an beisei a ni. He dam lai huna thiltitheh deuh chu Pialralah nuansa takin a fai sa ringin an awm ang an ti a ni. Pawla hningte pawh hriatna an nei tawh a; Pialral kal kawnga kalte lo endik a, an dam laia ngaih nei lo chu a sairawkherh in a lo sai vak thin a, kum thum a ngâwt an ti thin a ni. Pialrala chawlhna atan hian an dam laiin in lam leh ram lama thang chhuah a ngai a, chumi titheh tur chuan pa nei nung tak nih te, pasaltha tak nih te a ngai a, a har hle thin.

Tin, Zawlneite pawh hi hmanlai atangin an lo nei tawh reng thin a. A neia nei tak tak leh a zira zir an awm an ti thin. Hei hian Thuthlung Hlui huna Zawlnei Samuela te leh Zawlnei fapate lo kha a ang hle mai. Zawlnei chuan dam lo awmzia an hriat sak a, a tidamtu chu puithiam an ni a. Lasi zawlte an awm bawk a. Tin, Pathian zawlte pawh sawi tur an awm tho a ni. Pathian zawlneite chuan hrilhlawkna lam hna an thawk deuh ber. Chung zingah chuan Pu Puhah Mizoho thlang tlak dawna an bûng phun zarin lei a deh leh hunah Mizoho chu Burma-a an luh leh tur chu

a hmu a, a sawi ang tak chuan a lo thleng ta a. Tin, Pu Selkhuma pawhin Seipui khuaa an awm laiin kum 1919-a Mizo rama influenza leng tur te, Aizawl, Lunglei, Falam leh Haka-a Chanchin Tha thlentu tur thute, Mizo ram chu Lal thuhnuiaia an awm reng loh tur thute a lo hmu lawk a, a hmuh angin a thleng kim tawh. Tin, Pu Darphawka pawhin Tuifinriat ral atanga Sap-hovin Chanchin Tha an la rawn hril turte a lo hmu lawk a, chung ang tak chuan a lo thleng ta ngei reng a.

Heng zawng zawng hi kan thlirin hmanlai atangin Pathian chu Mizoho hnenah a inpuang a, *Mizo sakhua tak powh tuna Kristianna hi a ni a.* Hun hmasa lamah khan chiang lo deuhin a lo lang a, chu mi hmuh chian tuma zawna kawngah thingbul, lungbul hnenah an inthawi ve ta mai zawk a, a chanchin chiang taka an han hriat hnuah chuan rei lote chhungin an zawn an zawna ngei chu a ni tih an hriatin a ram puma mi zawng zawng tih theihin an sakhua atan an lo vuan nghet leh zual ta a ni. Tunah pheichuan an ta ngei leh mi zawng zawng ta tur a ni tih an hriatin anmahni anga mamawh ve nia an hriat te hnenah a theih ang kawng kawngin an hril darh ta zel a ni:

*"Kan Pa, kan zawn kumkhua kha kan lo hre lo,
A tivuiin kan inkhawm....."*

*Kan pi leh kan pu chena kan duh ber kha,
Min zawngin a lo thleng e,"*

kan ti thei ta a ni.

Kristianna chu kan Mizo Sakhua ber chu a lo ni a, ram dang sakhua (foreign religion) a ni lova, kan pi leh pute aṭanga chiang lo deuh chung pawha an lo biak ṭang ṭang chu tunah a lo lang chiang ta á ni. Chuvangin a lawmawm em em mai a, miin an ngawih bo pui mai thei lo a:

A chanchin hril chu ka dñh

Sawi nawn a nuam a ni,

an ti ta a ni. He thu hi mi tam takin hriat an chak a, a theih ang angin i hril ve ang u.-

Lal Isua thiltih sawi rawh -

Ka lawmna ber a ni,

tiin min la au reng hlawm a ni.

B I B L I O G R A P H Y

1. Rev. Liangkhaia : History of Lushai, Part I
2. Rev. Challiana : Pipu Nun
3. Rev. C.L. Hminga : Christianity and the Lushai People (M.A. Thesis)
4. Pu Zatluanga : Mizo Chanchin
5. Pu K. Zawla : Mizo Pi Pute leh thlah-tute chanchin.
6. Pu V.L. Siamia : Mizo History
7. Rev. Saiaithanga : Mizo Kohhran chanchin
8. Aijal Theo. College : Notes on History of Primitive Religions.

13. Ila Thu'

Rev. Liangkhaia

EDITOR in thu ~~ziak~~ ve turin min sawm a; ka thu ~~ziak~~ tura a duh chu, "Traces of Paganisms in Mizo Poetry of Christian era" tih hi a ni a, "Mizo Kristian hla thua khawvel hnuhma" tih tur a ni awm e.

Ka han ngaihtuah thin a, kan Kristian hlaah khawvel hnuhma a lanna awm ka hre lo hle a, ~~ziak~~ ngaihna pawh ka hre lo hle mai. A hma lawk pawhin C.I.D. hotu, vai pachal deuh mai hian questions ire ka chhan turin min pe a, chuta a thu zawh pakhat chu, "Has any of the pagan customs of the pre conversion age of Mizo been retained or modified to accomodate in the present day rites of the Christian churches?" tih a ni a. "Religiously nothing is retained" tiin ka chhang tawh bawk si a. Chuvangin heti ang hian ~~ziak~~ ila, ~~ka~~ ti ta mai zawk a ni.

Kan Kristian hla hi a siam hmasatu Missionary-te' khan Mizovin hla thu bik an nei tih hre lovin thu ~~ziak~~ pangngai (prose) mai mai hi a thluk remin hla angin an ~~ziak~~ a, kan sa ta mai a. Tuna keini upaho, Mizo hmasate lah khan, Pathian lam hla chu heti tur reng hi emaw kan ti a,

kan hla thu pangngai chu khawvel zai emaw kan ti ta a:

*Chutah romei a kai vel a,
Vanh thianghlimte zai vawrna chu.,*

ti h te pawh kha kan sa hreh hle mai a; *chu chu kan lo dik lo a ni tih tunah chuan kan hre tawh awm e.*

Mizo hian hla thu bik (peotic words) kan nei nasa em em a, saphote ai chuan kan ngah daih awm e. Kan hla thu, kan hla tawngte chu a tha em em a ni. Mahse lengzem zai (love song), nula leh tlangval inphuah nan kan hman nasat em avangin hla tha lovah kan ngai a, Kristian hmasate chuan kan do a ni. Amaherawhchu tunah hi chuan a hla thu ringawt kha chuan pawl a khawih lova, a hla-ina mi hriattir tum (subject)-a kha a pawimawh ber chu a ni ni tih kan hre theuh tawh awm e.

Chuvang chuan kan hla thu, kan hla tawng thlum tak mai khan Kalvari te phuah ila. Lal Isua leh a hmangaihna te phuah ila, kan hla chu a tha zawk em em ang tih a rinawm ta a ni. Kan hla thar bua Kamlala hlate kha chu a tha tawh hle hlawm mai.

*Leng Leng ila, thangvan sangah,
Chhum leh romei te khumin;
Han leng ila sumtual run nuam,
Salem thar khawpui chul lo.*

*A sumtual zawl rangka dartui,
 A luang laiah zuang tumin;
 Khua chuan nang e, tukram hring nghial,
 A hmangaihna eng ruaiah.,*

tih ang te hi a hla ve hle tawh mai. Upa Rokunga pawhin heti ang tawng hi a hmang ve zeuh zeuh. Hei hi "Traces of paganism" kan tih tura chu a ni si lawm ni? Mahse hla tawngte hi "paganism" a ni chuang lova, poetic word a ni mai a, Pathian lamah pawh hman theih, hman thianga ni a, thuziak pangngai (prose) hlaa sak ngawt ai chuan a tha zawk daih dawn a ni. Engah nge kan Zotawng mawi ber leh thlum berin Lal Isua kan fak loh vang? Ngaihtuah tham a ni.

Mizo hla hluite hi a hla thu leh a kalhmang (flow) te chu a thla hle na a, a tlar hi a tlem lutuk a, tlar hnih emaw lekte a ni hlawm mai a, a tha tak tak tham lo a ni. Kan hla thu (poetic words) tha tak takte hi Pathian lam te, chhandamna lam te phuah nan hmang ila, tlar li tlar ngate pawhin kan ziak thei ang a, a tha hle mai ang. Pu Hrawva pawhin:

*Tlanna a kim Kalvari tlang chungah,
 Chanchin Thain lawi ang a rawn than e;
 Lei tinrengin fuk se hrenga chhuahna,
 This n chhuakin a fam thing lenbuangah.,*

a kan ti a, a tha em em mai. Hetianga phuah thiam hi an tam ang tih ka ring. Saikuti pawhin

a in lengpa emaw, a tlangval emaw ni chu an ral runnaah a thi a, a ruang pawh la lovin an rawn tlan hawsan chu :

*Senhri par iang ka chhak Bawmzo daiah,
Puang chang hmul ang ka di inthlau ve.,*

a han ti a. Kristiante chu inggaihna sual tih reh tum mi kan nih avangin tha kan ti duh lo mai a ni.

*Senhri par iang ka chhandamtu Lalpa,
Puang chang hmul ang a mawi hlei hluan e.,*

han ti ta sela chuan, Kristiante tan pawh a tha em em ang. Chuvangin paganism emaw kan tih kha a hman dan azir a lo ni a, tha lam atan hman theih ve tho a lo ni. Khuang pawh hi hmanlai chuan khawvel thil emaw kan tih avangin, biak inah kan hmang duh ngai lova, tunah erawh chuan a hman dan azir a ni tih kan hriat hnu hian, khuang lovin kan zai thei ta lo hial zawk a ni. Chuvangin atir lama kan Kristian hlaah te pawh hian khawvel hnuhma a la lang fo, 'Traces of paganism in our poetry of Christian era' kan tih te pawh kha a thlirtu thlir dan a thu a ni mai awm e.

Mizo chu lehkha nei lo kan nih avangin kan hmasang chanchinte chu hriatna tur ziak hluite awm bek lo, hla hi kan chhuina ber a ni th'n. Hlaah hian an phuah hun laia an awm dante tlem azawng chu a lang thei a, chuta tang chuan an

chanchin (history) a then azar kan zir thei a ni.
Nau awih hla pakhat chu :

*Ruahpui sur bum bum e,
Van rial a chim e;
Ka natvi kal nan
Run tui a lian e ,*

tih a ni a, hla hlui ber a ni awm e. Khita Than-
tlang leh Lentlanga an awm laia Run lui an kan
tawn vel laia phuah ni ngei turin a lang a ni.
"Zallam hla" an tih, chawngchen nana an hman
thin pakhat chu:

*Tlangkhaw hminin sum tin an khawl e,
Sam tih khawl tian dar a vuai ngei e.,*
tih a ni a. Tlangkhua hi Lentlanga awm a ni a,
he hla hi Lentlanga an awm laia phuah a ni tih
a hri t a, Tlangkhaw mite hi an hausa tawh hle
tih pawh a hriat theih a ni. "Lalvunga hla" an
tih pakhat chu:

*Lalvungan ka lian a ti Farzawl a luah,
A luah sual e, changsial sawmthum an la e.,*

tih a ni a. Farzawl khua hi Lentlang thlang lam-
ping, Rib dil chung lawk, Surbung Bangla kiang
hnaia awm a ni a, thlang an lo tla sawt hle tawh
tih a hriat theih a, chutiang zel chu a ni.

Hla hi a pangkal em em a, thil a tihci em
em bawka, hnam tina ram tina hla hi an hman-
in an chawr a ni. "Traces of paganism" tuna

*kan Kristian hlaah hian a lang lo lutuk zawk a,
kan hla hlui tawng mawi tak tak kha hla thar siam
nen hmang ila, a tha ang e tih thu ka sawi a ni,
Hla tawng (peotic word) te hi paganism emaw
kan ti a, paganism a lo ni chuang lo ve tih ka
sawi a ni bawk.*

---:O:O:O:---

14. Hla Phuah Thiam Pu R. L. Kamlala

C. Z. Huala

KAN Kristian hla phuahtute zinga thiam ber pa-
khat chuan May ni 25, 1965-ah khan a lei thawh-
rimna te chu chawhsanin a chatuan in panin, lo
kir leh lo turin mual min liamsan ta. A uiawm
ngei mai. Mi khatiang, mi zaidam leh hla phuah
thiam Mizoranin kan chan ta mai hi kan chan
ropui ngei mai, a hmun ruak luah leh tur hi an
vang awm mang e, kan ui theuhin ka ring.

Pu Kamlala hi keizawng a pian leh murnaah
ka hre lova, kei khawchhak ram Biateah ka cheng
thin a. Zirtirtu kan ni ve ve a, hla lam ngaina
mi kan ni ve ve a, chuvang chuan kan inngaina
hle thin. Amah chu Kawn ui al Saitulera fapa

upa ber a ni a. Kum 1904 vel khan a lo piang a, a thihin kum 62 mi a ni awm e. Kan inkawm rual zel, thin a ni. Zirtirtuah atang rei vak lova, rihru lam natna a lo neih tak avengin a thawk rei thei lo a ni.

Lehkha ziaak leh zirtir a thiam em em a, drawing (lemziaak) pawh a thiam hle a, hetiang lamah hian thilpek a nei ropui hle a ni. Amahin Mizo A AW B a siam chhuak a, a sikulah a zirtir a, a naupangten an thiam a, hawrawp tlemte, character dang'amin a siam a, a thiam a awl hle a, Mizo tawng a lam chiang bik a, ani tih dan chuan hawrawp 'el' te hi 'li' a ni a ti. Zotawng ziaak nan a tha em emin an sawi a. Kei chuan ka hmu lo, lungphuna ziaak tlemte ka hmu a; mahse miin, "Hawrawp siam hi phalna nei lo chuan sawrkar huatzawng a ni," an ti a, a vawrh lang ngam ta lo a ni. Tilang sela chuan a tangkai hle mai thei a.

Tin, allegory pakhat, John Bunyan-a mumang ang deuh a ziaak a. Tlangval pakhat zu hmun atangin a pfangthar a. Vanram kawng zawhin a kal chhuah thu allegory chu a siam a, a tichhe leh ta a, a uiawm hle mai. Tin, Solomona hla hi a letling a ni awm a, tuna mi hi miin an sawisel a, hle si a, be lehkhabu hlutna pawh hi a tibo hialin an hria a. Spurgeon-a ten an ngaihsan vei nen. Pu Kamlala lehlin chu hmu thei ila a va tha awm em; min an duh ngawtin ka ring.

Amah hi hla phuah thiam chauh a ni lova, thiam a ngah hle a ni. Sap tawng pawh a thiam em em a, petition a ziaak pahnih chu mi entir a. Graduate ziaak ni awm takin Sap tawng a thiam nia! Mi tawng tam leh uangthuung mi a ni lo ve, a thiamzia kha miin an hre lo zawk a ni. Lehkha chhiar pawh a peih a, thil hre mi tak a ni bawh.

Thil ngaihtuah mi (philosopher) ropui tak ni-in ka hria. Vawikhat chu a thu ngaihtuah min hrilh a, 'Pathian' hming hi a ngaihtuah ta a, eng-laia kan vuah nge? Eng nge a awmzia? tiin 'Pa' hi hnam tinin kan hmang inang deuh vek a. Sap-in 'Fapa' an ti a, Luseiin 'ka pa,' Raltein 'Ko pa,' Judaten 'Abba' an ti a. Chutiang chuan hnam tin an inang a. Chuvangin 'Pa' tihna a ni ang a, 'thian' hi ahu, khi lam China ramah khian Tsian-a (lam dan thiam a ni) Pathian a awm a China ramah khian an be thin a. A biak in pawh leh-kha buakte pawh kan hmu tawh a, a awmzia chu 'Van' tihna a ni a. Chuvangin 'Pathian' chu 'Vana Pa' tihna a ni ang, tiin a hrilhfiah a, ka pawm hle mai.

Tin, hla phuah lam thu sawi ila. *Kristian hla thar phuah reng reng hi, ka hriaat dan a dik chu in, kum 1922 vela kan chin tan hi a ni a*

A hma chuan sap hla atanga kan lehlin a ni ber a. Kei chuan, "Ram ropui chu ka thlen hun chuan" tih hi ka letling a. Anin (R.L. Kamlala

Blit) "Lui ral ram nuamah" tih a letling a. Len khawm naah leh khawhar hmunah an duh em em a, an tihdanglam hnu hian tuman an sa ta ngai lo.

Chutia hla lehlin lai chuan, Khawbung Patean, "Ka ropuina tur leh ka himna hmun" tih hi a han phuah a. Miin an duh em em a. Chuvangin, "Lei lal puan ropui chu a tlawm ang," tih hi, "Kei saron rose par leh phaizawl lili chu ka ni," tih Solomona hla 2:1 thu atang hian ka siam ve a. Pathian Thlarauin a hman a, kan duh hle a. Tah chuan Pu Kamlalan, "Rinin thlar thiam ila," tih hi a rawn phuah ta a, kan hlimpui hle nai.

Chumi kum vek chu niin ka hria, Good Friday lai velin, "Tunah a thar hmangaihna eng nuamah," tih hi a han siam leh a, chu zet chuan ram a deng chhuak nasa a ni. Biateah chuan, Good Friday chuan kan zir tan a, chawlhni chuan mipuiin kan lo thiam ta a. Chumi chawlhni zan chuan, biak inah inkhawm kal hmasain an lo a tan a, a tawp thei ta reng reng lo mai a. Chumi zan chu thla ral lam, 'a vawmlu' an tih ang hi a ni, a hleiriat zan emaw a ni awme. Thla chuan vanlaizawl a pel a, a thlang her bum a, tah chuan kan bang chauh a ni. Chumi zan ang reng renga hla sak tui si leh ropui leh rei chu ka la hre mang lo. Kan ban pawh chuan kan la ning lo vek a ni. Chutiang hla ropui siamtu chu kan lo phen ta a ni, a sakming a dai lo vang.

Vawikhat chu Inspector hna ka thawh hlimin, 1932-ah Khawbung Patea nen kan zuk tlawh a, a rilru buai hlimchhawng a ni a, a lo tha hle tawh a, min han hmuh chuan, "E, Mizoram hla phuah thiam zanin chu kan va kim em! Awithangpa kan va ngai ve! a ti a. Ka hla siam, "Thihna luiarah, ram mawi nuamah chuan," tih changkhatna leh Pu Patea hla, "Aw Lalpa, Davida leh a thlah arsi," tih chang khatna hi lungleng deuh maiin a han sawi chhuak a. Chumi zan chuan kan hlim hle mai. "Keini poet miho hi gramarian chu kan lo ni ber alawm maw le," a ti a.

Tin, a hnenah, "I rilru buai lai khan eng nge a chhan ni a i hriat?" ka ti a. Ani chuan, "Mi thil ngaihtuah vak vak mi ka ni a, Sam bu hi ka chhiar a, a thu hian ka lung a tileng a, ka ngaihtuah ta em em a. Ka rilru a tibuai ta niin ka hria," a ti a. A dik hlein ka ring.

Hla Kutpui hmasa ber (kum 1959 October 20-22, Govt High School, Aizawl - Blt) khan a lo tel ve a, a hla phuah chanchin a sawi a, "Ka hla reng reng hi keima theihnaa phuah a ni lova, Pathian Thlarau zara ka phuah vek a ni a, mit-tuiin ka baptis thin a ni," a ti a ni.

Vawi khat chu a Aijal zin, Durtlang nuhovin an chelh a, a cham ta reng a. Chumi hlan chuan a fa sen a lo thi a. Chu chu blaah a' phuah a :

*A vul hman love Lalpa,
A tawi lua e khua vel nun;
Duhten aw ka lawm hmam,
Ka parten min lo then chu.,*

a han ti a. Chumi chang tawp berah chuan :

*Ngaih lai lungrun an leng khawm,
I ei nun hi hnutieng an chhawn;
Tah lai puan ang an bang e,
Duhten tuala lengzain.,*

zuk han ti a, a va mawi em! A hmangaihte vana leng khawm han phuah nan chuan a thiam teh e.

Tin, a rilru a hah em em thin chu a lo zia-awm ta a. Ni khat chu Bualpui tlangah khawhar taka a thut laiin, "Lawm lai ni" thinte kha a ngaihtuah a ni ang chu, heti hian a han phuah ta a.

1. *Tmkim han dawn ila,
Awmhar lung a leng zual;
Thinlai lungrukan a cham reng,
Kan lawm lai nite kha.*
2. *Hnum leh chi tinrengin,
Sen lai chun ang kan ngaih;
Lawmna par zu sirva iang a,
Tlan lai ni a lo ni.*
3. *Lawmna, Lawmna, nang chauh
Kan au kan au ang che;
Hnam tinreng thlirin i mawi ngang,
Van pangpar i lo ni.*

4. *Aw i hlim hmuai a nuam,
Beltu riang an hlim zual;
Chhumpui zing leh thim a kiang thin,
Thinlai khuai ang a chawl.*
5. *Lawmnain zua a nei,
Hmangaihna a lo ni;
Chung turni rengin a chhing lo,
Van leh khawvel a en.*

A chang ka dah kim lo. Hetianga lawinna phuah thiam hi an vang a ni. Lawmna Pa chu Hmangaihna a ni a. Ni ai pawhin a eng, lei leh van a en a ni, a ti a ni. Awle, ama hla duh-zawng ngeiin lo thlah ila:

*Tin, rakin van Salem tualah,
Tlante an kim niin;
Sefajim leh Chhandamtu nen,
Awi nang e - Kalvari.*

Ani zawng Kalvari tlanna awi turin vanah a chawl ta a ni.

----:o:O:o:----

15. Chhaktiang kawlawnah leng mah ila

(T. Zorampela phuah, 'ZODI sak)

R. Vanlawma

1. *Chhaktiang kawlawnah hian leng mah ila,
I sakhming sawi reng kan bang thei si lo;
Ka pian ka seilenna ram tiin,
Dawn lungrukah nghilh ni i awm thei lo.*

*Aw Zoram, ka ngai em a che,
Nang lo 'chuan lawm a kim thei lo;
Dar ang tawn leh ni her chhuak thuai se,
Thinlai damten len ve maw ka nuam e.*

2. *Kan ram kan hnam lo san vena turin,
Ka nun, ka neih, ka chakna zawng hlanin;
Lungngaih, mangan, buaina hneh zelin,
I tan hlim ten ka lo do dai ve thin.*

Aw Zoram, ka ngai em a che.... ..

3. *Mahse lenna vangkhua fan leh ni chuan,
I chhunga lungduh naufu leng zawng ten;
"Khawchhak mi" ti-a hming min selin,
Sirah dam ten puan ang min lo hnawl a.*

*Awi a na, tuar thiam zawng a har,
Hrilh ka hai lu g lam ka lo vai;
I tan ka tuarna leh hlim ni zawng,
Zantiung tawnmang mawl mai an chang zo ta.*

4. *Ram tin kil tina Zofate zawng hian,
Suhl lung ruala thinlung hmun khat puin;
Hmangaihnaa insuihkhawm zel hi,
Kei ka lungkham leh duhaisam a ni.
Aw Zoram ka ngai em a che....*

Zoram ngaih hla tih ang reng hi a tam tawh hle a, chuang chuan he hla pawh hi in han chhiar mai chuan a naran hle ve mai thei a, hla phuah thiam tak phuah pawh a ang lo in ti mai thei bawk. A flow pawh hi a eng emaw ri deuh ti-a sawisel tur a awm ngei ang. A phuah tuten a sak ZODI record han play thung erawh chuan, a puitu rimawite pawh a lo nalh bawk a, a satu sak thiam bakah a hlain a tum takte a lo lan chian hnu chuan, a tak takna hian mi a hneh tel a, a chhe lai ni awm takte pawh a lo mawi zo thei vek hialin ka hria a ni. A hranpain rilru a dek tlat mai.

Mizoram L.G. hmasa ber H.C. Mukherjee-a khan Elocution Speech intihsiaktute hnenah a thu sawi ka la hriat reng chu, "Mizote hi hnam dang lam tak mai in ni. Khawiah pawh kalin tangka ngah zawk leh dinhmun tha zawk pawhin lo awm ula, in ram in ngaih hi a reh thei ngai lova, in ram ngeia lo kir leh in chak tlat thin. In ram hian in lung a tileng thin a, in lo kir leh hlawm thin a ni. Hetianga in ram in ngaih viau hi chuan in ram tan hian thil tha in tih theih hun leh kawng pawh in hmuh chhuah hun a lo inher chhuak nge nge thei ang tih a beisei theih a ni,"

a ti a. A dik kawngkhat hle tih a lanna chu Mizo Kawlrama han awm tate pawh hian Mizoram hi an ngaih a reh thei lova, hemi hla ngei pawh hi Kawl rama Mizo phuah a ni a. "Aw Zoram, ka ngai em a che, nang lo chuan lawm a kim thei lo" an la han ti thei ta fo a nih hi. Hei tak mai hi Zoram ngaih hla dangte aia a danglamna bik chu a ni reng a ni. Hei avang tak hian he hla hi a phuah-tuin a phuah thiam emaw thiam lo emaw, a phuah-tu rilru han suangtuahpui chuan sirah dam-ten puan ang hnawl mai chi a ni lo niin ka ngai a ni.

Tuna Mizoram tia kan han tih ngam bakah hian Mizote hi kan darh ve hle a, Cachar leh Manipur lam tih lovah pawh Bangladesh leh Burma ramah pawh kan awm a, America ram khawpui Washington-ah te hial pawh engemaw zat kan lo awm ve a, han ngaihtuah mai chuan Israel te nen pawh hian kan inkhaikhin thei thut thut thin a ni. DIASPORA te pawh ka hre deuh rum rum thin.

DIASPORA hi Greek jawng a ni a, English jawnga dispersion tih lo chhuahna bul a ni a, a awmzia chu DARH tihna a ni. Israel-te an lo darh tak sawina hming a ni ber. Israel-te hi B.C. 700 hmalamah khan Assyria-hovin an hneh a, an ram lamah an kawi thla vek mai a, chumi zawh chuan Juda-ho chu Babulon khan a kawi thla leh ta vek mai a, chu chu Diaspora hmasa ber a ni a. A.D. 70 vela Rome Emperor Titus-a khan Jeru-salem a tibchhiat a, khawpui bmun ngeiahte pawh

buh an lo chin tak hial lai leh a hnua a la dam chhun an taitam a, an Rabbi-hote ngei pawhin an lo pun leh theih nana hmeichhe tlawngawl awm lo leka chi thlah pun zirtira an vah hun lai kha Diaspora an tih bik tak chu a ni a. Chung lai chuan Rabbi ho chuan khaw pakhata nula tlawngawl awm chu nupui ang hialin an kaw! a, an rai veleh khaw dangah an kal leh zel thin a ni, an-ti. Tun hnu chuan Russia ramah Juda tam tak la chambangho khu Diaspora-a awm ni deuh bera sawi a ni thin. Chung hote chuan an la hmuh ngai loh la ni mah sela. Kanaan ram chu an ngai em em a, an kalhlen kut apiang hian, "Nakkum chu Jerusalem-ah" an ti ziah thin a ni.

Chutiang bawkin Zorampela pawh hi Kawl-rama pianga seilian a nih ka han ring chung pawhin, Mizoram chu "Ka pian ka sei lenna ram" tiin a la vuah thei ta fovin, "Aw Zoram, ka ngai em a che" a la han tithei ta cheu atangte hian, kan Zoran chu an thinlungah eng anga lian nge ni ang tih chu a ngaihruat theih mai awm e. A chang khatnaah, "Chhaktiang kawlawrah leng mah ila, i hming sawi reng kan bang thei si lo" a han tih bakah, chang hnihnaah chuan, "Kan ram kan hnain lo san vena turin, ka nun, ka neih, ka chakna zawng..." a la rawn ti thei ta zel leh nghal a; kan ram hrulaitu nia inngai tun lai kan political leaders-te hi chuan he hla hi lo chhiar vein lo ngaihtuah chiang ta sela, inthlan politik

ringawt te hi chuan an thinlungah hmun a nei
 nep deuhthe hian ka ring hial thin a ni. Mahsela
 he hla pawh hi a awm leh awm loh pawh an bre
 ngut lovang a, he article pawh hi a chhiar pawh
 an chhiar ngut pawhin ka ring mang si lo.

Israel-ho tuna mahni state lo nei tate chuan
 Diaspora-a la awm te chu an lainat em emin,
 thehpatawpin an tha thawhsak thin mah sela, kei-
 ni Mizo ve hi chuan kan Diaspora-a awmte chu
 kan ngaihsak zo lo hle a ni chawk ang a, Zoram-
 pela chuan a hla chang thumnaah chuan:

*Mahse vangkhua lenna fan leh ni chuan,
 I chhunga lungduh naufa leng zawng ten;
 "Khawchhak mi" ti-a hming min selin,
 Sirah dam ten puan ang min lo hnawl e.*

*Awi a na, tuar thiam zawng a har,
 Hrilh ka hai lunglam ka lo vai....*

a han ti ta mai si a, dawt lah a ni hauh si lova,
 kej tak ngial pawhin nula tlangvalin khawlaiah
 an sawi sep ka lo hre ve pha hial si a. He hla
 ka han briat thawi mai pawh hian engemaw ka
 ti tlat a, ka tuarpui nge, ka lungchhiatpui nge,
 ka huatpui tih pawh ka sawi thiam lova, tape-a he
 hla an han saktir pawh chu ka ngaithla duh lo
 ka tih chu ka ngaithla chak lutuk si em ni tih
 pawh ka sawi thiam chuang lo.

Kha tih lai khan Aizawlah hian hla lam in-
 tihsiakna a awm a ni awm e, han ti lek chauh ila,

chiang lo takin han sawi ta zawk ila. Kha mi tum khan kan Diaspora lam atang chuan kan Mizopuite ngei, keini a hmuna chengtena ngaia kan neih, ngaih nachang pawh kan hre lo ang hi ni ve lovin "Kan ram kan hnam" tiin kan Aizawl khawpui Pu Rokungan, "Chhinlung chhuakah chuan Van lal nau i ni" a lo tihah hian hlim em emin lo zin an buatsaih ve a; theih phei chu ni sela, an thiam ang tawh tawka kan Mizo hla an-mahnin an lo phuah ve ngatte pawh keimahni beng hriat ngeia sak ve an chak a; mahsela Aizawla kan zaithiam lo neihte chuan an lo huphurh a, nge ni an sak an phal lo ve hrin hrim nge ni, "India ram mi pawh an ni lo, Kawl lam mi an ni a" an lo ti ta mai si a, lung in tan mai loh chu hmabak awm ta si hek lo, "Sirah damten puan ang min lo hnawle" an ti lo thei ta lo a ni. "Dam ten" an han tih pawh hi a dik viau a ni. Official-hote chuan an lo khawngaih ve a ni ang, lung in thleng ta lo chu "Dam ten" han tih pawh chuan a hneh ta hle a ni, "Awi a nâ, tuar thiam zawng a har" an han ti vawng vawng mai chu kei pawh hian ka hre thiam kher mai, ka lo tuar thiam lo zawmah a ni hial awm e. A hla ka han en ngawt chuan, "Tuar thiam a har ngei" han ti mai sela a flow chu a nalh zawk ngei ang tih chu ka ngaih dan chu a ni tak na a, an thiam ang anga an han phuah chhuak chu tawh ka ti hlein a takna a tilang zawk mah ka ti mai.

Kan Diaspora-a kan nula zai thiam chuan Aizawl AFR-ah zai thun a han dil ve a, kei ka bengvarzawng tak a lo ni a, ka lo ngaihven a, "Aw test-na neih a ni a, Delhi lamah an approve tur a ni a, an lo tling zo ta lo a ni," tiin min chhang a ni. Shillong lama an tape han zaitir pawh a Khasi-ho chuan, "Mizo zai a ni lovang" an lo tih hial khawpa tha chu, "An aw kha a tling zo lo" an ti. "Dut, sala" (ka vai tawng thiam ve chhun a nih chu, ka hman dan pawh a dik leh dik loh pawh ka hre chiah love, eng tihna nge ni-a in lo ngaih)?. "Awi a nfi, tuar thiam zawng a har." Golgotha ka hre chhuak rum rum. A chang tawp bi han en ve leh teh u, Zorampela chuan:

*Ram tin kil tina Zofate zawng hian,
Suihlung ruala thinlung hmunkhat puin;
Hmangaihnaa insuihkhawm zel hi,
Kei ka lungkham leh duh-ai-sam a ni.*

Aw Zoram, ka ngai em a che....

tiin a tlang a han kawm a. A duh-ai-sam chu hmangaihnaa insuihkhawm a nihzia a han tarlang a ni. A phuah dan kalmang hi han thlir ila, "Nang aia hmeltha" tih mai mai leh, "Duhthusam lalna ropui" tih a ni ve lo, "Suihlung ruala hman-gaihnaa insuihkhawm" a la ti thei ta fo mai. A thu-ah chuan tling lo pawh lo ni ta sela, a zwnziaah chuan khawvel hla phuahtu dangte pawhin an kham theih bik loh tur poetical touch chu a awm maw le. Keini U.T. chhunga cheng

kan lo intih U.T. mai mai lai hian hrnaikhawmtu thinglung a lo pu thei a ni. Tape atanga a zai ka han hriatte hian eng emaw ka ti er er thin.

He U.T. ah hian ram kilkhawrah rual pawl pha lovin, International boruak hip pha ve lovin kan inkhurchung a, zai lamah mite thiam chen thiam pha lovin, Pu Zatluanga tih dan takah kan tingtangte chuan, "Hring dup, hring dup" a ti thei taw k a; insiamna lam leh inkhel lamah lah chuti baw k. Diaspora lama awnte zaw k chuan International boruak an lo hip pha zaw k a, 'Lungngaihna kan intawn' tih hla chauh ni lovin kan thiamna lamah te pawh lo intawm (pool) tlang ila, kei pawhin "ka lungkham leh duh-ai-sam a lo ni" ve e.

---:o:O:o:---

16. History Of Mizo Hla'

V.L. Zaithanmawia

Thuhmhruai

Hla hi 'Thu par' a ni a, a kungpui chu 'Thu' a ni. Thlado lerah chawnpui a par ang hian, thu lerah hla a par a ni. Mahse thu awm khawm satliah mai hi hla a tling lo; thu mawi chi tin rem taka chuktuah khawm hi hla a ni. Pangpar hi a mawi hle a, mahse a kung hi a par a ni thei lo; a kung leh a par chu thleihran theih mah se, a kung tel lo chuan a par thei lo angin, hla pawh hi thu aiin mawi mah sela, thu nen chuan thlei hran theih mah se, thu tel lovin kan siam thei lova. Thu tel lova kan sam theih loh avang chuan THU a ni mai hek lo. Tuallen tawngkama kan hman ngai hauh loh hi bla chuan thu mawi tak tak a ngah a, hla thu mawi ber berte chu tuallen tawngkama kan hmang ngai lo. Tichuan thu chu pangpar kung nen tehkhin a ni a, hla chu pangpar par nen tehkhin a ni. Hei vang hian a ni hla hi 'Thu par' a ni kan tih ni.

-
1. Kum 1961 khan MZP chuan "History of Mizo Hla" thupuia thlangin Essay inziahsiak a buatsaih a, words 2500-3000 inkar hman tur a ni Lawmman chu Pu V.L. Tluanga Headmaster, Dawrpuiin a tum a, 1-na Rs 40/-, 2-na Rs. 25/-, 3-na Rs. 15/-. Consolation Prize Rs. 20/- pek a ni. Result chu November 1961 khan puan a ni a, 1-na V.L. Zaithanmawia hian a dawng.

Hla chuan thluk mawi tak tak a nei thin a, a thluk hi chu hla rim a ni. Pangpar mawi tak pawh a rimtuina tel lo chuan a famkim lo ang hian hla pawh a thluk tel lo chuan a famkim bik lo a ni. Pangpar chuan rim chi hrang hrang a nei a, thenkhat a tui a, thenkhat a tui lo ang hian, hla pawh hian thluk chi hrang hrang a nei a, thenkhat a mawi a, thenkhat a mawi lo deuh nai a ni. Hla thu mawi tak thluk mawi tak chu pangpar mawi tak, rimtui tak ang a ni a. Hei vang hian a ni, hla thluk chu 'hla rim' kan tih ni.

Hla chu, thluk nei lo pawhin an phuah ve bawk thin a. hnam dang zingah pheii chuan an ching hle; Mizo pawh hian hla thluk nei lo chi kan nei ve zeuh zeuh thin. Pangpar pawh rim reng reng nei lo, mawi tak tak a awm thei ang hian, hla pawh hi thluk nei hauh si lovin thu mawi tak tak nei a awm ve thin a ni.

Khawvel hmun tinah hla phuahtute hian hnam nun an tinuamin, hnam an chawimawi thin a. Zorani nun timawitu leh tinuamtu ber pawh Mizo hla hi a ni. Hnam dang zingah hla phuahtu ropui tak tak awm mah se, keini Mizo tan hi chuan keimahni Mizo hla ngei phuahtute tluka ropui an awm lo. Khawvel hla ropui ber bera an sawite chuan, he kan chenna Zoram hi a fak phak ngai lo va. India ram hla ropui ber pakhat 'Jana Gana' te pawh hian Zoram mawina a fak phak lo. Zoram timawia tinuamtu ber chu 'Mizo hla' hi a lo ni.

BUNG I

Mizoram hi tlang ram thiang a ni a; a boruak a nuam bawk a, a chhunga cheng Zofate pawh hi kan lung a leng thei a, zai pawh kan thiam a ni. Hla pawh kan hnam phu tawkah chuan kan nei thain kan ngah em em a ni. Tin, a hmun leh a hun bika sak turin hla chi hrang hrang pawh kan nei tha tawh hle. Mi lungleng thei tak kan nih avangin kan hla tam berte chu lunglenna lam hla a ni hlawn.

Mizo hla kan hriat hmasak ber chu Chindwin kam vela phuah chhuah khi a ni. Chutih laia an hla chu nula leh tlangval rualin an sa thin. Hruaitu bik an insiam a, hruaitu chuan, "Haa law, haa law" a han ti a. Mi dangte chuan, "Aw e, aw e" tiin an lo chhang a. Tin, hma an lo sawn ve deuh zel a. Lam chungten an sa thin a. A lam ni chu a hruaitu an ni ber thin. Lam mi chuan 'Haa law, haa law, lo lu mawng-an haa law' a han ti a. Mi dang zai mite khan, 'Aw e, aw e, Thangsira pan fungki tial te pai pi maw, aw e, aw e' tiin an lo chhang thin a ni. Tin, thlang lam anrawn chhuk zel a. Shan state vel an awm lai te khi chuan bla tha tak tak an phuah tawh a ni. Shan state-a an chen laia kan pi pute hla chu

Shan fa tlang khua pu thling tleng e,
In do thlunglu bakin chhaih;

Ka mi thah, ka lai mi do,
 Tuai khatin lan eih de ning.

Tin, Paihte nen an in awm pawlh laiin Paihte tlangval pakhat hnenah hian, "Hla nin hrilh rawh" tiin an ngen a. An ding tlar dal a. A thu sawi apiang chu hla emaw an lo ti a. Paihte chuan, "Khawmhma pal a er e," a han ti a. Hla emaw tiin, "Khawmhma pal a er e," an lo ti a, an er ta ngawng ngawng a. An inhrilh hlei thei lo a ni, an ti thin.

Tin, Mizo hian hla hlawm hran anga lo chhuahna bul han chhui hleih theih loh, pi leh pu aṅanga inhlán chhawn hla ṭha tak tak kan ngah a. Chungte chu :

1. Pawnt hla :

Pawnto hla hi Tiau ral daiha chin ṭan a ni tawh. Pawnto hla hlui tak pakhat chu :

Hmana mi chuan Khamding a bo ve,
 Zel kham ze', tawh tawh tak, tawh tawh tak.

Kun laiin Pawnto hla tam tak kan nei ta a,
 a thu a mawiin a ṭha sawt hle.

I pawnto ang, chaw ei khamah rual kimin,
 A eng nem duai kan mualah;
 Si-ar lungrualte nen,
 Thian han sawm la, lam thai iangin,
 Chhei a chhei dur dur.

2. Pipu uai hla :

Hla chi hrang hrang tam tak a awm. Pipu uai ching tak hnam kan ni a, pipu uai chungin an sa thin. Tun laiin kan la ching hle.

Pipu kan suih, ram tinah kan suih,

A sat chattu mi u duai ngai lo.

Ka zuk en a, theite thuam hnuaiah,

Phunchawng lalngo a tha sen siar e.

3. Nau awih hla

Nu hovin nau awih pahin hla an sa ri ai ri ai thin a, tun thlengin kan ramah an la ching em em a ni.

Ka nauvi hi mu hte hle se, bei hle hle,

A mut loh chuan keiman ka beng mu ang che.

A khi an khian lungpui a lo lum dawn e,

Ka nauvi kha a delh ang e, suan rawh u,

Suan li suan ngain an zel rawh u.

4. Losul hmuah hla

He hla hi naupang te tein an nu an pa te leh an ute feh haw an lo hmuahna hla a ni. Tun thlengin an la ching hle.

Ka nu, ka pa lo haw thuai thuai ang che,

Tlangah ruahpui a sur e, sakhi lampengrawn
zawh la,

Lo zangphar der der ang che, Chhingmiti a
tap e,

Rolenga a tap e, ka mumang mang chu ni'sela,

Tlangah ka zu au na ral ral tur a.

Heng lo pawh hi hla nepnawi kan ngah hle. Tlai ni tlak dawn te hian naupang ni lum aite hian ni tlak sarah, "Kawl aw sen sen, ka fanghma tai tai," ti tein an sa tuar tuar thin a ni.

Tin, chhunah ruah a lo sur dawn a, chhum a lo zin te hian naupang infiam châkin, "Ni a sa sa, vaihlo pho nan, buh pho nan" ti tein hla an sa bawk thin. Tin, zing ni a lo chhuahin hla sak chin zawng tak pakhat kan nei a. Tiau lui ral lam daih atanga phuah a ni tawh a, chu hla chu:

Ni a chhuak ka hmu hmasa ber,
Liandova te unau kawmchara sava te,
Chawngzawng te, chawm ziau ziau.

Heng bakah hian naupang tualchai hla leh hla nepnawi tam tak sawi tur kan nei a. Chung hla nepnawi tam tak te leh, heng a chung a kan han sawi tak te hi chanchin thlur ka tum lo va, chuvangin Thuhmahruaiah ka han zep mai hlawn a ni.

Zofate hian hla kan ngah em a, ziak kim sen rual a ni lo. Hriat kim sen rual lah a ni hek lo. Ziak leh chhiar kan thiamna hi a la rei loh em avangin kan hlate pawh hi a thua dah that a awm lo va, chuvangin kan hla tam tak chu a boral zo tawh a; a bo bang tlem tlem chanchin sawi tur kan la nei zeuh zeuh chauh a ni.

Mizoram luh tlak hmasa kan Mizo hlate

Mizote hi khawchhak lam atanga he kan chen-

na Mizorama lo chhuk thla hi kan ni a. Khawi lam chhuak tak nge kan nih hi titi phungleng mai lo chuan finfiahna tak tak hriat a har hle. Thenkhatin Tibet lam atanga Burmaa lo chhuk a, Mizoram rawn pan thla zel niin an chhui a. Thenkhatin China ram atanga lo chhuk thla niin an chhui baw a. Thenkhat dangin Burma ram atanga lo intan chauh niin an sawi baw thin. Eng pawh ni se, hnam upa tak zawng kan la ni lo. Mahse kan hnam naupan ngaihtuahin ihu leh hla lamah hnam changkang pawl tak leh mahni phu tawka hla nei tha tak kan ni. Chhiar leh zia kan thianna hian kum za mual pawh a la liam loh avangin kan thlahtute hun hlui hi chhui thui a har hle a. Thu leh hla ngaina hnam kan nih avangin pi pu atanga inhlanchhawn thawnthu te leh hla tha tak tak te kan neih avang hian a lawmawm hle a ni.

Kawl phai (Burma) a kan pi pute an chen laiin hla tam tak an phuahin an nei hman tawh a. Mahse chung lai huna mi chu a phuahuu leh a thu te, a hla hmingte pawh hriat hleih theih a ni tawh mang lo. Mang lam ang vuai vuaiin hun hlui chhuitute leh kan pi leh pute thawnthu leh hla inhlanchhawn kal zel atangin hriat theih kan nei veih veih chauh a ni. Kan hriat theih tam zawk te chu Run leh Tiau lui kam vela phuah a ni deuh ber a. Run leh Tiau inkarah hian kan pi pute hun tam pui an cheng niin a lang.

Mizoram kan luah hmaa hla phuahtu hming-thang kan neih chhun chu Pi Hmuaki leh Pi Darthiangi hi an ni. He mite pahnih hi Tiau lui ral-Ngente (Tualpui) an tih velah khian an cheng niin a lang. Hla tam tak an phuah a, an hlate hi thangthar lo lian zelte pawhin engtikah mah theihnghilh hlen theih niin a rinawm lo hial a ni.

Pi Hmuaki hla :

Ka Ngente khua, khaw nun nuama kha,
Thla ki fam hman ki nghilh rua lo ve.

Tin, Pi Hmuaki hlaa a lar zual ber pakhat chu, a thih dawn ruaia a phuah a ni a. A hun laia thangtharten an itsik a; hla a phuah zo mai dawnin hriatna an nei a, thangthar lo lian zelten hla phuah ve tur an neih loh hlauvin a nung chungin an phum ta an ti. Chutia an han phum ta chu, a thlan vurtu tlangvalho hnenah chuan:

Nauvate u, nau haia te u,
Tha te te khan min han chhilh rawh u;
tiin a la phuah ta ta a ni.

Darthiangi hla :

Zu ruiin chham ang ka zel lo ve,
Chera ngaih chham ang zal pui ing e.

Darthiangi hi Chertuala nupui a ni a, hla ngaina tak an ni a, a nau pawhin hla tam tak a phuah ve nghe nghe. Khiangteho nen an indo va, chu-

tah chuan Chertuala hi an that a. Chuta a lung-
lengin a phuah chu a hming chhertu ber a lo ni
ta. A nau hla chu hei hi a ni :

Chera ngaih chham ang zalpui lo la,
Chente bungpui vul leh nang ka ti.

A u Darthiangi lungleng hnem nana a phuah a ni
a, Darthiangi chuan heti hian a chhang ve leh a:

Chente bungpui vul leh na ila,
Chera ang lungdi ka tawng lo vang

Heng an hla thu ngun taka chhiar hian, Darthiangi
hi Chente hnam niin a lang.

Hun hlui hla. Tiau lui chhak lama chher
chhuhte chu a hla hming nei tham deuh leh hla
hlawm lian deuh deuhthe chu hengte hi an ni.

1. Pi Hmuaki hla	2. Darthiangi hla
3. Chawngchen hla	4. Mitthi hla
5. Lungngaihpuoi hla	6. Sa lam hla
7. Chai hla	8. Mitthi chawngchen hla
9. Nilen zai	10. Tlawh hla
11. Lunglen hla	12. Chawngchilhi zai
13. Fa nei tawh hla	14. Hlado
15. Tiangphei zai	16. Dawn zai
17. Buh za aih hla	18. Mangthawnga hla

Pi Hmuaki leh Darthiangi chanchin chu kan
sawt tawh a. Tiau lui chhaka kan hla hlawm lian
deuh deuh kan ziak tlarte khi han thlur leh ila.

Chawngchen hla

He hla hi chi hrang pasarih lai a awm a, zai am hla an ti bawk thin. Chawn leh lam leh echhun, khuangchawina hmunah lo chuan an sa ngai lo. He hla lo pian chhuahna chu, Tuibual chuaah khian Chawngsiam a awm a, a chawng a, a ropui hle a. Mahse hetia Chawn leh lama an rik bung bung lai hian a nupui a lo uire hlauh mai a. A ropuina tur leh a hmingthanna tur zawng chu a nupui uirena chuan a khahchilh zo ta a. A hmelmaten sawichhiat nan leh an puhel nan hla tam tak an phuah a ni.

Chawn a rel e, lam a rel e,
Chawntinsiaman lam a rel sual e.

Ti hian Chawn leh lamna hmunah he hla hi an sa lar ta hle a, a thuk mipui dang te nen chuan “Chawngchen hla” tiin an lo phuah ta a ni.

Mitthi hla

He hla lo pian chhuahna bul ber ni awma lang chu, Thingpui tam kuma mi an thih nasat em em tumin, tlangval fe tak pakhat Ruangtea a thi a, a nula in a ui em em mai a, hla a phuah ta a. Chuta a hla phuah chu “Mitthi hla” zinga hmasa pawl a ni awm e. Hetiang hian an phuah a:

Zing rum e, zing rum e, ka thin a zing rum e,
Ka ni ti awm lo va, ka pa ti awm lo va,
Ka thin a zing rum e.

He hla hi an serh em em a, mitthi in nazawngah
an sa ngai lova, tangthen inah lo chuan sak
a ni ngai lo.

Lunggaibpui hla :

He hla hi Run lui kam' vela phuah a ni. Kan
pi pute Kawlphai atanga Mizoram pana an lo
chhuk thlak laia Run lui an kân lai hun hi fûr
hun niin a lang. Tichuan thenkhat chhak lamah
an la awm si a, chuta lungngaih hla chu a ni.

Ruahpui sir bum bum in van rial a lo ve,
Ka nauvi kal nan e Run tui a lian e.

Sa lam hla :

He hla pawh hi Run lui ruama an awn. laia
mi ni berin a lang. Hetih hun lai hian Run lui
ruamte hi ram ngaw dur pui pui a la ni a, mi la
pal dar loh ram ngaw an rawn pal thla a ni reng
a. Sazuk leh ram sa dang reng rengte an tam a,
an zim a, an kap thin a. Pasaltha pakhat chu a
dam loh tumin sazuk ki tha tak tak an kap a,
chuta sa lu an lam vel chuan chu Pasaltha dam
lo chu an lo hre ta awzawng lo mai a, khumlai-
zawl atanga a phuah a ni e an ti.

Run luiah zuksial an um, mi an tam a, kei
mi ngai lo ve,

Mi an tam e, kei mi ngai lo ve,

Kei ka thawh ni'n mi ka ngai lo ve.,

tiin. Tin, Lentlang an lo chuan chhuah hnuah pawh hla tam tak, sa lam hla chi hi an rawn phuah thla leh zel niin a lang.

Zuksialin tlang dung rawn zui,
A ki limthingah nawt e.

Limthing hi Lentlangah khian a tam hle a, chuvangin he hlaah hian Limthing tih pawh hi Lentlang vela an phuah a nih vang niin a lang. Sa lu lamnaah an sa thin.

Chai h'a :

Chai hla hi kan pi pute hla serh zingah chuan a nep ber pawl a ni awm e, hmun tinah an sa thei mai bawk. Mahse Chai hla pakhat chu, a hmingah 'Neihlaia zai' tiin an vuah thin a. Neihlaia hi a farnuin a ngaizawng a, Neihlaia chuan nupui a nei ta mai si a, a unau-nu lungleng mangang chu daipawnah a riak ta a, chuta a phuah chu a ni. Hei hi a lo chhuahna bul chiang taka an sawi chhun a ni.

Neihlaia tha sel zana khaw te daiah,
Zan sial ang riah nuam ing e.

Chai hla hi chi hrang hrang a awm a, mahse a tam zawk chu Tiu lui he lama huah chhuah niin a lang.

Mitthi Chawngchen hla :

He hla hi hlim leh lawmna hmunah te, lungngaihna hmunah te pawh an hman pawlh thin.

Zawngte khua (Selawn tlang dunga awm) vela an phuah chhuah niin a lang. Zawngte khua hi sangsarih khua lai niin an sawi a. Chu khua chu tlangvalhovin an inven chhawk thin a, ral veng tlangvalin a phuah a ni.

Kan unau thimin Zawngtlang liaman,
Saihmun ral kan veng.

Tin, kan pi pute ngaih danin mitthi leh mi nung inkarah hian luipui luangin an ring thin a. Tin, he lui hi a hmingah 'Rap lui' an vuah a, lui tha lo tak, hlauhawm tak niin an ring a, mitthi thlarau pawh tiboral leh thei nia an ngaih avangin mitthi huaisen leh remhre deuhten tun hmawm leilawn an lo dawh tawh niin an ngai a. Tin, mitthi leh mi nung inkar thu-ah hian chanchin (thawnthu) sei put kan nei nghe nghe a ni. Tichuan mitthi Chawngchen hla pakhtah pawh Rap luia leilawn an dawh thu min hrilh.

Hring leh dam karah Rap tui maw luang,
Lak lei sang kan dawh.

Nilen zai :

He hla hi mi beidawng chi-ai phuah a ni. A lo chhuahna bul nia an sawi chu, tlangval pakhat-in nula a rim a, an inbe tha lo hle a, mahse rei deuh hnuah an inbe tha leh ta viau va, tlangval chuan a chanchin chu hlain a phuah ta a, chu bla. Nilen zai lo chhuahna bul a ni.

Nilen ka tum lo ve, tlaivar ka tum lo ve,
 Nilen ka tum leh e, tlaivar ka tum leh e,
 Thangdang anka ka bia, nilen ka tum leh e.

Tlawh hla :

He hla hi kut ni vangthlaa mi hlim ve thei lo (mitthi ngai), lungleng mangangten an phuah a ni. Kut nia chawng leh lama mi an rik bung bung lain, mitthi hnai nei, mi lunglengten an chhungte thlanah lungngaih lama lâm chunga an sak thin a ni. Run lui kan thlak laia Liandovan a nupui Chhiahchhingi tui lian laka a ven him zawh tak loh avang a, a nupui Run lui lianin a lak tak avanga a phuah hi a lo chhuahna bul a ni.

Ka chiah lamah pel siau siau ing e,
 Ka kih lamah Run tui a lian e,
 Ka tuai Chawngi pam ta lua rawh e.

Lunglen zai :

Lunglen zai hi ni khawhar lungleng phuah a ni. Khua a lo thal a, rengchal a lo kiu vel a, duh ngawih ngawihte thihna avanga lo inthen ta ten an khawhar mangangin an phuah chhuah a ni.

Ka vawng vawng tang lelthe dungthulin,
 Hman lai Tuakkhawli u ngai ing e.

Chawngchilbi zai :

He hla hi chi tam tak a awm lo, mah e hla hmingthang tak a ni. A lo chhuahna bul chu,

Chawngchilhi hian rulpui a ngaizawng a. A nau
 nen an feh changte hian chaw an ei dawnin a nau
 chu a ngaihzawng chu a kohtir thin a. Chuta a
 kohna hla leh rulpuiin a chhanna hla chu a ni.

Chawngchilhi u leuh u leuh,

Ka nun zuang se a ti e, ka pan zuang se
 a ti e.,

tiin a han au va, rulpui chuan :

Ka zuang nang e, ka zuang nang e,

Tawnsam ka zial lai tak a, vai diar ka khim
 lo tak a.

tiin a lo chhang ve a. A lo tleng hun hun thin
 a ni tiin thawnthu an sawi.

Fa nei tawh hla :

He hla hi Tiau lui chhaka an phuah chhuah
 a ni ve. Tiau lui kan thlak hnuah Lianchhiari te
 leh mi dangten an phuah leh chiam hlawm. Nu-
 thlawi, pathlawi ten an vanglai hun ngai a, vanglai
 hun han hman nawn leh chak em em a, an nau
 chawi laite an lo tawh changa an sak duhzawng
 tak a ni.

Ka nu lo pawm teh aw, ka chawi naunawn
 tap e,

Saisen rual nau lakah tual chai ka mawi emaw?

Kan pi kan pu Tiau chhaka an chen laiin an
 ching nasa tawh hle a, a phuahtu leh a hla himing
 pawh chher that a ni mang lova, a thu ngaihtuah

hian nuthlawi, pathlawite phuah a ni Chiang hle.
Tin, naupang tan leh pitar putar tan sak a rem
ve meuh lo.

Hlado :

Chi hnih a awm a. Sa hla (sa lu hawn nia
chham mi) leh Mi hla 'Bawh hla' (mi lu hawn
nia chham mi). Sa hlaah chuan sa chi hrang
hrangin hla hrang a nei thin. Thenkhat chuan
Mizo hla ni lo ve, Pawih hla a ni zawk e, an ti
thin. Kan pi pute hi kan hriat angin Pawih ram
aṭanga lo chhuk thla an ni a, Pawihho nen kan
inhlat lo hle a. Kan hla thu hlui deuhthe chu
Pawih ṭawng a pawl reng a ni. Hlado pawh hi
Pawih aw phawi deuh veka siam a ni nghe nghe
a. Mahse ṭhangthar zelten hla thar phuah lova
a h'ui inhlanchhawn zel a nih avangin a ze
deuh mai a ni.

Sa hla : Vawmphuai e sia tuk lo e,
Ka than ni bang a kir leh hlah e.

Mi hla : Hawiṅkawm e, thanglung thawm e,
Ka do rim nam pa ka tlun e.

Tlangphei zai :

He hla lo chhuahna bul chu, Lalkuali u,
tlangval pakhat hian nula hmelṭha tak mai a ngai-
zawng a. Mahse an inkawm remchang thei mang
lo va, a ngaihzawng fehna lam nia a rinah te a
feh ve ngawt thin a, mahse a ṭawng fuh thei si lo.

A lungleng mangangin a phuah a ni. Hla leng-lawng a ni ber.

Tlangphei lamah feh tang e Lalkuala u,
Ka lungdi ka tawng lo ve, khua tlai ang e.

Dawn zal :

He hla lo pianchhuahna bul chu, Vanlaiphai chhak, Tiau lui ral lawka Dawn hmunah khian kan pi pute an chen laiin, tlangval pakhat hian nula zen a tum a, nula pa chuan a lo hmu hlah va, "Eng nge i tih dawn?" a lo ti a. Tlangval chuan, "Kawtchhuah ngiaupui thlak nan hreipui ka la dawn a ni," a ti rawk a. Mahse a nula zen tum chu a thang nasa ta hle a. Chutah chuan tlangval chuan a phuah a ni.

Dawn ngiaupui ka thlak thang lo va,
Luah loh ngaiin ka than a sa vung e.

Buh za aih hla :

Mizo hi kan briat theuh angin lo neia eizawng ni kan ni a, kan hlimna ber chu buh leh bal ngah hi a ni thin. Pi leh pu hunah phei chuan buh za neite chu an hlimin an lawm em em a, ronui takin an ai thin a ni. Tiau lui chhaka an chen lai pawhin buh aih hi an uar hle tawh a. Hla tha tak tak pawh an siam hman tawh a ni.

Sawmfang kan tlawh tual vawka kan aih,
Chhung ina lenchawm a ring chin e.

Mangthawnga hla :

Mangkhaia hi Ralte hnam a ni. Lal ropui tak thlah an ni a, a nu a pate an ropui em em. Darkawlchhunan a man a. Tiau lui chhak Zawng-teah khian a awm a. A pa chuan a tlan chhuak duh si lo va. Amah hi tlangval hmel chhuanawm tak a ni nghe nghe awm e. Hla tam tak a phuah a, a sal tanna, khawharna hmuna a phuah tan niin a lang.

Ka nun Tuichhin lam zawl a phiat a,
Keiin Dara run in ka phiat a.

Ka pan dar thir bu riat a nei a,
Mi tlan duh lo, ka pa Mangthawng a,
Kan neih cher thil zawng tlang thang na e.

Bualtc sahlam uai te hnu kha,
Mangkhaia kirin ka ring lo ve,
Tuilehluang kirin ka ring zawk e.,

ti hian a sal tanna hmun atang chuan hla tam tak a chher chhuak a ni.

Hengte hi kan pi pute Tiau lui chhaka an chen laia an hla neih hlawm lian deuh deuhthe chu an ni hlawm. Heng hun hlui hla tam tak hi Tiau lui an kan thlak hnuaah pawh hun rei tak an ching a. Hla tam tak an phuah belh zel a. A lo rei zel a, Tlangnuam zaiah leh Sailo zaiah a lo inzep bo ta chiam a ni. Tin, Puma zai an tihah hian kum 60 chhung dawn lai zai chu a inzep bo baw

ta a ni. Tlangnuam zai te, Sailo 'zaite leh Puma zai te chu Bung II-na lamah kan la chhui zel ang a.

Heng kan pi pute hun hlui zai zozai hi, zanah mumang kan nei a, khawfing a lo chat a, mang a hnawtbo'zo ta thin a, rilruah chauh a cham ta thin ang hian, a bo zo tawh a, mang lam ang vuai vuaiin kan la hre veih veih chauh a ni. Kan ram hi Kristianna sakhua hian minrawn chhun eng suh sela chuan, heng kan pi pute hla hi a boral maiin a rinawm loh. Hla tam ber berte chu Chawng leh lama sak mi, sechhun, khuangchawia sak mite an ni a, chung thilte chuan hman lai an chang zo ta si.

Hun hlui hla, tun thlenga hmasawn zela la thang chho kan neih chhun chu - buh lawmna hla (buh za aih hla) tih thin ang deuh kha, tun thleng hian buh vuaknaah te, buh lawmnaah te hla tha tak kan la nei a, an phuah mek zel a, an la phuah zel dawn a ni. Tun lai hun chuan lo zawh nikhuua sak atana itawm tak tak kan ngah ta mai. Tui-chang ral lam hla phuah thiam pakhat Damhauha sawmfang hla hi a ropui hle.

1. Kan sawmfang a eng siau va,
Vang khawpui hnam tin lung muantu;
Thal tui ang tlan tur,
Au nang Rih lipuia leng leh Champhaia mi,
Ka huih zawlah chhumpui angin lo zing
ang che.
2. Zo bawm van rang chhum kiang rawh,
Ka thlanga Tiau chhumpui nen khuan;

Ka ral mi u ram tuanna,
A saw mual liamah;
Thlir ka nuam e, zaleng lawmrual lungduh-
te chu,
Hlim lai zarva ianga suihlung rual zawngte
kha.

3. Kan lawm ni a thleng ta e,
Tlang tin, mual tin a thleng ta e;
Malsawm fangrawng kan au ve,
Khaidiar leng der der,
A mawi mang e zoram par leh Liantuail thliah,
Chhuahtlang zalam thuamah zun chhawl kan
thuaina nen.

Tin, buh lawmna hlaah te chuan hma kan sawn chho nasa hle mai. He hla ka rawn zia chhuah hi Tiau lui chhaka phuah a ni lo va. Tun hnai maia phuah a ni zawk a. Hmasawmna entir nan ka zia mai a ni. Tichuan kan Kristianna kawngin a dal phak loh ti mai ila, malsawmna kawng avanga lawmna hla te chuan hma a sawn chak em em a ni. Mahse pi pute hla tam zawk kha chu zu hmun sa hmuna sak mi a ni ber a, chuyangin hma han sawn zel theizia a ni lo reng a ni. Kan ramah Kristianna sakhua a lo chhuak a, kan pi pute hun hlui hla khan hman lai an chang zo ta a ni.

BUNG II

Zoram Chhunga Phuah Hun Hlui Hlate

Kan' chenna Zoram chhung ngeia phuah chhuah hun hlui hlate tam tak sawi tur a awm. Mahse he bungah hian a zawng a zain ka chhui chim hman dawn lo va. A hlawm lian deuh deuh chauh bawk thlur leh ila. Hengte hi kan hla hlui hlawm lian deuhthe chu an ni.

1. Lanchhiari zai	2. Aikhiangi zai
3. Thlek zai	4. Kawrnu zai
5. Saikuti zai	6. Zialung zai
7. Tlangnuam zai	8. Thangzawra zai
9. Puma zai	10. Darlenglehi zai
11. Ni' du' zai	12. Lalngura zai
13. Darpawngi zai	14. Lalnilena zai
15. Darmani zai	16. Pakthanga zai
17. Laltheri zai	18. Sailo zai
19. Phurithanga zai	20. Darlung zai
21. Chhim zai	22. Zopui zai
23. Lalvunga zai	24. Awithangpa zai

Hengho bakah hian hla tenawi tam tak zlak tur a awm, ka zlak kin seng lo va, a hriat pawh ka hre kin na hek lo. Ka zlak chhun pawh hi a kip a kawin ka chhui dim dem dawn lo va, a lo chhuah tan dan leh a hla thu tlem tarlan mai ka tum a ni.

Lianchhiari zai :

Lianchhiari zai hi Mizoram chhunga phuah chhuah zinga kan hla neih hmasa ber a ni. Amah Lianchhiari hi Chuauhang lal Liansavunga fanu a ni. Kangfing (tuna Muallung an tih) khi an chenna a ni thin a. Pu Kawlha Selesih lal chuan, Chawrhmunah veng tlemte ho ve turin a sawm a, an insawn ta a. Chhawlbrukah an cheng a. Miten lal an nih hre hek lo, pem tharte chu an zuam em em a. Chutia pem thar chhawlbruka zu an khawn vel te chu neltlanga dengin, "Tu nge chhawlbrukah zû zu vei chu ni," tiin an au khum vel a, chuta a hla phuah chu kan hriat hmasakna ber a ni.

Ami'n tlang pem min ti lian laichhung kei-
mahni,
Cher bela ningzu dawn, lian chhung kan
chi hrim e.

Hla tam tak a phuah a, a hla phuah tam ber leh mi hriat lar ber chu a ngaihawng Chawngfianga a phuahna hi a ni. Chawngfianga nen an chanchin thu-ah hian sawi dan a inang lo hle. Thenkhat chuan Chawngfiang hi Lianchhiari ru leh paten an fanu a lo ngaih avanga an hnawh chhuah niin an sawi. Thenkhatin Chawngfiangan neih a tum laia a palai tirhin a itsik avangin dawt thuin Chawngfianga hi a tihder niin an sawi bawk. Lianchhiari nu leh pa hian Chawngfianga hi an duh hle a, mahse an palai khan dub lova thah

tum anga a sawi avangin Chawngfianga hi a rakin
a pem ta a ni an ti.

Engpawh ni se, an awm dun thei ta lo va, an
innainat zual lai takin then hranin an awm ta a.
Lianchhiari lungleng hian hla tam tak a phuah
ta a ni.

Thu leh biahzai chhan hma'n, val dang ohhai
rem rih lo,
Puallenga sum tin tuak chiah changin ngai rih i.

Tihian mite pawhin han be thin mah se, Lian-
chhiari hian a duh ngai lo va. Mahse nikhua a
lo rein Chawngfianga chanchin hriatna a nei ta
si lo va, pasal a nei ve ta a. Fate an neih duah
tawh hnuah Chawngfianga nen hian an inhmu leh
a, chuta an hla phuah dun chu a hmingthang hle.

Lianchhiari : Kan intawh nan emaw,
Khawnthianga zu kan dawn,
Kan inthen nan emaw,
chhiar thlanga ar za a khuan?

Chawngfianga : Thangpa sen lai keimah Hratdanga,
Ka hmel i ma tu hrai an awm lo,
Khawlianachhiarin ka hmel i ma e.

Lianchhiari zai hi Tiau lui chhaka "Fa nei
tawhho hla" an tih mai thin ang chi kha a ni a.
Mi tam tak phuah a ni hlawn. A hming' putu
ber Lianchhiari a ni mai zawk a ni. Tiau lui
chhaka "Fa nei tawhho hla" an tih leh, khatiang
chi Tiau lui thlanga phuah zawng chu "Lianchhiari
zai" tih vuh a ni, hun rei tak an hman.

Aikhiangi zai :

Aikhiangi hi Sibuta lung vela cheng saw a ni.
Nula fel leh ngaihawm tak, mi biang biak thiam
tak leh nelawm fahran hi a ni a. Tin, a nu a pa
te pawh mi ropui tak niin a lang. Hla tam tak
a phuah a, mite pawhin an phuah nasa bawk.
Miin an phuahna :

Kelte bengbeh kan beh zawn thliai e,
Kan mawi emaw Aidang min en teh?

Aikhiangi chhanna :

Mawi leh mawi lo ka thlu lo ve,
In tha zawn thliai, chuai lein in awm lo.

Thangkawlha a ngaizawng hle a, hlaah a phuah
tam hle. Hmimkawnga tiin a ko thin. A hla
pakhat chu :

Lawmte zai lemin han der ila,
Suihlung kah Hmimkawnga kan ngaih.

Thlek zai :

He hla hi zu hmun sa hmuna sak mi a ni
ber. Hla chapo, uanthuanna hla lam a ni a, nula
tlangvalin an ching lem lo. A phuahtu chu Lal-
khuma a ni a, pasaltha hmingthang a ni. Fa pa-
hni a nei a, Tuchhinga leh Hniarvungi; mi then-
khat chuan “Hniarvung pa zai” an ti a, then-
khatin, “Tuchhingpa zai” an ti bawk. Sa lu
lamnaah an sa bawk thin.

Pukpui hmingthang run a nei,
 Phai khaw zuk sial thiangan hawn e,
 Darpui nang awi rawh.

Hla tam tak a awm a, thenkhat chu amah Lal-
 khuma inphuahna a ni a, thenkhat chu miten an
 fakna te pawh a ni. Kan briat angin kan pi pute
 chuan mitthi kawngah Pawla kawtchhuah awmin
 an ring a, Pawla chuan di nei lo leh sechhun,
 khuangchawi lo te, Thangchhuah nu leh pa lote
 chu sai thinin an ring a. Tuchhingpa hian hnehin
 an ring a, hlain heti hian an ti :

Hniarvungpa zing khaw van zawl i thlen chuan,
 Pawla kawtah chengrang kau vang che,
 Hnam len la, sat dai rawh.

Kawrnu zal :

Kawrnu hi thereng chi pakhat a ni, rengchal
 aia lian deuh a ni a, chhim khawthlangah sawn a
 tam hle a, a hram thiam em em mai a, tap thiam
 tak tap ang mai hian a hram hliam hliam thin an
 ti. A hram pawh 'kawrnu hram' tih aini, 'kawrnu
 tap' an ti zawk thin. He hla hi nula tlangval
 ngaiat/zawng tak a ni a, Mizo tawngin "Leng-
 zem zai" kan ti bawh thin. Hla mawi, bla tha
 tih ang a ni. Phuaktu bik sawi tur an awm lem
 lo. Nature (thil siam)-a lungleng chi, nula leh
 tlangval phuah a ni ber. Kawrnu tap hian lung
 a tlang thei em kher a, chuvangin a hla hmingah
 "Kawrnu zai" tih a lo ni ta a ni.

Kum 1871 vel kha an chin zual lai ber a ni.
A phuahtu hmingthang deuh deuhthe chu Laldenga
leh Thanhranga hi an ni. Laldenga hian a pem-
naah lungdawha a chawlh laiin a pa a thi a, tah
chuan a lungngai lutukin a phuah ta a :

Mahni run rema fam nuam lo va,
Mi khaw chhuahtlang chul hnuan,
Ro lungphunah fam dairial i chan.

Thanhranga vai run tum kal chhuakin a thangbo
hlana Suktehovin a nupui leh a fanu Banchhing-
puui an lo man a, chuta a lungleng chuan a phuah
ve a.

Phai zauvah hnamchem len rel ila,
Lungdi Darin chhakah kaw! hren thir a bun,
Hrai chawi Chhingpuui.

Hengte hi a phuahtu hriat chuan chu a ni. Hla
tam tak Kawrnu phuahna a awm, chung rema
phuah chu a nih avangin "Kawrnu zai" an ti a ni.

Tlangah kawrnu a zai nem duai e,
A tah changin khawzo thinglenbuang a awi,
Di hlei ngai iangin.

Saikuti zai

Saikuti hi Fanai hnam a ni. Thingsai khuua
cheng a ni a, hla a phuah tam hle a, a hla
phuah pawh chi hnihin an then, "A herawt zai"
leh 'A zai tluak' tiin. Fanai hnam a nih avangin
a tirah chuan Fanai bial chhungah an ching nasa

zual bik a; E. naiho hi Mizo tawng hmang an nih
 avangin Saikuti zai pawh hi Mizo tawng vek a
 ni a, a tha a thain a mawi a, Zoram a fan chhuak
 lae a ni. Hla a phuah hnem kher awm e. A bu
 ah pawh siam ila, chhah tham tak a ni ang. Mizo
 hla hlui zingah chuan a tha ber pawl leh a tum
 pawl tak a ni ang. Kum 1880 vel kha a vanglai
 hun a ni.

Tin, Saikuti zai zingah hian ama phuah ni lo
 tam tak a awm, mi tinin an phuah belh a; nula
 tlangval ngainat zawng tak a nih avangin a lar
 zual a ni. A naupan tet lai atangin hla phuah
 hi a ching tan a. Zawlbuk hnuaia buh lem an
 thap laite pawhin a phuah tawh a ni. Amah ngei
 hian a zai hi a chul dawn lo tih a hre chiang a,
 a lo upat tawh lama a hla hnuhnung lamah chuan:

Zoram par leh ka sakhmei mah chul se,
 Ka zai a chul lo vang leng zemah.
 Mi dang lo vang hnawm tui lian lo chuan,
 Zaiin kal i phulzing zo nemah.,

a lo ti a.

Hla hi a ngaina ngang a ni ang, a nun a
 chauh tawh hle hnuin a thenrualte hnenah be hla
 hi a hnuachin a.

Van hnua mi heil rihang ka kai ni chuan,
 Nau ang min jah lo vang che a, kal lon zaiin
 min awi ula.,

a ti a 'ni. Kum 1921 khan a boral ta. ~~Aman~~ a sawi angin a khawvel nun chu lo chuaiin, lo boral ta mah se, a hla chuan chuai ni reng a nei dawn ta lo a ni.

Zialung zai :

Kum 1886 vel kha an chin zual lai hun a ni. Thingtam lai vel khan Pu Bawchuman a phuah nasa hle. Hun rei tak an ching a, a sak pawh a nuam hle nghe nghe a ni. An phuah chhuahna chu Biate khuaa lungphun pakhat khi niin a lang. Zialung hi khaw hming a ni a, Hrangkhupa khua a ni. Hrangkhupa awmna khua apiang hi Zialung tih a ni thin. Hrangkhupa nu leh pa hi Sialhawk leh Khawhai inkar lung pukah khian an cheng a, khi lai ramri lui pawh khian Zialung hming a put phah a ni.

Hrangkhupa hming pum hi 'Zialung khaw chhan Hrangkhupa' a ni. Biateah khian a cheng a, pasaltha hmingthang a ni a. chanchin hi sei pui sawi tur a awm. Hman lain kan pi kan putenziak leh chbiar an thiam lo na a, mi hmingthangte chanchin chhinchhiah tlak chu lungphunah an ran neih lemte an ziak thin. Tuna Sialhawk khuaah pawh khian Zialung an tih thin, lung lian pui pakhat chu Vuttaia nupui Neihpuithangi lungah an phun a; a ropuin, a hmuhawm kher mai. Tim Biate kawtchhuahah khian Hrangkhupa lung, 'Zialung' an phun hawk a, tah chuan Hrangkhupa

seki ropui tak lem a chuang a, chu chu Zialung
zai an phuah chhuahna hi a ni nghe nghe a ni.

Biate phumlung a zia van hnuaan an hrii,
Hei tak hi maw hmana Hrangkhupa sial ki,
A rauvi thla si-ar thangvanah kai e.

Tihian hla tam tak an phuah zel a, hetiang
nil pui hla dang te nen Zialung zai tih a lo ni
hlen ta a ni. Pifar putarte chuan Biate khua khu
'Zialung khua' tiin an lo vuah fo a ni. He hla hi
hla tha tak leh sak nuam tak a ni.

Tlangnuam zai

Tlangnuam zai hi hla tlanglawn tak a ni a,
hun hlui hla tam tak kha he hlaah hian a inzep
bo chham a, hla hran anga a lo chhuahna bul han
chhui vak hleth theih a ni lo. Hla lungleng ti
mai ila, nula tlangvalin hla hlui an phuah dan zel,
a thluk mawihnai deuh zawk leh thu tluangtlam
deuh va an siamthar zel, zu hmup sa hmuna an
chin em em thin hi a ni, hla tam tak a awm a,
an ching uar em em thin.

Tap tap tang e, tlangnuam salam phei duaiah,
Lungranpuin hmanah zun ohhaw min thuai e,
Ruai ruai taka, lung a leng mang e.

Thangzawra zai

Thangzawra hi mi lungtong thei tak a ni. A
ngaihzaung haitling hi a paina pempui a. Kang-
hmuu khua atangin Zankwah, chutab chuan

Thangzawra lungleng lutuk chuan hla tam tak a phuah chhuak ta a, a lo rei deuh va, miten an phuah belh zel a, a hla milpui dangte nen chuan 'Thangzawra zai' tih a lo ni hlen ta a ni. Kum 1888 vel te khan an ching tawh a. Chertuakpuii hi a nuin a uiresan a, chuta a pa lunglengin a phuah chu Thangzawra zaiah hian a bet vek bawk a ni.

Ami'n lungdi an zui leh luah lai an tiam,
Vanduai lungdi zui chu saw hmar tlangah,
Luah lohvin khuang ang a t̃ul e.

Hei hi Thangzawra phuah tak chu a ni. Chertuakpuii pa pawh hi sawi tur tam tak a awm. A hla pakhat han tarlang ve ila:

A chuni nun awih lai Cherdawntuai a thlau,
Run chhung hnuaiah keimahni nemte puanjin,
Thanghniangin awi zaw nang e.

Mi lungleng mangangten an duh thei em em t̃hin. Hmangaihna let leh lo mi beidawng changhai tak tak, duh ngawih ngawihte hmangaih let ve loh avanga t̃henten an duh em em a, hla tam tak an phuah belh zel a, a lo hmingthang ta em em a ni.

Puma zai :

Puma zai hi Mizo zai zingah chuan Zoram nghawr nghing nasa ber leh a ram pum nghawr danglamtu 'hnam hla' tih theih ber a ni.' A lo

chhuah tan dan chu, Chawngtleng rama mualin
 ram an tihah khian hun rei tawh takah khan paho
 ram riakin ramhuai hla sa an hre thin a. A thu
 awmeia chu an hre Chiang thei lova, mah se an
 hla sak thluk tawpah 'Puma' an ti ziah thin a.
 Mak an ti em em mai a; an haw chuan ramhuai
 hla sak dan chu an zir a, chu hla thluk chuan hla
 hran an siam a, a thluk tawpah 'Puma' an ti ziah
 thin a. Mi tinin mak tiin nuihza fiamthu thawh
 nan tak an hmang a, an sa tlanglawn ta zel a.
 Zoram hi a lo fan chhuak ta a ni. Kum 1908
 March thla khan Zawngin khua Lalzikan sialin
 chu hla chu a ai a, nimpui an hlim em em mai
 a, nula leh tlangval zawng zawng chu kawtlaiah
 an lam ta dual dual mai. Tichuan hmun tin ram
 tinah sialten an ai a, an hlimpui em em zel a.
 Khawlai mual zawlah te hian nula leh tlangvalin
 hlim taka zaiin an inhawi tawn suau suau mai
 thin a. A lo thang zel a, 'Tlanglam zai' tiin a
 hming pawh an do sa dang ta a ni. Kum 70
 chhung set an hmang uar a ni.

Khua romel ang zam i nuam lawm ni?

Dam pawh ka dani zo lawng e nangmah
 ngaiin,

Samthang zo chhawl ang ka uai reng e.

Darlenglehi zai :

He hla hi vai lo len tan vela phuah tan a ni.
 Chhim Lalluana khaw nula hmettha Darlenglehi

phuah leh amah an phuahna hla a ni ber. Tin, Darlenglehi hian fapa Tawntea a nei a, chumi thihna a sunna hla chu a tam hle. Tin, amah Darlenglehi hi mi lungleng thei, hun hlui ngai chi a ni.

Fur leh thal then tur leltein chhuahtlangah
zai a sa e,

Ka ngai mang e hmana kan nun,
Ka nghilh hnu a thar leh e.

Nidul zai :

He hla hi Laltuka lal laia phuah tan nin an sawi thin. Laltuaka (?) hi a upatte nen zu peng paiin daiah an kal a, chutah chuan an zu ruiin hla an phuah hlawm a, chuta an upa pakhat chuan a phuah chhuah ni berin an sawi. Hla tam tak a awm a, hun rei lutuk a awh lo na a, Mizo zai zinga a hmingthang pawl tak a ni.

Suihlung lenin a lang lo tlang a awm lo,
Lawma hlina kan kalna mirawng lamlian,
Chul theiin ka ring lo.

Lalngura zai :

Lalngura zai hi a tam em em lo. Hla larho zingah hian a nep ber pawl a ni. Khawhar ina sak chi a ni ber a. Kan Mizo zai reng reng hi ngun taka chhutin, nula tlangval sak chi hi a lar duh chuang a, khawhar hla lam hi a lar zual duh lo reng a ni. Hla chang khat han tarlang ve ila.

Huan zawl a'zau laian Chalhianan lu a lei a,
 I tiding ma lai dang pualchang a tel lo ve,
 Ropui rel lai ther e.

Darpawngi zai :

Darpawngi zai 'hi vai' len lai vel'khan an'ching
 tah a. Amah Darpawngi hi Ralte nula a ni a.
 A pianna khua chd Sialhmur (tuna Sialhawk ram
 chhunga hmun pakhat hming kh) a ni a. Hla
 phuah a thiam mai ni lovin, zai pawh a thian e,
 an lalpa Lalvunga hi zai ngaina mi tak a lo ni
 baw' a, an'zai' an'zai' mai thin a. A lo rei a,
 Lalvunga hian Darpawngi pa hnenah, "I fanu hi
 nah lam han lam tawh lo la, ka ta a ni tawh e," a
 ti a. An' luh a chentir ve ta a. A lo puitling a,
 chutia lai' pakhat in ngawta chen'kumkhua chu
 dah taw' ta lovin a vak' chhuak ta a. Zoram
 hmun tam tak hi a tlawh a, hla a phuah zel a,
 miin an ngaina em em zel. Aizawl hmunah te
 pawh hian a cheng ve tawh a ni. Tin, a hla phuah
 lar zual ber leh tun thleng pawh a hming la
 chhertu ber chu, a fapa Bawihbanga a sunna hla
 hi a ni. Vai len lai vel a ni a. Sipalten an
 chenchi a, a fapa sun mangang chuan hla tam
 tak a phuah ta a ni.

Pheisan darfeng nen kan leng za e,
 Fam ngaih blei ang min theipui lo e,
 Phungnal chinlai ngai ing e.

He hla hi tun thleng hian khawhør mah an la
sa thin. Mi tam takin tha an tiin an ngaina em
em reng a ni.

Lainilena zai :

Lalnilena zai hi hla lar lutuk a ni lo. Upa zu in hovin an sak duhzawng tak a ni a. Hla dang ang emin Zoram a fan chhuak lo. Hun rei vak pawh a awh lo nghe nghe a. Mahse hming-thang ve tak zawng a ni. A lo chhuah tanna tak kan hr' lo va, a hla chang khat han tarlang ve ila :

Ka nu tho lang, Saikungpuii pawm lai tlei
rawh se,
Lalnilenan chhawn a ngen e, doral khua
chuan i.

Darmani zai :

Darmani zai hi amah Darmani phuah a ni deuh ber a, an hman lar hun tak ka hre lo. Mahse hun eng emawti laiah khan hla lar ve tak chu a ni a; hla dang ang bawkin mi dangin an phuah belh zel a, Darmani hla leh, miten Darmani an phuahna lam hla bawk a ni. Chang khat lek han tarlang ve ila.

Ka zuk tñlira luang mau a cham duai e,
 chhun ni tina lengi sul ka zui lai,
 Lengi zul kan zui lai, lengi sul kan zui lai.

Pakthanga zai :

Vanhnuailiana lai lai vela mi a ni a, hla sak nuam tak a ni. Amah Pakthanga phuah hi a ni deuh ber a, pa themthiam tak, tuiburlai tuk thiam tak a ni e an ti. Hlaah pawh a tuiburlai tuk thute hi a chawi zel a ni. Hla a phuah hnem hle a. Mahse a lar lutuk lo. A hun lai chuan an ching uar ve hle bawk. Chang khat lek han tarlang ve ila.

Thir a chhuak e, hreipui chemte mi lam u,
Mei leh tui inpawh e, zawlaidi remtu,
Tulera kei mi ti.

Laltheri zai :

Mizo zai zinga a hmingthang pawl tak a ni. Laltheri hi Vanhnuailiana farnu a ni a, a pa chu Lalsavunga a ni. Aizawl hmunah te hian an cheng tawh thin. Hman lai lai hi chu an lai a na em a, Laltheri pa pawh hi lai thinchhe tak a ni a. Laltheri hian hnamchawm tlangval Chalthanga a ngai zawng a, a lo ngai ta a. Laltheri pa hian chutia a fanuin, hnamchawm tlangval a lo ngai ta mai chu a haw em em a. Tlangval chungah chuan a tian ta a. Chalthanga chu a that ta a. Laltheri hian a sun nasa em em a, silhsen pawh inbel duh lovin a awm ta a, a a ni ngawt mai a. Tichuan hla tam tak a lo phuah ta a ni.

Nemte puar chu ka chawi lo vang ka nu,
Ka di Thangdang zalua mah,
Chhimhlei tual daiah.

Hla tam tak a phuah a, hun rei tak chhung an ching a, tun thleng hian hmun thenkhatah chuan an la sa ta zel a ni.

Sailo zai :

Kum 1880 vela chhuak tan a ni. Hla dang angin phuahtu bik sawi tur a awm em em lo. Mi tinin an phuah a, Zoram roreltu ber Sailoho hian an ta neih ta ber a, 'Sailo zai' an ti ta a ni ber. Thenkhat chuan 'Tlangawmno zai' an ti a. Thenkhatin, 'Thangnongeei zai' an ti bawk thin. Upa ho zu hnun hla a ni ber. Sawi titih, sa titih hian Zawlbukah te hian an sa dual dual thin.

Tawnmang emaw ka lo ti,

Sirvatein chhuahtlangah,

I di sakhmel par ang a chuai zo ti a maw!

Phunthanga zai :

Chai hla chi khat a ni. Chainaah lo chuan sak a ni mang lo, Chapchar kut te hian an sa duh em em thin. Phunthanga hi Thlanrawn lal Thanchhuma khawnbawl a ni. Lallula hovin Thanchhuma nen an man a, chuta an phuahna chu a lo chhuahna bul a ni.

I lal lua e Phungthanga,

Khaw tina chhiah i lawr e,

Sat mai zel aw e.

Thanchhuma nen te hian an phuahel a, hla lar vak 'lo a ni na a, sawi tur tam tak a awm. Thanchhuma nena an phuahelna hla pakhat chu:

Phunthangan saingho a ngen e,
 Thanchhuman kawlpui bun e.
 Miau muau taka aw e.

Darlung zai :

Darlung khuaa Lallula a lai laia phuah chhuah
 a ni. A lo chhuahna khaw hming chawiin 'Dar-
 lung zai' tih a lo ni hlen ta. Darlung vanglai hi
 hi a ropui an ti em a, hlaah, an chawi nasa hle
 a ni. Chai hla chi khat a ni.

Darlung kan' dwmkhua,
 laldang rui in lai a zam ruai e.

Chhim zai :

Thenkhat chuan 'Chhim zai' tih leh 'Darlung
 zai' hi thuhmun a ni e, an ti bawk thin. A chhuah
 hun lai thuhmun a ni. Chhim nuthlawi hmar lama
 lo pem phei an phuahna hi a lo chhuahna a ni.
 Chai hla chi khat a ni.

Chhima hui hui hmara tuai to leng,
 Tleitr chan chham lungdi Lianngovi e.

Chhim zai hi tam tak a awm ve. Darlung
 zai te nen hian an thang dun zel a, chuvangin mi
 tam takin Darlung zai chi khat a ni mai e, an ti
 thin. A hun lai chuan an ching uar nasa ve
 hle a ni.

Zopui zai :

Hai pawn hi Chai hla chi khat a ni bawk.
 Zopui khuua chin chhuah a ni a, chuvangin 'Zó-

pui zai', tih a ni ta mai a ni. Kan sawi tawh angin, Chai hla chu Tiau lui kân thlak hnuah zai chi hrang hrang hming chawiin a lo darh ta zel a ni.

Thlang hmarah mi an ri khum e,
Senglawn Zopui ka kai zo ding maw e.

I alvunga zai :

Chai hla chi khat a ni. Lalvunga hi Hualngo lat a ni a, Farzawla lat a ni. Heta a chen lai hian, Thangura fate leh Z denga faten Lianpuia an hnawhchhuah avangin, Lianpuia chu Lalvunga chungah a thinur hle a. Remthu sawipui tum ni awm takin Lalvunga hi an tihder a, Farkawna lo zin thla turin a chah a. A lokal ngei a, Farkawna hian a farnu a lo awm a, chutia I alvunga an tihder chu a lo hriat chuan, "Ka u, tlar ru thuai rawh, tual an ni lo ve, ral an ni e," a lo ti a.

Tin, Lalvunga chuan, "Thu tha, remna thu sawi turin lo kal rawh, min ti a. Tual ralah em chuan I alvunga ka tlawn dawn em ni?" tiin a chhang a. Chu chu a farnu chuan pawl a ti em em a. Lalvunga chu an that ta ngei a, a farnu lungchhe tah hla chu a lo chhuahna bul a ni.

Ka u, tlan rawh ral a ni ka ti a,

Tual ralah em chuan Lalvunga ka tlan lo
vang i ti maw?

tiin. Chu thu chu Chai hlaah an sa vung ta a.
Diriam takin Palian khuaa miten an lo sa uar ta
a ni an ti,

Tlan rawh, tlan rawh Lalvung ral an ti,
Tual khel ralah Lalvung ka tlan ngai lo ve.

Awithangpa zai :

Awithangpa hi a hming tha chu Hmarlutvunga a ni. Kum 1887 January thlaa Kanghmuna piang a ni. Khawvelthanga, Maubuang lal nen an in-kawmngaih hle. Kum 17 a nih lai atangin hla a phuah-tan. Hla chi tin, lungien zai te, lusun zai te, nature a phuahna te leh hla dang tam tak mai a phuah a, engkim mai hi hlaa chawiloh aram a nei lo ve an ti thin. Mahnia hla thluk hran nei ngat a ni a. A hla hi tun thlengin an lar reng a ni. Kum 1918 khan Kristian a lo ni. Kristian hla pawh a phuah bawk. Kohbran lamah mi tang-kai tak a ni ta zel. Tun thlengin a la dam.

Kan vul lai leh vang lai a chul zo ta,
Chhim lei thuah riat piallei karah Awithangpa,
Kan la tham ral tur a pawl ngei mai.

Awithangpa hla hi tam tak a awm, Sawisen a ni'lo. R. Dala a phuahna te hi a lar em em, tun thlengin khawhar inah sak a la ni thin. A hla bu hi a hran siam a ni nghe nghe. Bu tha tawh tak a ni.

Awithangpa hi Mizo hun hlui zai leh hun thar zai inthanaa a ni. Amah hian hun hlui zai leh hun thar zai tam tak a phuah ve nghe nghe a ni.

Heng kan sawi tak te hi kan Mizo hun hlui zai larzual deuh deuh te chu an ni a, ka ziaik seng

lo va, ka hre kin seng hek lo. Ti hian kan pi pute hla hlui chu, tu khaw ngaihsak leh hriat pawh hlawh tawh lovin a tham ral ta mai mai hlawm chu a ni a. Hla tam tak hi chu Mizoho thlang kan tlak zel hmaa Dungtlang tlang dung vela an chen lai a an uar em em thin a ni.

Dungtlang tlang dung vel te khi mi hlui, pitar putar tan chuan khawharna leh lunglenna tur hi a ni vek mai a, hmana kan pi pute chawng leh lama, zai saa an rik bung bungna hmun kha a chul-in a reh tak thip thep a. Han hawi vel ila, pi leh pute sulnu seluphan leh thlan lung la ding chhunah te chuan ram hruite an zam tak chik chek a; ka rei, kan Mizo hla phuah thiam hming-thang Lianchhiari lunglenga a thih takna tlangte kha tuman hming dang an la vuah lo va, thal romeiin a han bawh chuk chang te hian pitar putar hmuimul tuak tawhte rilruah chuan eng dang mah lutin ka ring lo. Kha tih lai hmuna an nun tawnmang lam ang maia tham ral ta leh an hun hlui zawng zawng kha an rawn kir ngei ang. Dungtlang khuaa luhkapui tlang sanga putar hmuimul tuak bum tawh te hnenah chuan, "Ka pu, in chhak tlang khi eng tlang nge?" tiin han zawt la, "Lianchhiari lunglen tlang a nih khi," tiin chhum lo chat lovin an vanglai hun leh, kan pi kan pute hun hlui hla tinreng an hrith thei ang che.

Pi pu leng zai tin reng hi.

Puan ang chul zai rel lo tein thar leh kum tin lo tluang se.

1. Ka mite u, ngaithla teh u, ka hrithfiah dawn
a che u.
2. Israel mite Kanaan ram an thlen khan,
Tangka leh rangkachak thuk taka ka dah chu,
A phawrh chhuah dan leh a tih tui dan chenin
ka hrilh vek a ni.

He sam hi chang tam tak a ni a, sawi kim ka
tum lo va, tlem ka han sawi lang mai a ni.

Kan hla phuahtute hi nature-a lungleng mi
tak tak pawh an tam ve a, hla tha tak tak pawh
kan ngah a ni.

Tin, Love Song lam pawh kan nei tha em em
a, Love Song phuahtu zinga hmingthang ber pa-
khat chu Lalzova hi a ni. Pu Hnuna fapa a ni a,
Lunglei khuaah kum 1924 khan a lo piang a, kum
21 mi lek niin he khawvel a lo chhuahsan hlen
ta mai a ni. A nunna boral ta mah se a hla hian
kumkhuain Zoram hi a awi dawn a ni. Ngaih-
zawng duh tak mai a nei a, vanduaithlak takin
he a, hmangaih hi mi dangin an lo neihsak ta a,
chutah chuan nu leh pa leh thalaite zawng zawng
hnenah thuchah ropui tak nei:

A na, Lianpui then reng mai zawng,
Zua, chun lek lengdang zawng zawng hriat
tul ber chu,
Chhat lai lungdi reng reng chu then suh.

Poetry lam phuahtu hmingthang ber Pu Hra-v-
va chanchin tlem han sawi ve ila. Balchi

khaw lam mi a ni a. Hrawva ram neih kuma
piang a ni a, chuvangin a hmingah 'Hrawva' an
ti a ni. Lehkha zir lamah rualal tak mi, mahse
thiam sak tak mi a ni a. Shillong a awm lain
hla tha tak tak a phuah hnem hle. A hla tam
berte chu Poetry an ni.

Tlei dang leng tan vang khawpui a chul lo ve,
Hnuthiang chhawn riang tan khaw tual nuam,
Ka thlir vel a ngui ruai e.

Nature a Jungleng ni tak kan neihte chu Saihnuna leh Damhauva hi an ni. Tuichangral lam hla phuah thiam neihte an ni a, an vanglai a inan avangin an hla tam takte hi a phuahu zawk hriat a har hle. Sawi dan pawh inang thei mang lo. Damhauva hla pakhat chu :

Chhaktiang lam hi, hmar, khawtlang, chhim-
hlel thlang dai rawnah,
Chhawkhlei, ainawn vul lai chhingu zaleng
an ngirna;
Thu tin kim hril tin kim dawnzaa zaleng an
nuihna,
Fam rolung ngir mawite zawng kha ngaih an
zual mang e.

Tin, Saihnuna hi Leng lal a ni. Hla tam tak a phuah a. A hla tam berte chu Pathian fakna a ni a, amaherawhchu khawvel mawina hian a rilru a hneh hle a ni ang, a phuah hnem hle a,

siamtu ropuizia pawh a sawi lang fo thin. Khaw
 hmun hlui a fah tumin, thlanmual hlui a thli a,
 chung thlanah te chuan Kristian phum an ni
 mang lo. Kristianna sakhuain kan ram a rawn
 chhun en 'avangin, hlaah a phuah ta a:

Hmana pi pu len lai chul hnu, awmhar ka dawn
 changin,
 Suihlung ruala zamual an liam, tin kim ka dawn
 ngam lo ve;
 Zaleng dawn tuai sen sir siai par, sial ang an
 lo ngirna,
 Dawnlung run hmun leh ram leh zalam tluang
 a chul zo.

Ka dawn ngam lo, hmangaihna khua a var
 hmaa f'm zawng chu,
 Khua romei tlang kai chang sirva, nun hlui
 a thar leh e,
 Ka nun thlang puan ang a chul tur awih lai
 rel ve la aw.

Tia, Pi. Romani pawh hi thilsiana lungleng
 chi-ye bawh a ni a. Hla a phuah hnem hle a,
 Love song lam leh nature a phuahna a tam zaw
 ber. Pathian chawimawina pawh thahnem tawh
 tak chu a phuah bawh. Amah hi kum 1910-a
 Sialsuk khuan piang a ni. Naupang kum 12 mi
 vel lek a nih lai atangin hla a phuah tan a. Tur
 thlang hian a la phuah ta zel a ni, a hla
 pakhat chu:

Thal awiin lelte pan lenbuang a nghak,
Thal tui ang kan nghah chu kunsul vei leh
lunglen;
Dai lem ang maw thinlai a zing chuang e
Au ruai ruai ka nuam e aw, (khuareian.
Kan nun khuarei a chang tur hi.

Tin, Zoram hla phuahtute zinga ropui ber
pakhat Pu Vankhama hi love song leh khawvel
mawina lam leh, Krismas lam te phuahtu ber
pakhat a ni. Kurn 1906 a Diarkhai khuaa piang
a ni. A hla phuah zinga hmingthang ber pa-
khat chu:

Amin suihlunglen an hril chang ni hian,
Di zunah chhawl ang hian ka uai an ti;
Ka suihlunglen ve chang han dawn ila,
Chin lem a nei lo khawtlang mai lo chu;
Hei hi maw an sawi khawtlang lunglen chu,
Lungmawl tuaran lairil a fan ve e.

Tin, Kristian hla phuahtute zinga ropui ber
berte chu Pu Rokunga, Pu Kamlala, Pu C.Z. Huala,
Pu V. Hawla, Pu Lama, Pu Suakliana leh Pu Patea
te hi an ni.

Pu Rokunga hi 1914-a piang a ni. Hla bu
tha tak tak 'Thalaite hla bu' asiam a, tah chuan
a hla phuah tamzia a lang Chiang hle. Tun hnai
maia a hla hmingthang tak chu, 'Bethlehem chhii r-
pui' a phuahna a ni.

Ka thirlung ram Kaiser lalhaah bian,
 Bethlehem tlangpdi rawn din la;
 I tan ranthleng rawn hung ve la,
 Tah chuan lo cheng ang che.

Pu Kamlala hi 1902 a piang a ni. A hla hmasa ber chn, "Rinin thlir thiam ila," tih hi a ni. Hla a phuah hnem hle, kan hla phuahtute zinga ropui ber pawl a ni. A hla zinga ropui ber mai chu, Kristian thurin a phuahna a ni.

Aw, min hrilh rawh thukna ropui,
 Ran thleng leh thing anchhedawng leh,
 Vana lallukhum a inzawm,
 Lei Eden leh salem thar nen.

Pu C.Z. Huala hian hla a phuah tam em em lo na a, a hla phuah chhun hi a hmingthang em em vek. Vancheng khuaa piang a ni Tunah Reiek Middle School Headmaster a ni. A hla lar ber pakhat chu, "Lei lai puan ropui a tlawm ang," tih hi a ni.

Pu V. Hawla hi hla phuah thiam bakah, ziaak pawh a thiam, a hmingthang hle a ni. 1904-a Maubuang khuaa piang, Pu Vanchawla fa a ni. Tun thlengin Maubuang khuaah a la cheng a. Hla pawh a la phuah mek zel. A hla ropui ber pakhat chu:

Khawvelah hian mikhual ka ni,
 Aw, ka ngai thir mange ka chhungte chu;
 Ka cham chhungin buaina tinrengin,
 Tui lian angin nitin min len.

Tin, Pu Lama hi mitdel a ni a, 1896-a piang a ni. Hmar hla phuah thiam hmingthang Hlapui phuaktu a ni. Zawngin khuaah a cheng thin. A hla siam zinga a ropui ber pakhat chu, "Lalberte lal ber leh hotute hotu chu fakin awm rawh se."

Pu Suakliana hi Tuichangral lam hla phuah thiam a ni. A tirah chuan Thenzawl kiang Lung-rang khuaa awm a ni. Pathjan thu hrilin a vak nasa thin hle. Engkim mai hi hlaah a chawi zel a, hlo har thu ringawt pawh hlaa sak nuam takin a siam a ni. A hla pakbat chu:

Chantawka khua hian a rel em ni ang?

Vanhnuai mi dan awmlai leng mah ni se,

Hringhniang chawi lai ka tuai parte ka chàn
nang vangin,

Kan run in leh kan chhuahtlang vangkhua a
ngui ruai e.

Tin, Pathian hmangaihna hmu fiah em emtu
a ni a. Hla a phuah zinga ropui ber pakhat chu
bei hi a ni.

Aw, hmangaihna ka sawi thiam lo na ka ngawi
thei lo.

Lei leh van lalpa ropui leh thianghlim mawizia,
Haleluia, thiam tawh al hian aw i hril ang u.

Pu Patea hi khawchhak lam mi baw,
1894-a piang a ni a, Khawbunga cheng thin a ni.
Kristian hla phuahtute zingah hian a ropui ber

pakhat a ni, Hla pawh a phuah hnem em em a.
Krista hana ropuliz a hre chhang hle, hla pa-
khath chuan :

Mihring ka 'nih' hana pawhin Jatpa Isua,
 Thisena man dang beret'lova min than.

Hengte hi tun lai hla, Kristian hla leh hla
 dang phuahtu ropui ber ber te chu, an ni a. Tin,
 tunah tak hian kan ramah Sap ram hla 'Rock-n-
 Roll' hla a lo chhuak mek a. Mizo pawhin rock-
 n-roll chawin hla tam tak an phuah ve ta. A
 phuahtu lar tak Pakhat chu Lalkhawliana a ni, a
 hla phuah zinga hmingthang tak chu :

Sensiari, aw sensiari, zaleng naufa kan lawm kim
 Vanekhua zauva kumthang sei hi, (lo,
 A then lawma vanduai tahna,
 Tlangtin chuanin khua tin ka hawi vel a,
 Lung a awi lo, sensiari par tel lo chuan;
 Khawvel hausakna leh sum pai,
 An tling zo lo, kan hril sensiari;
 Rilru mawi leh hlimin par se,
 Kan vang lai leh that lai hun hi,
 'Sensiari kan hlim lai ni sensiari,
 Aw ka dawnin hlim lai chan hi ka hlau ber mai.

Heng kan sawi tak bakah hian tun lai hla
 phuahtu leh hlate sawi tur chi hrang tam tak a
 lo awm zel a. Ram a thang zel angin hla pawh
 a thang zel a. Khawhar ina sak mi te, Krismas
 lam hlate leh hla dang dang kan ngah ta mai.
 An phuat ntek zel a, an la phuah zel dawn a ni.

Drama Tumi :

17. Thangi Leh Chala'

Lalmama

(The play is based on the story of Thangi and Chala which is very well known among the Lushais or Mizos and yet difficult to trace its authenticity)

Scene I

Place Chala thlum A bun I vung lo zowh dawn tep. Thangi leh Chala bung turin an insiam a. Buhfun te an dah a. Chala chuan an tuthlawh hman tur chu a han zut a

Chala : E khai, a va bil ve aw Ka'n tat hriam teh lawk ang. Khawinge Thangi, i tu thlawh kha ka'n en teh ang. i lo bil ve vian ang e.

Thangi : A bil lutuk lo vang a, nimin chawfak laia i tah hriam diai kha a ni a, a la bil vak hman lo vang. A hriam lutuk chu hman pawh ka hmang tha ngam lo

I Young People's Club (YPC) chu Serkawnah Pu Lalmama hovin, 1940 vel khan an di a Heng hun lat hian YMA hian Lunglei lam a la thlang mang h a. He Drama chu YPC phur lai, Variety Show an neih tura chin atan Pu Lalmama hian a phuah nia hriat i ni. Hei lo pawh hi Serkawh Sikula chan tur drama raw a phuah nualin Pu R L. Thanzawnan a sawi.

asin maw le, incheh palh mawlh ka hlau
thin. Kha han en teh mah (tuthlawh
chu a pe a, Chala chuan a zungchalin a
hriam chu a han zut zauh zauh va).

Chala : E, a bil lutuk loh hi, hriam tak chu
ka hmang tha ngam lo i ti bawk a, i
duh tawk lek a nihawm hi maw, ka ta
chauh hi ka han tat mai ang e.
(Thangi tuthlawh chu a dah a, a ta chu
a tat dawn a, a tahna tur tui a han bun
dawn a, tuium a han la a, a thng a)
E khai, tui pawh a awm hlei nem maw
le, hâng sona tur a awm dawn hauh lo
mai. Ka'n tat phawt ang a, ka tah
zawhah ka va chawi lawk ang e (tuthlawh
chu a tat a).

Thangi : Khatia i tah chung khan ka lo va
chawi ang chu?

Chala : E, ni lo, ka um kha hmeichhe han chawi
na mi a ni hlei nem, a puta put ngai
a ni a, tui chawi kawng lah chhe si. Hei
ka tat zo a ni tep mai a, keiman ka va
la lawk mai ang. (Tuthlawh chu a tat
zel a, Thangi lam pawh hawi chuang
lovin) Ngawi teh Thangi, tukin zinga kan
palait lokal ai khan i awm em?

Thangi : (Nui chungin) An lokal lai chuan awm
e, mahse an thurawn sawi duh an han

sawi tan veleh tui chawiin ka kalsan ta a, an thusawi zawng zawng phe chu ka hre ta lo.

Chala : Tun hmaa ka thu sawi, “Ka awih lo, i ti tak tak a ni lovang” i tih fo thin kha tunah chuan ka ti tak a nihzia i hre tawh ang tirawh maw? (Thangi chu a nui a, a chhang lo) Hei kum thum zen zawng kan inlawmin kan inzui ta a ni a, kan inlawm tirh atangin khaw dang reng reng ka hawi hlek lo a ni a; mahse ka thusawi i ringhlel tlat thin a, tunah zawng ka ti tak a nih tih zawng hnial rual a awm ta lova; mahse nanga rilru tak tak fiahna erawh chu kei chuan engmah ka la nei ta chuang lo a nih hi le.

Thangi : Chianna dang dang engmah a ngai hlei nem. Tukina in palai rawn tirh te hnena an thu tawpna ka nu leh ka pain an hrih lai khan, ka tui chaw ka haw leh tawh a. Ka pain, “Chênte. fanu neih chhun i ni a, chuvangin nangma duh thu ang lova pasal nehtir che hi ka tum lo ve, hnialna i neih chuan sawi rawh,” a tih pawhin engmah ka sawi lo a nia lawm.

Chala : Engmah sawi loh rik ngawt chu duh tih-na em ni dawn? (nui chungin) a ti a.

Thangi : “Hnialna i neih chuan sawi rawh”. tiba

ngawih reng chu "Duh lo" tihna em ni
Bik dawn?" (an nui dun a).

Thangi : (Pawn lam a hawi a, phawk takin) Chu!
Eng nge maw ni teh fo chu le? Nichin
deuhah pawh khan ka hre tawh a, eng
emaw rah ri ni awm tak hi ka hre leh
thin ka ti.

Chala : (A han ngaithla vang vang a) A, engmah
a ni lo vang, i beng chhe ri lek a ni ang
chu. Thlawhlai faiah mi pawh sa pawh
lo kal an awm chuan hmuh loh theih em
ni ang le. Khawin ge, tui chu ka va
chaw ta lawk ang e (tuium chu a chuh a).

Thangi : A khai, kal lo mai teh a, hang te chu
so loh mai tur a ni. Hmeh lo pawhin
chaw te chu kan fak mai ang chu maw
le. Eng emaw tak a ti a, vawin chu ka
ngaih a tha lo rum mai ka ti, mahnia
lo bun pawh ka ngam lo viau a nia.

Chala : Thlawhlai faiah eng hlauh tur a awm hlei
nem. Engmah dang a nih loh chu, i
helhawl a nih mai chu. Kei pawh ka
helhawl a ni, ni dang chu ka ang hlei
nem, eng emaw ka ti huau asin. Ka va
tan lawk ang a, tikhan bung lovin
thlamah khan lo awm mai rawh, ka lo
haw leh thnai mai ang (a tiam ta a).

(Thangi chu thlam kawngkaah chuan a dak a, lo
to lam leh mawng lam a hawi tawh r ai a.)

Thangi : Engmah chu a awm tak nem maw Mahse ka rilru a nuam thei tlat lo mai. Ka lo nghak mai teh ang, mei te hi lo chhem nung ila a tha ang e.

(Rapchunga thing leh phuai an hak chu la turin a inher a, kawngka lam chu a hnuchhawn ta a. Chutih lai chuan kawngkaah chuan Pawihte pakhat hmai a lo lang zawk a, a tlum leh thuai a. Thangi chu mei chhem turin a kun a, chu veleh Pawite pathum an lo zuang lut a, an man a, a ka an hup a, an thlawhchhuahpui ta a. Rei lo teah Chala tuichawi a lo haw a, chhuatlaiah thingfak te, phuai te, tuibur te, tuthlawh te let rum chu a hmu a, a um chu a nghat thuai a, a han hawi vel a.)

Chala : Eng tizia nge ni chu le? A tuibur te, tuthlawh te hetia chhuatlaia a thal rum mai chu le? A bung ti dawn ila, heng hi a ken ngei tur te a ni si a Thangi Thangi .. Thangi... E khai, sain a seh ti dawn ila, chutiang hnuhma ni si lo (tap kawm bulah vut khuh deuh thil pakhat a han la a, samkhuih a ni a). E khai, ralin an man a nih hi, hei Pawi samkhuih ngei a nih hi. Tiblum duh an nih chuan an sat emaw, felin an chhun nghal mai emaw a ni ang a. Mahse hei thisen far khat pawh a awm lo va, a nungin salah an man a ni tih a hriat a.

Ka hawng ang a, ka insiam ang a, ka hmuh hma lóh chu zawnng turin ka um ang. Lo that ta te an nih leh phuba ka la ngei ngei ang a, lo la dam a nih leh ka hruai chhuak leh ngei ngei ang. Ka theih loh pawhin ka thih phah ang. Thangpuii tel lova dam chu ka tan engmah a sawt chuang lo vang.

Curtain

Scene 11 → The Search

A'hmun ... Pawi ram, thlamah Thangi chuan nau a awi a, lungleng tak maiin a zai riai riai a.

Thangi : (A zai a)

Ka nauvi hi a mutmu sual em ni le?

Mutmu sual law, keiman ka beng mu ang e.

A khu thlangtiang kaw! khu ka thliir ning thei lo,

Ka lungdi hlaw Chaltusia nen kan lenna.

(A nau chu a bih a) . I muhil ta maw. Bawihthe, engmah leh chu i hte ve tak si lo va le. Lung a va leng vawng vawng ve le aw. . Tihian lungleng reng-reng hian ka awm kumkhua dawn chu a ni awa a lei. Chala khaa ka ngaih ang hian mi ngai ve tak ang maw aw? (A zai loh a)

Mi la ngai inaw, min la hawi ve maw?
Ka lungdi khan min la ngai ve maw?

Pawn lam

atanga aw : Ka la ngai che, ka la hawi ve che,
Ka rawn zawng che mi tukram loah.

(Thangi chuan a han ngaithla a, a thianpa Chala aw ang a ti hle a)

Thangi : Aw! a tu kher kher nge chutianga min han fiam chu ni le aw? A aw lah chu Chala aw a la ang viau lehngal a. Kan khuau ka awm lai te kha chu ni sela chuan, Chala aw ngei a ni ka ti mai ang a. Mahse, ram hei leh chenah min rawn lam ngaihna a hre awm tawp si lo va, ani chu han rin theih rual a ni si lo va. A aw chu a ang fuh mang kher kher e aw, lunglen a tizual mang e (zaiin a chhang leh ta a)

A tu hrai nge raltiang min chhawntu?
Ka lungdi maw au rawl iang ngei e.

(Thangi chu a mittui a tla a, a inhup a, a kun a, a ngawi ta reng a) Thlam kawng-kaah chuan Chala chu a lo dak hlawl mai a.

Chala : Thangi.... (a lo dak chhuak a)

Thangi : Aw, Chala (a zuang tho va, a khing hnih-in a banah a man a), ka mumang em ni?

Ka miumang a ni ang tih ka va hlau em!
Aw ka mang chu ni lut suh sé.

Chala : Thangi, i mumang a, ni awzawng lo ve,
hlau duh suh, nangmah zawng tutin i bo
ni atang la la khan ka thawk chhuak a,
hei vawinah ka rawn tawng fuh ta hlauh
che a nih hi.

Thangi : Engtin nge heng ram thleng thlong tea
mi rawn zawn ngaihna i hriat zawk le?
Min rawn zawng ang tih pawh ka beisei
ngam reng reng hlei nem.

Chala : Nang tel lova dam ai chuan, nangmah
zawnga vah hlum hlauh tuma rilru siam-
in asin ka lo thawk chhuah le. Kan
thlamah khan a mantu che thlah sam-
khuih ka hmu hlauh mai a, ka han en
chianin Pawi samkhuih ngei a ni tih ka
hria a, chuvangin he lam ram hi ka
rawn pan a ni.

Thangi : Pawi tawng pawh i thiam si lova, hriat
i awi hle awm si a, engtin nge thah loha
heng thleng thlenga i lo kal theih ?

Chala : Min min hmu ang tih ka hlau va, kal-
kawngah ka kal ngam lova, kawng sirah
mi hmu phakloh deuhvah ka lo reh
zel a, Zan a nih leh daibulah ka riak a.
Khaw thim veleh mi inhnua. b te. kawm-

chhakah te ka vak ru a, i ṭawng ri emaw,
i hming emaw an sawi ri emaw hriat tal
tumin intin ka ngaithla kim zel a. Lo
lam a nih leh thlam ka hmuh apiang
chutiang bawk chuan ka ti ṭhin a ni.

Thangi : Ka va han tirethei tak che ve maw Chala,
ka va khawngaih che em! (a inhup a,
a ṭap a).

Chala : Nanga mi tih retheih ka ni hlei nem.
Nangmah mantute phiangsen avang a
lawm le. Khawiah nge hei an awm nghe
nghe n'? (a puan chhe tak inbel chu a en
a). Heti taka an lo tihduhdah che a,
puansin tur ṭha pawh pe lo chea an han
dah ve che? Sah chhum hmawk hmawk
ka duh a ni. Kha, i puak kha an fa a
ni maw? (a kawlnam a phawi a).

Thangi : (A kawlnam kenna banrekah a chelh a)
Ni lo Chala, ngai teh, mi mantute hian
min tichhiain min ti hrehawm awzawng
lo asin. An fa u ang maiin min en a,
min duat em em a, unau sal thum an
ni a, hmeichhe awm lo ngang an ni a,
min duat viau mai a, ka hnathawh pawh
phal lovin nau hi min awmtir a ni. Hei
hi an u ber fatir a nih hi. Silhfen lam
chu anmahni pawhin an nei ṭha lo reng
reng a ni e.

Chala : A nih leh chuti a nih chuan, lo nghak chhuak pawh ni ita, ka thah i remti dawn pawhin a rinawm si lova, insiam la, an lo haw hmam i kal ang hmiang?

Thangi : Ni e, thah chu ka remti hauh lo vang, an nautê hi fabrah a ni mai dawn a ni a, ka ngaihtuah ngawt pawhin ka rilru a hrehawm, ka remti awzawng lo mai. Chaw ka fah puar lelh tawh a, a muhil hi a the lawk ngai lova, he laiah hian ka han mut ang a, a mu reng mai ang, a nu pawhin a rawn ngaihven lek lek tawh ang (nau chu a mut a).

Chala : Kha, i nau puakna puan kha i dah chuan sin tur i va nei awm lo ve. Ka puan ven lai hi a zungah kan inphel mai a ni ang chu. (Thangi chuan a nau a mut chu a zuk kun a, puan khuh chu a keu va, a fawp a).

Thangi : Kal teh le, i kal ang le...

Curtain

—:o:O:b:—

Thawnthu :

18. Tualte Vanglai'

Pastor Nikhama

Favang khaw thenghawt nawm lai tak a ni a, van a thiang kuk mai a, tlang lal deuh deuh hlim chu khaw chhak lamah a intheh kai tan sung tawh a, chaw chhum hun lai a ni a, Zawlbuk luh-kâah chuan pa tar leh paho hi an thu khawm a, vaibel an zu a, an khupah an puan an suih a, thlaler ramchhuah an rawt a, tui takin thukhaw-chang an sawi a. Nu thenkhat chuan luhka tlang sangah vawk chaw bel an rawn chaw chhuak a, vawk chaw pek tumin, "Ri teh, Ri teh!" tiin an ko ral ral a, chaw chhum hun lai a nih avangin in tin atang chuan mei a lo khu chhuak chêl chêl a. Nu thenkhat chuan sunihmun ata arbawn an rawn khai chhuak a, "Chiri, chiri!" tiin ar an lawi a, an vir ruai hlawn a. Ziwbuk kawt ding lamah chuan mipa naupang an in kawihnawk a, a kawtzawlah chuan tlangvalho an inlungden chen a, nula thenkhat chuan luhkapuiah la an her ri ruai ruai a.

1. Kum 1953 khan Pu Lalbiakthanga. M A chuan lawm-man tumin MZP-in "Thawnthu Inphuaksiak" a buatsah a Hei hi kan hriat theih china Mizote zinga thawnthu inphuaksiak hmasa ber a ni a, Pastor Nikhama ziak "Tualte Vanglai" thawnthu hian pakhatna a hmu a ni.

Chutih lai tak chuan veng chhak atangin tlei-rawl pakhat hi tap chungin an in lam panin a lo hawng a, Zawlbuk sir ding lamah an in a awm a, an in a luh dawn chuan in chhunga a nu chu a lo chhuak thuai a, "Ruma, engatinge i tah? Tlangyal i ni ve tawh a, tap mai mai rual pawh i ni tawh hlei nem," a ti a. Ani chuan, "Chawngza chhinga'n mi vel pek a ni" a ti a. A nu chuan, "A huat thu i sawi em ni?" a ti a, ani chuan, "Sawi teh suh e, a nghal hrim hrim a, tun hi vawi sawm mi velhna a ni ta, kan ramvak hova, ramah chuan amah ngeiin inbuan a rawt a, kan inbuan ta, hlawn a, mi lo hneh bik ta lo va, a thinchhe khawp si a, a thin a rim ta phut mai a, min vaw ta hrep mai a ni, kan thiante thenkhat pawh a vel nek baw k a, naupang leh tleirawl reng reng hian hlau lo leh haw lo reng reng kan awm lo," a ti a. Ruma nu chuan a fa hmai vung bur chu a hnuhin a thin a ur ta em em mai a, luhka tlangah chuan ring zet hian, "Mi zawng zawng apui apangin Chawngzachhinga sualzia tih tak hui hui mai chu, a vawhlum thelh che a nih hi. Misual khitiang khi tun hnuah chuan kawm ve tawh suh ang che," tiin a ang hlawih hlawih a, an nufain in chhungah an lut ta a.

A ang thawm chu Zawlbuk luhkaa mite chuan an hre phak vek a, an zingah chuan Chawngza-chhinga pa leh val upa thenkhat pawh an awm a, pawh an ti em em a. Tichuan khua a lo tlai ta

a, naupangte chuan luhka atangin, "Ka pa, lo haw tawh rawh, chaw kan ei dawn e," tiin. Zawlbuka an patè chu an rawn ko nak nak a, chaw ei turin an tin darh leh ta a. Tichuan thim hlimah chuan mi tin mai chu mahni inah an lut pil ta duak a, Chawngzachhinga erawh chu an inah a haw duh lo va, a pute inah hmeh an neih that deuh avangin chaw a ei a. Lo haw sela chuan a pa hian nasa taka lo zilh a tum a ni a, mahse he mi zanah hian an in a rawn tlawh ta lo va.

Zanriah ei khamah chuan tlangvalho chu Zawlbukah an lo chhuak sung sung a, mei an tuah alh hluah mai a, tlangval hotu Zahrawka chuan tleirawl leh naupang a ko khawm a, Zawlbuk kawtah chuan an ding tlim hmur mai a, an hnenah chuan "Naute u, mahni in chhung khur leh Zawlbuk hi thu tha leh thu pawimawh tinreng sawina hmun a ni a. Kan naute hian huaissen kawngah te, tlawmngaih kawngah te, taimak kawngah te, zaidam kawngah te hian rualel nachang hriat in tum theuh tur a ni. Aia upa zah te hi thil tha leh thil mawi a ni ngai e. Nun chhiat leh suahsual chingte in awm chuan sim hmanhmawh rawh u. Eng lai mahin kan Aijal khawpui nula leh tlangvalte leh naupang te hi kan duai ngai lo. Vawiinah kan tleirawlte zinga mi pakhat chu chimawm taka khawsak ching in awm tih Zawlbuka kan awm lai ngeiin nu pakhat ang thawm atangin ka hria a ni. Kan upaten, 'Thiante ek cheh hi kan cheh pui ta vek

a," an tih thin ang hian, mi pahnih khat lek sualna bian khawtlang min tihmingchhe vek thei a ni. Hnen zan veng chhak leh vengthlang naupang inchilnaah pawh khan, tleirawl thenkhat chu an thjnrin deuh mai e, an tih che u kha. Infiamnaah reng reng thinur suh u. Thiante aia in sual bik chuan kan vaw hrep ang che u a, thingnawi in vawi bawh ang," a ti a. A thusawi chu an ngaithla thuap mai a, a sawi zawh chuan, "Awle, pawnto tawh rawh ule," a ti a. An darh ta ham ham a.

An val upa zilhna chuan Chhinga rilru chu a hneh hle a; mahse thawh-leh-khata han dawl nghal mai chu a zak deuh va, a thiante nena khawlai dunga an kalho lai chuan an hnenah, "Kan yal upa khan keimah hi min han ti deuh vei a ni naw? Ka awin dante chu ka va sim chuang awm phiangsen lo em ve aw! Ka hlau bik tawh chaj si lo va, engtik hunah emaw chuan amah kha ka la nuai hrep ang e," a ti a, a inhrosa khar khar a; tichuan nula rim turin tleirawl hmel tha fet inah chuan an lut ta a.

A tuk zingah chuan Chhinga chu chaw ei turin an inah chuan a hawng a. A pa chuan a fapa zilh pui turin a laichinte a lo khawm khap mai e, heti bian a lo zilh a: "Chhinga, kan khaw tleirawl zawng zawng zinga thinchhe ber leh tlawm-ngai lo berah i thang ta a, i hming hian a chhe zawngin khua a fang chhuak takzet ta a, i chhung-

te leh i laichinte ho pawh hian hawina leh menna reng kan hre ta hlei nem le! Nang lah chuan zah nachang reng i hre si lo va; i awm dan hi i sim loh chuan nupui pawh i hmu zo lo vang a, thenrual pawh i nei thei bawh hek lo vang. Kan pi leh pute' pawhin, 'Nungchang chhia leh suahsual hi chu sim theih a ni a, hmel chhiat hi erawh chu sim theih a ni lo ve," an lo ti thin a; hei hi a dik tak meuh a ni. I tum phawt chuan i awm dan hi i sim leh thei ngei ngei ang. I thian i rualte zawng chuan tlawmgaihnaah te, zaidam naah te, taimaknaah te, huaisennaah te rual an el a, an phe suau suau mai si a. Tlangval i ni ve tawh a, engmah i hai bik tawh hlei nem. I awm dan hi Chhura ko thlak an sawi angin thlak hman hmawh mai rawh. Mahni thua tal mai mai hi chu a nuam ber thin reng a, mahse chu chu thil tha a ni ngai lo ve. Kan upiten, 'A tha lam kawng a cho va, a chhe lam kawng a phei a ni," an tih hi a o dik ngei mai a; chuvangin tun chinah chuan thatna kawngah mawh hian rual el ve tawh ang che," an ti a.

An zilhna chu ngun takin a ngaithla kar a, a pawm thiam ta em em mai a, an hnenah, "Awle, ka chhungte leh ka laichinteho hian mi khawngaih ngawt mai tih ka hria a, chuvangin tun chinah chuan ka awm dan hlui chu sim ka tum tawh ang e," tinn tha takin a chhang ta a. He mi a chhiat hi a awm dan a lo danglam ta a, tumahin a

thinrim hmel an hmu ta ngai lo va, a nungchang danglam takzia mawh chu an sawi ta huai huai a, khua chu a thang chhuak ta vek a. Mahse tiangval phenkhat chuan, tun hma lama a nung-chang kha an han ngaihtuahn, sim mai sen rual nian an hre lo va, fiah tunin an lo thawk ta a. Chhinga chuan Zawlbukah bian hrei ha a lo suih malh malh a, a hnenah chuan an lo kal hnai a, "E, Chhinga, hrei ha i suih a ni maw?" an ti a. Ani chuan, "Aw, hei, a tha ngut dawn emaw ni, ka han suih ve chhin a nih hi," a lo ti a. Anni chuan, "Khaw nge kan han en teh ang," an ti a, an laksak a, "A that niau loh hi!" an ti a, dai thlang lama chuan an paihsak ta daih mai a. Ani chuan aw nem takin, "Vai vai takai! Ka zuk chhar leh mai ang chu," a ti a, thinrim hauh lo vin a zuk chhar leh ta mai a. A thiante chuan mak an ti em em a.

A thian phenkhatte chuan an la ringhlel ta cheu va, ni khat chu fiah tunin an inah an va leng a. Ani chuan hnam a lo tah malh malh a. Anni chuan dawthleng hnuaia chem chu an la a, a hnam tah lai chu an laksak a, "F hngang hi a ram em a, a the the lo a nih hi!" an ti a, an tan chhamsak hmarh hmarh mai a. Ani chuan zai-dam takw, "Hmarh hmarh takai! Rama mi ka pu leh mai a ni ang chu," a ti deh ta mai a. Ti-chuan ti thinrim mai mai zawh rual leh khawpin a lo zaidam ta mai ti an hmaubin mak an ti na-

sa: ta em em a, a chanchin hli mai chu khaw
 chhungah an sawi ta huai huai a, nulahote pawhin
 an thing phurhaa hmunah chuan thil dang reng
 an sawi chang ta lo.

Tichuan zaidam kawngah te, tlawmngaih
 kawngah te, taimak kawngah te an khaw nula
 leh tlangval hruaitu ber a lo ni ta a. An khuua
 nula hmeltha leh nungchang tha ber chu nupuih
 a nei a, fapa duhawm tak mai hi a hring a, a
 hmingah chuan Vanchiauva an sa a. Fapa a neih
 chinah hian Chawngzachhinga tiin an ko ta lo va,
 Vana Pa tiin an ko ta zawk a. Tin, an khua
 atangin khaw that an kai lawn zel a, a tawpah
 chuan Tualteah an kai ta a, an awmna khua apiang-
 ah Vana Pa hi tlangval hruaituah a tang zel a,
 an lai pawhin' a chhuang em em mai.

Bung II-na

Tualte vanglai meuh chu a nuam em mai tak
 a, sang khua zet an di a, a chhunga chengte chuan
 an khua tluka kaw nuam reng reng hi van hnuai
 chinah hian khaw dang reng reng awm vein an
 ring hauh lo va, zan khat chu paho leh tlangval
 zanriah ei, kham chu Zawlbukah chuan an lo
 chhuak khawm tup tup a, mei an tuah alh hluah
 mai a, tumah ingaithla awm chuang mang lo
 hian an tawng mur mur mai a, bahzar lamah
 chuan tleirawl thenkhat chu an inbuan a, an au

leh dar dar thin a. Tlangvalte chuan nula rim
tumin kal chhuah an tum a, "Zanin chu tunge
ka rim ang aw" an ti hak nak a.

Chutih lai tak chuan tlangau Laltinchhawna
chu a lo lut a, a laiah a ding a, ring takin,
"Thiante u, ka thu hi lo ngaithla lawk teh u,
kan khaw thenawmah hian laichin unan kanin,
khuapang zinia ni 14 lai ka thang bo va, khaw
thum lai ka va tlawh a, kan khaw chanchin hi an
lo sawi nasa khawp mai a, an sawi dan ber leh
kan than dan chu hetiang hi a ni. Tualte khaw-
pui meuh chu an vanglai tak a ni bawk a, mipui
hi an tam khawp a, an phu lui lui mai a, veng
tinah hian Zawlbuk hian pui pui hi an sa riau
ruau mai a, tlangval hi zawlbukah chuan an khat
mum mum vek mai a, an khua chu kulhin an
hung chhuak a, a khat tawkin ral ven buk hi an
sa tlar thluah bawk a, an tlangvalte chu an chakin
an huaisen em em vek mai si a, ral ven bukte
pawh chu Zawlbuk ang malin a lun a, an vei
huai huai mai a ni. An nulate lah chu an hmei
a pha tlangin an tahn tlang em em a, nu'a leh
tlangvalte chuan tlawngaitna hi an chawisangin
chawngletlamte hi an dar thiam khawp a. An
feh chhuak chu kaitung lan atang hian a hmasa
berle chu an chhuak tan a, inumphak tawkin an
kal ngush nguah peng u, a haung berte chu
sehchsanin khaw hmawrah an la awn a ni. A
kal hmawrah berte chihdian ke rek tlanga an

daina kha a hnahnung berte chuan valvut an chhir khu sat sat tawh thin a ni. Ni khat phei chu an tam chhuangin khawmualah hian sangha an vaw chiam mai a, a vawtu an tam em avangin nau rual chhung khat tlai zet chu an man thei mai a ni," tiin an lo sawi huai huai zel mai a, kan khua hi kan lo thang ropui nasa ngei mai," a ti a.

Vana pa chuan, "Chhawna. i thu hriat chu ngaihthlak a va nuam em ve le. Kan naute tlawn ngaihna leh huaisenna hi a inthup bo mai theiin ka ring lo reng a ni. Kawng thenkhatah erawh chuan kan upaten 'Thu sawi chhawn leh âr pân chuk a pûn,' an tih thin angin kan awm dan aia kan chanchin an sawi nasat zawkna lai te pawh a awm baw ang. Mahse kan naute hi ka lo chhuang ve hle tawh reng a, an chanchin hi a thangmawi tham ve tawh reng a ni. I thu hriat hi veng thlang Zawlbukah te leh veng dang Zawlbukah te pawh zuk sawi chhuak vek nghe nghe ang che. Naute u, chu chu kan than mawi dan a ni a, tlawnngaihna kawngah te huaisena kawngah te, taimak leh zaidamna kawngah te, nungchang that leh hawihhawm kawngah te, tumah i duai lul suh ang u. Tlawnmakah Vanzema a thi," tih a ni asin, kan hming a chhiat mai ai chuan thih kan ngam zawk tur a ni e," a ti a. Tichuan tlangvalho chu nula rim turin an chhuak darh ta sung sung a.

Hetih lai hian tlangval pakhat chu Vana pa zaidamna leh tlawnngaihna zir tum ngat hi a awm

a, a hning chu Ruattinkhuma. a ni, tlangval pian
 thiam tak leh chak pawl tak a ni a, a taimain a
 haisien hawk a, mahse zakzum deuh tak a ni, a
 naupan lai atanga a kawmgeih em em leh a tlei-
 rawl tirh atanga an khaw nula zawng zawnga a
 ngaihzawng ber chu an lai Khawnbawl fanu Tha-
 kimi a ni. Thakimi hi tlangval dang pawhin an
 ngaizawng viau hlawm a, mahse a pa a zahawm
 em avangin a ngaizawngtu nazawng chuan an rim
 tha ngam meuh lo va, amah chu nula lian taw
 tak, ngo paw vah mai, chawn mawi zet mai. sam
 tha hnep hnawp, ha tawi ruat hmerh hmawrh, aw
 tlang tha tak, dar lai aw ang mai, nui mawi deuh
 mai hi a ni a, nula dang zinga a han awm ve chu,
 se ruat zinga se rang ang buai mai hi a ni a, a
 heh chu eng lai pawhin senhri par ang maiin a
 sen siah reng a. Ani pawh hian an khaw tlangval
 zawng zawng zingah chuan Ruattinkhuma hi a ngai-
 zawng deuh ber a; mahse nula fang tak leh inthup
 thiam tak a nih avangin tumahin a ngaihzawng bik
 reng an hre thei ngai hauh lo va. Sadawt fapa
 Lalbela chuan Thakimi hi awm hle hle thei hlawl
 lo khawpin a ngaizawng a, zan tin mai hian a
 rim thut thut mai a, Lalbela chu mi sang thlerh
 thlawrh dawizep deuh tak, vaupung na deuh mai
 st zai thiam tak leh lungleng thei fahran hi a ni
 a. Mahse Thakimi hian a ngaizawng ve hauh lo va.

Thakimi hi theprual kawm thiam tak a ni a,
 avangin pawnglam a thiam em hawk a, an iea

tlangval lo chuangkai tawh phawt hi chuan, kei hi min duh ber a nih hi, tiin ngaihttha fahranin an haw ve a, tumah vui hmui pua chhuak rehng an awm ngai lo. Chuvangin Lalbela pawh hian rilrua ngaihttha nei ranin a rim tlut tlut mai a ni.

Zawlbuka tlangau thusawi an ngaihtlak zawh khan Rualtinkhuma chuan thian pakhat Siam a hruai a, zak deuh tak chungin Thakimi té inah chuan an han leng tham tham a. Lalbela chuan inti neitu fahran hian, "Lo leng ve rawh u, inleng kan hnar ngai lo ve," a lo ti lăng lăng a. Thakimi chu dawhthlengah a thu a, pathlang lam hawin la a kai ham ham a. Lalbela chu dawhthleng hmawr khum-ai depah a thu a, a huaizia te, a chakzia te, zai a thiamzia te, nula dangten an ngaihzawn hlawmzia te a lo sawi siah siah a. Thakimi chuan Siam a te thian dun a hmuh veleh a tho thuai a, "Lo leng rawh u, in va lo leng duh ve lo em!" a lo ti a. Thutthleng chu a lo pe sawk sawk a. Rualthankhuma chuan zak deuh tak leh lawm ru deuh fe chung hian, "Kan lo leng fo alawm" a ti a. Thakimi thutthleng pek chu a la a, tuum huntha bulah chuan an thu ve ta a. Thakimi chuan, "Meilum hi rawn hnaih chho rawh u. In awmdan ka huatzawng in ni tehchai em mai," nui hmel pu chung hian a ti a. Anni chuan "Kan lo la chho ang e, mei kha min han pe phawt teh," an ti a. Thakimi chuan meiling a han pe a, tichuan vaibel an zu a, Lalbela titi sawi chu an ngaihttha ve ta a.

Lalbelá titi sawi zāwhah chuan Rualtinkhuma
 Zawibuka an tlangau thusawi leh Vana Pa thusawi
 kba kim takin a han sawi chhawng a, Thakimi
 chuan, "Kan chanchin a va thang ropui lutuk em
 ve aw!" a ti a. Rualtinkhuma chuan, "A zah-
 thlak zawk ngawt mai," a ti a. Lalbela erawh
 chuan, "Kan nih ang chiah a nih reng chu. Kei
 ang tak hian kan khaw tlangval hi chakin huai
 vek pheii ila chuan van khi kan hem thla thei hial
 ang chu" tiin uangthuang takin a tawng phur phur
 a. Chumi hnuah chuan, inlawm an rawt a, hlim
 taka an inkawm hnu chuan zan a lo rei ta hle a.
 Rualtinkhuma chuan, "Zan pawh a rei tawh hle
 awm e, naktukah Vana Pa hovin thlaler ram
 chhuah kan rawt a, zan 12 lai kan va thang bo
 dawn a, nizan ka mumangah mitthi kan lo zawn
 a, kan va hlawhtling mial dawn a nih pawh ka
 hing deuh a, kan thang chhung zawng chu mang
 tha tak lo mang thin ang che. Kan va hlawhtlin
 chuan min lo hmuak ang chu maw?" a ti a. Tha-
 kimi chuan, "Hmuak teh lul e a! Sai chal ngho
 thei deuh mai rawa kap ang che u, in thang chhung
 zawng chu nangai pawh mangtha ule, zan a la
 rei loh tehlul nea, hawn in duh hma em mai," a
 ti a, tichuan an kal chhuak ta a.

Lalbela erawh chu a la haw ve duh lo va, a
 thianle chu amah tluk zeta tlatuma a hriat avang-
 in a awm a nuam ta mang lo va. Thakimi chuan,
 "Ramchhuaka kal i tum ve em?" a ti a. Ani

chuan, "Kal chu ka châk teh na a, ka kal ve lo mai ang. Fapa mal ka ni a, ka huai si a, ramsa kawlh beih hi thih palh a awl em em mai si a, ka va thih palh hlah chuan a pawl dawn em mai a. An va hlawhtling ngut pawhin ka ring lo ve," a ti a. Thakimi chuan, "A ni ngawt tak e, mipa hi chu in huaisen lutuk a, sakawlh leh ral kuta in thih mawlh hi ka hlahpui hlah hlah mai thin che u asin," a ti a. Thakimi pa zu chhim chu a lo hawng a, Lalbela pawh chu a haw ve ta a.

A tuk zing tukthuan eina hmunah chuan Thakimi pa Hrangkunga chuan a f te hnenah hetiang hian thu a sawi a. "Tunah hei a hming chuan nula pahni in awm a. Tlangvalte hian ngaih hmingchhiat tumin an la rawn bei ang che u a, mipa hi zawng nula lakah hian dawt heh tak kan ni a. An thutiamna che u hi dawt a ni tih hre phawt ula. In nulat thianghlimna hi tihmingchhe lul suh u. Tlangvalte hi chu uang hma tak an ni a, in puan hmawr in dehtir vaih chuan an uan khum mai ang che u. Tumah be chhe suh ula, tha takin hlim takin kawm ula, tihchhiat che u duh awma an lan chuan nel suh u. Tlangval in ngaih chuan an nei duh leh si lo ang che u a, in tum tawka hniam kawka mai ang, lo nei zui duh dawn che u pawh ni se, inngaih hmingchhiat zeta inneih ai chuan thianghlim taka tawnsabawpa inneih ngat hi a mawiin a ropui zawka nasa em em mai a, chu ngei chu tum nghet tlat rawh u. Ka thu awi lova

tlangval in ngai vahn chuan nuam in sa lovang;
 tin; tlawnngaiha leh taihna leh zaidana hi
 ro aini a tlu a, pangpat aini a mawi a ni. Ia
 lawnte chawfun leh tuthlawnte phurhsak ula; an
 puan leh kawr balte suk fai sak thin ula, ei tur
 bar turah pawh tlawnngaih nachang hriat a tul
 a ni," a ti a. A fanu tleirawl chuan, "Ka pa,
 puan hmawr deh mai maite chu a pawl em ni?"
 a ti a. A pa chuan, "Bawih chu i a mang tak
 e aw! Chhurtumbunga ngawt i ni mai a, puan
 hmawr dek tih chu upa tawng a ni a, hnute dek
 tihida a ni ngai e," a ti a.

Bung III-na

Tukthuan ei khamah chuan Tua'te tlangval
 ram chhuak tur chu an khaw kawichhuah lung-
 dawhah chuan Vana pa hovin an inngah khawm
 thup mai a. Lungdawah chuan an silai chu an
 tung tlep tuar a, kawng chhak kovah chuan an
 bawm an ngiat har thluah baw a, Rualtinkhuma
 pawh a tel ve a. Rei fe an inngah hnua chuan
 Vana pa chuan, "Kan kim tawh a ni lawm ni,
 kai zai i rei tawh ang u hmiang," a ti a. Tichuan
 an bawm chu an phur sung sung a, an han in-
 chhiat a, 70 zet an ni a. Vana pa chuan "Khai
 le, Pasatha pakhat chuan hring han hnawl rawh
 u le," a ti a. Rualtinkhuma chuan, "Hnam tin
 hring kir rawh," a ti a, in lam hawin silai a han
 kup thuar mai a, tichuan sa ram lam hawin an

kal ta thluah thluah mai a, ram an thleng ril deuh deuh va, sa a lo tam ta tulh tulh a, mahse sai ngat kha kah tum a ni a. Tichuan upaho chuan hetiang hian ro an rel a, "Sa dang reng reng chu engtiang pawhin hmu hnai mah ila, minrawn liak deu deu chauh lo chu i kap lo vang u," an ti a, an inkhap thap a.

Ni hnih an kal hnu chuan sa a lo tam ta em em a, sazuk leh sakhite chu ban phak lek lekah hian an hmu ta zut mai a. An zinga tleirawl pakhat chuan hnai deuh maiah hian sakhi a hmu a, a it ta ngang mai a, a kap ta pawp mai a. "Tunge sai hmel hmuh hmaa silai hmer puak ta mai? Eng nge a kah?" anrawn ti ta huai huai a. Sakhi a kap a ni tih an hriat in Upaho chuan, "Sai a hnai tawh a, thawm dim a tul tehlul venen, engah nge hetiang mai mai i lo kah chu le? i va sual phir pher em! Upate thu pawh awih ve duh hlei lo che, ramchhuak ve tlak i nih hrep loh hi," an ti a, an hau hlawih hlawih hlawn a. Vana pa erawh chuan aw nem duai hian, "Nauva, arawn liak deu deu che em ni?" a ti a. Midang hauhna zawng zawng ai hian Vana pa tawng hi na a tiin a zak ber a.

Ni hnih leh chawhma zet an kal chinah chuan sai ram chu an thleng ta a, sai hnu hma chu a lo thar khawp mai a, rawpui karah chuan sai thuang chu lamian tiat zet in a lo thlur seng sung mai a, lui te kamah hian riah buk an sual chawp ta chuk

chuk a, thawin dim takin an mu ta a. A ni thum
 ni chuan sai an pel tan ta a. Vana pa leh Rual-
 tinkhuma leh Chhunkima chu an thlah fal a, mi
 dang chuan hnung deuhah an zui a, maupui karah
 chuan an kal zel a, sai chuan thar deuh maiin
 maute chu a lo kuai pawr seng sung mai a, a
 hmasa fâlthe chuan sai thawm an hre ta a, fimkhur
 takin an va enthla dek dek a, sai rual pui hi an
 lo tal noh noh mai a, an hma lawk sai bualah
 chuan sai chal ngho sei pui mai hi a lo ding luah
 mai a, chu chu kah tumin an tin vang vang a,
 an pathum chuan an han inrawn thawt mai a, an
 kah veleh chuan a khek chhuai a, sai rual pui
 chu an tlan darh ta chum chum mai a; an tlan
 thawm chu thlipui tleh ang maiin a ri buan buan
 a, a ram nghinin a nghing dur dur mai a. Tichuan
 a pachal chu an bei bik a, nilengin an um a, an
 kap ri dum dum reng a, mahse khua a lo thim
 dawn ta a, riah buk lam panin an lo haw leh ta
 thluah thluah a.

Riah buk bulah chuan tlangval taimaten thing
 an han fawm a, hmeithai in tia laiin an chhep
 vum thur mai a. Thenkhatin tui an chawi a, then-
 khatin hnah an la a, Rualtinkhuma leh Siam
 chuan zana muh khuk turin tarpilû an zawng a,
 an va hmu fuh hlauh va, zanriah ei dawnah chuan
 an lo thleng a. Hlim takin chaw an ei a, an ei
 khamah chuan Vana pa chuan tlangvalho hnenah,
 "Naute py in tlawngahzia leh in taimakzia ka

hmuhin, tumah reng reng tirh ngai lovin, in phe sung sung mai a ni a, in zinga awm a va nuam em ! In Pasalthatzia lah chu mi kawlh sa kawlh hmaa tlanchhiat tum reng in awm hauh lo mai a, thla in timuang thlawt mai. Mipa fa chu kan pian tirhin kan nu leh paten 'Ral in hal tur' tiin meichher min lo humtir vek tawh a, chuvangin mipa chu mi kawlh sa kawlh hmaah hian tlanchhe mai mai tur kan ni lo reng a ni. Kan upaten 'Khuavang laiah chhan a awm e,' an tih angin, sarthi tura Khuavangin mi lo ruat lawk lem loh chuan, thih mai theih a ni bik ngai lo ve. Naktukah pawh kan sa hliam chu kan va um leh ang a. thlasik anga khel lovin man agei pawh kan tum tawh ang a, chung a Pathianin min pui ang a, kan hlawhtling chek ang, ' a ti a. An mu ta a.

A tuk zingah chuan an sa hliam chu bei nawn leh turin an chhuak a, a hliam a nat em avangin a thiante pawh a lo um phak peih tawh lo va, an kalsanna atang khan fing hnih emaw chauh a kal a, hmun zawl rem tak, mau pui hmunah hian a lo ding luah mai a. An thawm a hriat veleh a hliam kawlh chu a lo inhrosa kuk kuk a, a khek ruai ruai mai a. Thawm dim takin an veh pheih ta a, ini pathum chuan an han inrawn leh zawt zawt a, chu veleh chuan an lam hawiin a rawn phin pheih ta chiam mai a, mau rawp chu a rawn phin leng chum chum mai a, anniho chu an darh hak a, an hnungtawlh a. Rualtinkhuma chu sai

hma zawn taka ding a nih avangia a rawn man thelh a, a ngho kara maupui tel invaw zep chuan a hliah hlahv avangin a man ta lo hram a. Rual-tinkhuma chu zawi tein mau bul karah a tawlh lut a, a silai a thun sawk sawk a, hnai nghial maiah hian a han kap leh nghek mai a. Sai chal chu a awp ta ruai ruai a. Chu veleh sai chal ruang bulah chuan a zuang phei a, hlado a chham ta vang vang mai le.

Tichuan a sa chu an chan a, riah buk lamah chuan an thiar phei zung zung a, an riahbuk bulah chuan sa repna sei tak an dawh phei zui mai a, sai sa chu lungthu tiat tiatin an chan a, an rep tlar tuar a, meiin an ur ta dur dur a. Riah bukah chuan Vana Pa'n hetiang hian thukhawchang a sawi a :

“Naute u, in Pasa^lthat leh tlawmngaihna avangin sai chal ngho tha pui mai chu kan hawn dawn a ni a, a lawmawm ngawt a ni. In lamah lah, chhiat ni thatniah, chhun zan tlanah, a thim a var thlu lovin, a sur a sa hnuaiah, tlawmngai tak leh taima takin inphe chuk chuk zel a. Hmasang, tuan leh mang ata tawh nula leh tlangvalte Pasa^lthatna leh tlawmngaihna hi khawtlang chhe tur tungdingtu leh humhimtu a ni a, ram leh hnam tan kulhpui a ni a, in nun mawina te, in zaidainna te, in ngilneihna te hi mipui tan pangpar mawi leh rimtui ber a ni asin. Chuvangin nun chhiat leh suahsual hi chu tumahin i ching lul suh ang

u. Thiante aia nun chhe zual bik leh suaksual bikte phehi chu, hmasang kan upate pawh khan 'Hetiang hi zawng dam reiah pawh a tlak lo ve' an ti thin a, tar kun khup biha dam pawh hi an awm ngai lo va, thla-hlei an vei ngai lo. Mi nute uire hmang leh zan vah chingte lek phehi chu sapui kutah an thi ngei thin a ni" a ti a. Zana lo rei ta a, an mu leh ta a.

An thang hlan chuan Lalbela khan Thahini chu a chhun a zanin a lo rim a, a thihlung chu lo kawih her hman a beisei a, mahse nula rinawm tak, nu leh pate thu pawn thiam tak a nih avang-in a pawt her thei chuang miah lo va.

Ni chu chawhnu thlang her a ni a, Thakimi chuan puan a tah dap dap a, a kiangah chuan Lalbela chu a bawk a, lungleng awm takin a zai vang vang a. Thakimi chuan Lalbela hla sak chu a ngaihtuah chang hauh lo va, a rilruin, vawiin chu ram chhuak lo thlen ni tur chu a ni tawh a, engtik hunah chuan lo thleng ang maw, Rualtin-khuma khan sai chal ngho tha deuh mai kharawn kap mial mai teh sela, tia a lo ngaihtuah lai takin, kawtchhuahah chuan ram chhuakho khan hlado an rawn chham ta vang vang mai a, tlang tlrna silai chu a ri tuar tuar a. A hmuak turin mipui chu kawthlerah an tawhlul a, Thakimi chuan an kawmchhak nula Kapthuami chu a au va, "Emaw," a ti a. Ani chuan, "Eih," tiin a rawn chhang a. Thakimi chuan, "Ramchhuak lo haw

thawm chu i hria em? Hmuah i tum ve em?" a ti a. Ani chuan, "Tum e, ka u pawh a thawk ve a, nang pawh i u kha thawkin ka hria a, ka rawn sawm ang che," a ti a. An insiam sawk sawk a. Thakimi chuan tuibur al zet leh vaihlo khu hmui tui tak leh zufang tui tling nothei hnih a keng a, an chhuak ta a. Lalbela chu an chhuah rualin a chhuak ve a, ama lam reng an bengkhawn chan tak mawlh loh avangin a lungawi lo ru hle mai a. Thakimi chuan, "Bela, lo kal ve ta che," a ti a. Mahse thiante ramchhuak han hmuah chu a zak deuh si a, aw ban deuh tak hian, "Aw le, kan inah ka va haw phawt teh ang. Lo han kal hmasa rawh u," a ti a. A kal pah chuan, "Ram chhuah leh hunah chuan ka thawk ve tawh phawt ang maw le," a ti pheii nung nung a.

Tichuan kawtchhuah chu an han thleng a, Thakimi chuan a u Kapkima chu a hmu hmasa ber a, tuibur al leh zu nothei khat leh vaihlo fun khat chu a pe thuai a, "Ka u, in va dam em? Sai chal hi tu kah nge?" a ti a. A u chuan, "Dam e, Rualtinkhuma kah a nih hi," a ti a. Rualtinkhuma hming a han lam lai chuan Thakimi lawm lutuk chu a rilru a mit deuh sulh hial a, a han hawi pheii a, kawng chhak ko atangin Rualtinkhuma chuan khaw dang hawi phal lo lekin a lo en reng mai tih mipui karah chuan a han hmu a, a pan chho va, zufang tui tling nothei khat leh vaihlo khu hmui tui tak fun khat chu a pe ta a,

‘I va dam maw? In thang hlanin ka hak leh thin a, in hlawhtlin hi ka ring ta reng a, nizan ka mumangah chuan i ruang hi mipuiin an lo zawn a, an haw haw hluah hluah hnai a, mi lo run em a, ka lo tap chiam thin a, ka lo tap chhuak ta a, ka pa chuan, ‘Kimi, eng a tinge i tah? I mangah eng nge i hmuh?’ a ti a. Kei chuan, ‘Ka mumangah mitthi ka hmu a ni,’ ka ti chauh va. Chu mi atang chuan sa i rawn kah hi ka ring ta deuh reng a; mahse tu nu kut ringhlel an sawi emaw ang hi ka ni a, duh luat avangin ka ring tha ngam baw si lo va, ka u ka hmuh ve leh, ‘Tu kah nge?’ ka ti thuai a, i hming a han lam veleh ka lawm lutuk ka rilru....’ a ti hman chauh va, tlangval dang chuan, ‘Thakimi, min rawn hmuak ve maw?’ an rawn ti a. Chutia mi dangte nena an inbiak zawh hnuah chuan Rualtinkhuma chuan, ‘I zu chu a va thlum tui em ve aw! I vai-hlo lah a khu hmui tui si a, i va han titha em! Kan va thang rei em a, min lo theihngihl hman hial tawh ang chu ka ti a, ka lo mangang ru hle tawh asin. I hmel ka hmu a, ka harh ta huai mai,’ zawi deuh tak hian a ti a. Thakimi chuan chhan a duh hle na a, an bulah mi dang an lo ding hnai ta hlawn em a, kam khat mahin a chhang lo va, a hmui hmaiah erawh chuan, ‘Tui-chang a lehluan hma loh chuan ka theihngihl lo vang che’ tin thinlung a pu tih chu Rualtinkhuma chuan a hmelah a chhiar thei nghal mai a. Zu leh tuibur al an intheh zawh chuan Vana

Pa chuan, "Khai le, kal i siam leh tawh ang u hmiang," a ti a. Naupang sai chal lu zawn khan hma an hruai a, an hnungah nunaubin an zui a, a hnungah berah Pasalthaho chu an kal a, kal chungin hlado an chhem a :

*Sai lian e, khek chel chul e,
Hming tha, Laldanga than nan e.
Val zawng e, an zam zo ve,
Zam lo pathlawi val thang e.*

an ti a, silai an kap dur dur reng a, ni suk chen a nihin khua chu an lut ta hum hum a, in chhunga mi zawng zawng chu an lo chhuak a, luhkâ tlangah an rah tup mai a, "Tu kah nge? A ngho a va tha kher em! A kaptu chu a vannei mang e" an ti mur mur a. Tichuan sa lu chu Rualtinkhuma te inah an zawn lut ta a.

Khua a lo thim a, sa kaptu inah chuan ramchhuak rin zu chu an rawn pu lut zung zung mai a, nula leh tlangval kim takin an khawm a, hlim takin sai chal lu lawmin an zai tlaivar ta a. Lalbela pawh a lo tel ve a, mahse nuam a ti ve fahran lo. Thakimi leh Rualtinkhuma chu saban hnuaiah hian inhmatawnin an thu a, lungleng takin sa lu lam hla an sa a, an hlim em em a. A tukah chuan saichal aih nan Rualtinkhuma pa Zakapa chuan a se chal chu a talh a, ruai an theh mup mup a, nileng leh zankhuain an zai leh ta dur dur a.

Bung IV-na

Tur chhuak a ni a, ruah a sur deuh cherh cherh reng a, tlangval Zawlbuka lo lut chu nula rim turin an chhuak fai duak tawh a, Rualtin-khuma leh Lalbela pawh Thakimi inah an lo thu nghet hman tawh a. Tlangau chuan ring deuh mai hian, "Khai! Khai! Khai! Tlangval zawng zawng kha lo chhuak vek rawh u, mi zawn tur a awm e," a rawn ti lauh lauh va. Chu veleh tlangvalho chuan meichher an siam sawk sawk a, Zawlbuk kawtah chuan an lo chhuak khawm tup tup a, tlangau chuan, "Lungdup khaw pa pakhat a lo zin a, a cham chhungin a dam lo va, a zual ta tawh tawh a, zanriah ei lai tak khan a hnuk a chat ta a. A hnuk chah veleh tlangval tlawn-ngai pahnih zualko turin an tlan ta vang vang a, tunah chuan an thleng thui hte tawh ang. Lungdup saw 500 khua zet an ni a, an lo thawk kim hle nghe nghe pek ang a, chuvangin keini pawh i thawk kim hle ang u," a ti a.

Tichuan mitthi ruang chu Vana Pa hovin, a zan a zanin, ruahpui hnuaiah chuan an zawn chhuak a, tlangvalho chuan, "Tawngna maha 'A uih zawn ang vut vutin i kal ang u,' tih a ni a, chak deuh maiin i kalpui ang u," an ti a, an haw haw liam ta hluah hluah mai a. An khaw piah kawng lang sei tak maia an kal lai chu khaw chhunga nipuited chuan an thlir thuap mai a, an meichher chhut

chu tau-meichher-chhi ang mai hian a de tlar tuar mai a. Lungdup khaw tlangvalte nen chuan an intawk a, mi zawn chu an inchuh ta a, an inkeuh va, kawng thlangah te an intheh thla duai duai mai a, an intawhna lai chu hrui tung hling bawn-pui hmun hi a ni a, hrai hmun zet chu an chen pe hun mai a. Tuibur hmuam da emaw chinah chuan Vana Pa chuan, "Khai le, naute u, kan infiam hi a tawk ta e, tumah uang tur chuang kan awm lo ve. A khawii lam lam pawh kan chak tlang a ni ber e. Keini Tualte khua kha chu i kir leh tawh ang u," a ti a. An meichher an siam tha sung sung a, an khaw lam panin an haw leh ta nghuai nghuai a, An khua an luh chuan khuan hmasa a khuang that that a.

Zan khat chu Rualtinkhuma te, Lalbela te, Siama te leh tlangval dang thenkhat nen Thakimi te inah an leng a, an mi zawn inchuh thu kha tui takin an sawi a, an nui dar dar reng a. Chutih lai chuan an kawmthlang pa zu chhim chu a lo hawng a, kawthler atangin a nupui chu a rawn ko va, a nupui chuan meichher a rawn chhi a, a lo hmuak a, a rui nasa khawp a, a kal pai tawng tawng mai a, a nupui chuan a banah a kai a, "Keimah Khuangbuaii pa ka ni ngai e. Mi kawh sa kawh hmaah ka tlan ngai lo. Tunge ka chungah leng? Muvanlai ka chungah a leng, chu lah chu ka kap thla si. Ni leh thla चाह lo chu tunge ka chungah leng?" tiin an au vak

vak a. In chhung chu an va lut a, a nupui hnenah chuan, "Ka ril a tam, chaw ei siam thuai rawh," a ti a. A nupui chuan a han siamsak a, "Eng nge chawhmeh i siam?" a ti a. Ani chuan, "An tam tuihang leh hmarchapui sawh," a ti a, "Engah nge sa i siam loh?" a ti a. A nupui chuan, "Sa awm hek lo, ei mai rawh," a ti a. Sawh chu a han pir a, a thinar ta a, "I hmarcha sawh a thak lutuk em mai, ka ei duh lo, engah nge sa i siam loh? Chawhmeh pawh siam thiam hlei lo che, ka ma duai duai ang che. Hmeichhiate mai mai chu ka ren hlei nem che u! Nupui tur te hi a lungngai emaw mi ti vei chai elo? Hmeichhiate chu vai khaw thleng thlengin an awm a lawm! Kan pi leh pute pawhin, "Nupui chhia leh pal chhia chu duh hun hunah thlak leh theih a ni," an lo ti kumkhua zuk nia. Ka duh i ti em" a ti a. thingfak a la a, a hem ta nghek nghek mai a, an fate an tap chul a. Tichuan a nutite in lamah a tlansan ta a, amah chauh chuan a âng zankhua ta mai a.

Chutih lai chuan Rualtinkhuma chuan, "In kawmthlang pa zu chhim hawng chuan a nupui a vel pek a ni maw?" a ti a. Thakimi chuan, "A nih tak pek chu maw lei a pawh thin mang e aw! Ka pa Zudapa khu, a ruhi loh chang chuan pa nun tha em em leh zaidam tak mai hi a ni a, upain, 'A kê pawh zen ila mi seh lavang e,' an tih pawl hi a ni a, chhungkaw inrem tak pawh

hñ ni thin 'a. Mahse zu a heh em 'em 'ta mai a, a zu ruñ a chhe 'si a, zu manah chuan engmah uf a nei hlawl lo va, arpui 'awp lai leh buh hak lai pawh a chawi thla ngam zep 'a 'ni a, a zu ngawf vei khu an kawnkaw phah ngawt mai. Zu hi chu chhung thenkhat tan chuan a va hnawksak em! Pa fñg tak leh zaidam 'takte pawh hi an ruñ chuan pa a tak leh thinoñe 'tak an lo ni ta mai thin a," a ti a. Laibela chuan, "Pa pawh lo ni ña, khutianga ruñ buk buk khu chu 'ka' duh ve hauh lo vang," a ti a. Thakimi chuan, "Pa in nih ve hunah chuan eng ang rúa che u maw. Kan pi leh puten, "Nulat tlangval lai chu ze inthup lai" an tih hi a dik viau mai a, nula leh tlangval tan chuan chainaah leh chawngchenah te chauh lo chuan; zu hmun na-zawnga tel ve hi a mawi si lo va, chuvangin in zia inthup thei hram hi a ni chauh lek lāw maw chu," a ti a.

Rualtinkhuma chuan, "Mi tam ber chu i sawi ang hi kan ni chauh hlawm ta ve ang. Zu hi a tui si a, kan in zawngchhang zel chuan, chin tawk neih thiam hi a harsa em mai thin a. Nu tha leh pa zahawm tihmingchhetu leh timualphotu ber chu zu hi a ni chawh mai tih chu ka pawmpui ngawt cho asin," a ti a. Siana chuan, "Zan pawh a rei ta e, tin zel i rol tawh ang u," a ti a. Ti-chuan an tin dach ta a.

Khua a lo var a, zingah chuan Zudapa chuan a fate chu an nu a va kohtir a, mahse a lo haw

duh ta hauh lo mai a. Khua a lo thim a, zanriah an ei khâm hnuin a nupui tlan ko turin Vana pa leh Hrangkunga a tir a, anni chuan Zudapa nupui hnenah chuan, "Khai le, in pa a khua a har ngang mai a, i tel lo chuan a khawsa thei ta hauh lo mai. Tunah chuan a rui kha a lo harh leh tawh a, a hauhna che leh a vuakna che pawh kha a inchhirin a zak em em mai. a indawm kun reng mai a ni. Lo kal rawh i haw leh mai ang," an ti a. Ani chuan, "A mi vuakna reng a na mai a, ka haw duh tawh lo. 'Nupui tur chu ka lungngai lo, an tam mai' a tih kha, chuti taka nupui tur hre hnem chuan, a duh ber chu nei ang hmiang, a zu heh hi kan kawnkaw phah a, a ruih chang apiang hian huat tur hi a zawng a, khuang emaw hi mi ti a, mi vua mi vaw mai a ni a, tu fa mahin an hrawn peih bik lo vang," a lo ti hlawih hlawih a.

Vana pa chuan aw nem duai hian, "E, a ni ngei mai tak e, i thiam ngawt mai, in pa Zudapa hi a thiam lo chhiava a ni. Dapa hi pa alaia pa tha ber leh zaidam ber pawl a ni a, zu hian mi a tikhawlo thei em mai tak a. Kan sawi tawh ang khan a inchhir nasa khawp mai a, kan han hau hrep leh nghal a, tun chinah chuan a awm dan pawh sim daih a tum tawh asin. Zu hi zawngin pa fang pawh a ti â zo thin a, chuyangin kan pi leh pute pawhin, 'Zu rui thu thu ni suh, chakai sa sa ni suh,' an lo ti reng thin asin. Chuyangin

in pa sui tawngte chu tawn tlakah ruat ma ta che.
 Insiem' la, i haw leh thuai ang u, in pa khawharin
 a mangang hase a nia," a ti a. A nu pa chuan,
 "Insiem sawk sawk la, ka thuai rawh u. Tlanna
 awm leh awm lo. pawh thlu lo va hmeichhe tlan
 chamehi hi ka huatzawng tak an ni a nia," a lo
 ti a. Tichuan lungawi takin an ko haw leh ta a.

Bung .V-na

Chutih lai chuan Tualte khuaah sakei huai a
 lo tla a, a nghal em em a, sial 7 leh vawk 8 lai
 a seh tawh a, tlangvalho chuan zim an chak em
 em a, mahse upahovin an phal rih lo va. Hrang-
 kunga sepui a bo daih mai a, an mangang hle
 mai a. An khuaah hian zawlnei hmingthang tak
 Chawngi a awm a, Lurh leh Tan tlanga Lasi khi
 a zawl a, a zawlte hming chu Lurhthanga leh
 Tanchhingi an ni. A zawl hi a kai chhuak a, a
 hnenah hian thum an vawr huai huai mai thin a.
 Hrangkunga mahgang chuan a sepui bo chung-
 changah chuan thum a va vawr ve a, Chawngi
 chuan, "I sepui hi Lasiin Kan veng him kumkhua
 a, kan ven loh chhungin sapui kutah a borat ta
 a ni," a lo ti a. Hrangkunga chuan, "A ruang
 cho khaw lai ah nge a awm?" Uin a zawt a; ani
 chuan, "Chhuah lama a awm loh leh tlak lamah
 a awm ang," a ti a. Tichuan laina an sawm a,
 chhuah lama leh tlak lam chu an zawng a, ni 3 lai
 an zawng a, an la hmu zo ta lova.

Lalbela chuan Thakimi laka tlaktlum a duh avangin amahin ni 3 lai chu a zawng ve a, mahse ram ril a thlen ngam loh avangin a hlawhchham leh thin a. Rualtinkhuma chuan an la hmu lo fo tih a hriatin silai a pu a, amah chauhvin sakei chenna ram ril lam chu a zuk fang chhuak ta a. Se ruang chu hnahchhawl a sah khuh a, a chhak lawka theihai hmin chu a lo teuh va, a haw leh ta nal nal a, khua chu chawfak hunin a thleng a, Chaw a ei sawk sawk a, a inchei a, theihai hmin kha ipte chanve chu a chhungte ei turin sawngah a bun chhuak a, a, a dang chu a puan hnuaiah a ak a, Thakimi te in chu hmanhmawh takin a pan chho va, an kawt a han thlen chuan Thakimi puan tah bulah chuan Lalbela chu lungleng awm fahran hian :

*Chuti ruai ruoia ka lunglen chu,
Tuar ve reng se, kan chhuahtlang thing len-
buang hian,
A kurpui ngei ang ka lunglen hi;*

tiin a lo zai vang vang a, "Ka duh tawka ka han zai meuh hi chuan Buizova an tih pawh hian mi chhing chuang bik dawn em ni aw!" a lo tih lai takin Rualtinkhuma chuan a rawn hawng a, Thakimi hmaah chuan theihai hmin chu a han bun chhuak ruih mai a, "In vaiin ei rawh u khai," a ti a, an ei ta mar mar a. Lalbela erawh chuan thiante thei lawh sa han ei chu a zak deuh a, "Ei rawh u, ka châk lo ve," a ti a. Thakimi

chuan, "Ei châk e a! I ei ve loh maiin titi a rual nang! Kan upate pawhin 'sem sem dam dam, ei bil thi thi' an ti alawm. A thulm tui tehlul nen i ei tlang dial ang u. Taima zar nge nge a thlum thin mang e," a ti a, an vaiin an ei ta a.

Tapchhakah chuan Tkakimi pa chu a thu a, Rualtinkhuma chuan, "Ka pa Hrangkung, in sepui ruang chu Pasalthahote hian an zawng hla lutuk a, an hmu zo lo a ni. Nikum hnæsa in lo hlui mawng kawr te kamah khan sakein a sch a, a khelti chu a ei zo vek a, a sa pawh lak tlak a la ni e," a ti a. Tichuan an thenawmte nen a sa phur turin an thawk ta a.

Zanah chuan tlangvalho chu Zawlbukah an lo chhuak khawm a, Vana pa chuan. "Næute u, kan sakei huai kawl ni engtik khawtikah mah kalboa mawi a ni lova, sepui ruah tuar ngawt hi in ning tawh em em mai a, in mita lungte phum ang mai a ni tawh tih pawh upaho hian kan hria a. Nak-tuk chu i zim tawh ang u hmiang, Hrangkungan a sechalin aih a huam e," a ti a. Tlangvalho hahawh zawng tak a ni a, an lawm chu kut an beng a, an au rual dur dur mai a, khawvar hlan nghakhlak tak chungin nula rim turin an chhuak darh ta sung sung a.

A tukah chuan, tukthuan ei khamah Pasalthah chu kawtchhuahah an innghak khawm thup mai a, an kim chinah chuan ram lam panin an

liam ta nguah nguah a. Sakei hnu chu an han chhui a, a sa sehna thlang hmun zawl tul pik takah chuan tawmin an ring a, Pasaltha pathum laiin hla deuh takah an zuk kal hual a, a chhuak lam hnu reng an hmu lo va, tul zawl pikah chuan a awm tih an hre ta a. Vanapa hovin thlang lamah a lo chhukna turah chuan an tlan khath a, sa khan deuh deuhah chuan an in-sem sung sung mai a. Sa khan tha deuhva tang ngam lo tleirawl thenkhat chu Lalbela hovin an lo ding bial lai a, Vana Pa chuan, "Kha laia Pasalthaho chu sa khanah in lo la thu hman lo a ni maw?" a ti a, an tanna tur chu a kawhbmuh ta zung zung a, an kal lo ngam si lo va, hlau deuh chungin an thu ve ta far a. A hlauhawm lai deuh deuhah chuan Pasaltha hmingthang deuh deuh an tang a, hual lu lamah chuan khuang leh dar nen mipui an lo ri chhuk bung bung a, sakei chu a lo chhuk thla a, Rualtinkhuma hma takah chuan a lo chhuak a, a lo kap nghek mai a, a huk tuar a, ek a cheh phung mai a, Vana Pa lam hawiin a zuang chhuk a, a tlan lai chu a lo kap ve piap a, tul pikah a zuang lut a, a rum ta hum hum mai a. Pasalthaho chu an lo kal khawm a, a then thlang lama t ng turin an chhuk a, chhak lam atang n thenkhat n a hnu an chhui thla a, a bawhna apiangah chuan a thi a tling rui zel a, a chau hle tih chu an hria a.

An upate chuan, "Naute u, fimkhur takin i che ang u, kan inhliam palh hlauh dah ang e,"

an ti a, an chhui chhuk zel a, tul pik hnuaiah
 hian a lo rum ngul ngul mai a, Pasaltha Chhun-
 kema chuan a han kap zawt a, a tawm chawih
 mai a. A che thei tawh lo emaw tiin Pasaltha
 thenkhat chuan feia chhun tumin an bawh phei a,
 a huk vak a, a zuang leh ta duai duai mai a,
 Pasaltha Chawngduma hmaah a lo chhuak a, a
 a zakdawh takah a lo kap leh thuai mai a, leh
 lamah a her phei a, a piah lawka Rualtinkhuma
 chu a pan phei a, zuan tuma a awp hniam lai
 tak hi a chal darah a han kap nghek mai a, a
 tlu tawp mai a, a chalchang chu a ke a leng vuat
 vuat a. Siam chu a lo tlan phei a, "A mei sat
 thlatuah ka han tang teh ang," a ti a, a fei ken
 chuan a rawn chhun hlum ta a. Mipui an lo pung
 khawm a, a lenzia chu an han teh a, sum ruk
 zet a lo ni a.

Tichuan a zawnna tur hlang an phan a, in
 lam hawiin an zawn a, an haw haw bluah bluah
 mai a, tleirawl pahnih zualko atan an tlantir a,
 khuaa niten an lo hriatin hmuak turin a khaw-
 nawtin an lo chhuak a, kawtchhuahah chuan
 hmuaktu mipui chu an phu lui lui mai a. Sa
 ruang chu an rawn kalpui zel a, kawtchhuah an
 thlenpui a, mi tin mai chuan, "A va lian em! A
 ngho a va tha kher em! Tu kah nge?" an ti sup
 sup a. Tleirawlho chuan, "Rualtinkhuma kah,"
 an ti a, mahse sakei hi thab thiang lova an ruat
 kumkhua a nih avangin an upate chu an puithu

hle a, "Sapui hi tumahin a chungah hriam thlak kan awm lo ve, amah hi a vanduai a, tek kham-phei a tawh palh mai a ni e," tiin an au lawng lawng a. Khua an luh chuan mual zawlah an din-tir ur mai a.

A tukah chuan a aih nan Hrangkunga chuan a sechal chu a talh ta a, a inah chuan nu tar leh pa tar leh Pasalthaho chuan nilengin zu leh sa an tlan a. Chawhnu tlangherah chuan sakei lu lam tur chu an inpuahchah a, hlang an phan a, a chhungah chuan hngah tah pum hi an dah a, chu chu sakei vunin an tuam a, chu chu Pasalthaho chuan mualah an rawn zawn chhuak a, darkhuang te, kawlkhuang te, chawmkhuang te an vaw ri bur bur a. A zawntute hmaah khan Pasaltha thenkhat chu sapui tawng turin an ding a, an in-ralthuam a, tichuan sa ruang zawntute nen khan intawng angin an innawr tawn hup hup mai a, mipui chuan an lo thlir thuap mai a. Hrangkunga leh Pasaltha thenkhat chu hmeichhe lenah an rawn inchei a. tuibur an zu a, an ham khu sut sut a, hmuithlur a rawn thlur a, sakei a hnuaichhiah-zia entir nan hmuithlurin sakei luah a vua a. Chumi zawhah chuan hmeichhe lema incheite chu in chhungah an lut leh a, Pasaltha incheiin an va inthuum leh a, Hrangkunga chuan silai a pu a, kawlnam a keng a, sakei ruang hma takah chuan a ding a, an lampui huau huau va, a tawpah chuan Hrangkunga chuan sakei hnenah chuan :

I nuin ka nu a tluk lo, I pain ka pa a tluk
hek do,

Englai mahin ka chungah i leng lo vang;

Nang kawng hnuaia i kai leh, kei kawng
chungah,

Muvanlai angin ka chungnung zel ang;

Tunah artui kan ei rual ang a,

Tu ei zo himasa sa?

a ti a, ani chuan a ei a, sakei chu sailungvar a
barh a, artui a ei zawh veleh:

Ket chu ka ei zō'ta e,

I la ei zo ve' lo maw?

a ti a, a kawlnnam chuan sakei lu ah chuan a sat
ta sawk sawk a, sakei an lam chhung zawng chuan
khuang leh dar chuan:

Chhimbu leh peng peng intu,

A lu lam kawng, lu lam kawng,

tiin an lo rem tlut tlut reng a. Tichuan an tin
darh ta hum hum a.

Bung VI-na

Zanriah ei hun Jai a ni a, Zakapa chuan an chhungkuaa chawhlui an kil kim thap laiin hetiang hian thu a rawt a, "Khuma, i rualpuite pawh nupui nei lo reng an awm ta lo. I nu leh pa pawh kan lo upa ta a, kan damlai ngeia nupui i neih hi kan duh a ni. Thakimi nen hian kum thum lai in inlawm ta a, tlangval laka a rinawm-zia te, a tlawmgaih theihzia te, a tainakzia te pawh i hria a, hei hi fa mowa tana ka it ber a ni a, hnawn hmasak ber nan hian hmang phawt ila a tha ang e," a ti a. Rualtinkhuma chu a lawm ru hle a, mahse nupui duh tawh anga han lan chu a zak deuh v, "Nupui neih ka la duh lo; mahse tul in tih chuan in thu clawm," a ti a, a chaw ei kham chu a chhuak ta a.

Zakapa chuan Vana Pa leh Leltin chhawn chu palai turin a tir a, an han leng to a. Thakimi chuan, "Ka pute chu eng nge in duh? Leng thu rawh u. In va hlauhawm khup khup em!" a ti a, thutthleng chu a lo pe sawk sawk a. Vana Pa chuan nem dualin, "Hlauhawm kawng lo ve, kan lo bakchhe len ve mai mai a nih hi," a ti a. An thu a, Hrangkunga chuan tuibur chu a hmuam a, an len chhan chu an sa witan ta a. Vana Pa chuan, "Zakapan min rawn tir a ni a, in nula Thakimi hi Rualtinkhuma tan hian kan rawn dil dawn che u a ni. Kan sang khaw nula zawng zawng zingah

hian Khuma hian Kimi hi a duh ber mai a, khaw dang reng reng hawi thei mawlh si hek lo le, sum leh pai te chu kan neih lohzia lah in hai lo va, phu lo, teh che u mah ila, kan duh em si che u avangin, 'zah fakah lô chhum suh' tiin in khawngaihma kan rawn dil ngawt mai che u a ni" a ti a.

Hrangkunga chuan, "In rawn ti tak tak te a nih chuan keini tak kan lawm ang chu. Kan tawng tukhaw huatthu ni suh sela, kan khuaah hian anni aia chuang liam leh duhawm an awm chuang hlei nem. Kan fate phei hi chu an ât teh-lul vei nen hian, chutia min lo hrawn chhawk peih dawn phawt chuan kan lawm eltiang ang chu. Engzat chauh nge in rawn lenpui reng?" a ti a. Vania Pa chuan, "Se nga chu a ni a, charsutphawit tur hi kan nih nih dawn avangin se ruk a ni ang a, thuam in rawn neih dawn chuan se sarih a ni ang chu," a ti a. Hrangkunga chuan, "Naktuk zingah kan chhungkua pawh kan lo inrawn ang a, kan nula pawh kan lo bia ang e, min duh phawt chuan kan inrem ngei ngei ang," a ti a. Tichuan Yanapa Pa te chu lawm takin an chhuak a, Thakimi pa tawng zawng zawng chu Zakapa an hrilh a, ani pawh a lo lawm em em a, "Naktip zanah an thu in han ngai leh a ni ang chu," a ti a.

A tukah chuan Lalbela chuan a nula duh ber chu a huphurh ber Rualtinkhuman a bia tih a hre thawi ta a, a. mangang ta eni em a, a chaw ei pawh a tui thei tawh hek lo. A mangang lutuk

awm ngaihna hre lo chu, silai puin anah chauhvin a ramvak a, ama hriat tawh lekin hetiang hian a tawng chhuak a.

“Aw, ka duh ber Thakimi hi ka chan loh hlauh teh chuan, ka va khawngaihthlak lutuk dawn em! Rualtinkhuma hi kei ajin a thlang zawk dawn em ni aw! Sai leh sakei a kah chinah khan mi tlaktlum khalh ta em ni dawn chu le! Aw, zawl-aidi an tih hi han chhar tehhlauh ila, Thakimi ka eitir ang a, awm hlei thei lo khawpin min ngai-zawng mai tur hi a ni a! Ka naupan lai khan ka pi khan, “Pheichham chu ramhuai kebai a ni a, a hmuh apiang hnenah, ‘Eng nge i duh?’ a ti a, an sawi apiang a pe thei zel a. Ralte tlangval pakhat nen pawh an inhmu phut mai a, eng nge i duh? a ti a. Pheichham chuan Ralte tawng a lo thiam ve si lo va, i duh ang chuan lal bangah bet ang che a ti a. Chuta chin chu lal bangah a bet ta kumkhua mai a ni” tiin min hriih thin a. Aw, vawiinah hian Pheichham tal chu han tawh hlauh ila ka va ti em! Eng nge i duh, mi han ti ngei ang a, ‘Thakimi pasal nih ka duh ber’ tiin ka han chhang vat mai tur a ti a, a rilru a buai ru hle mai a.

Ni hnih hnuah chuan Vana Pa te chu Hrang-kunga inah chuan an han leng leh a, “Tunah chuan in lo inrawn zo tawh chawh ang a, min khawngaih thei hram dawn awm em?” an ti a. Hrangkunga chuan, “Inrawn tawh e, Kimi pawhin

'in thu thu a ni ang chu' a ti a; mi dang lah hian kap remti tlang em em hlawn a. Zakapa te chung zawng, mi thluak nem chung an ni a, kan nula hi a ain a thinchhe nasa si a, anni khuan min lo' duh derte a nih chuan, a mualpho lohna ber niin 'ka ring a. Tunah hian zawl thu thlun ngheh nghal mai leh inneih zu tur sak nghal pawh kan'lo rawt ru zo diam tawh a, mahse nimin zanhah khan Kimi u, Kankima hi a mut hlanin a lo na hluah mai a, nimin atang khan chaw pawh a thlah ta hluah mai a, nizanah pawh mumal a hei lo va; a tawngvai zangkua mai. Ani hi han dam fel leh phawt sela, inneih pawh kan puah-chah thei mai ang chu," a lo ti a. Vana pa chuan, "Aw le. In thu a vawt tha hle mai, min lo khaw-
 neih duh dawn awm takin in lang a, min tithla-
 mang ngel mai. Kima pawh chu tlang hrileng
 a tawng fuh ve mai a ni chauh em ang a, a lo
 tho hah leh hma ang chu," a ti a, an chhuak
 leh ta a. Thu awmzia chu kim takin Zakapa te
 chung chu an hrilh vek a.

Kankima na chu a zual ta tulh tulh a; an
 pulthiam 'Chhonthanga' chu an va ko va, putar
 hrawl pui, hmuilmul leh khabehmul tak var vo
 tawh hi a ni a, a lo lut a, damlo mar chu a han
 dek yung yung a. "I man a ya lian em! Ram mar
 a nih hi ramhuai leh tui huain an man che a
 nih hi le! Daibawlin thawi che ila, i dam leh mai
 ang," a ti a. Tichuan tui huai tan arpa, ramhuai

tan arnu chu daipawnah an va talh a, puithiani chuan a thiam hla a chham a, a serh chu ramhuai leh tuihuai hnenah chuan an va hlan a, inthawina sa chu daipawnah an va ei zova. Mahse a natna chu a zual ta deuh deuh zawk a. Puithiam chuan “Kel khalin i thawi thung ang u,” a ti a, kel tuaiin an thawi leh a, mahse that zawk ahnekin a zual ta tial tial a, thla ruk lai chinah chuan, lungtat pai ang maiin a pum chhungah hian thil hlum ruh deuh mai hi a lo awm ta a. Puithiam chuah, “Dawi a nih hi,” a ti ta a, hringaitan te, khangpuizam te, mubuzial te, dawi sutna chi tin-rengin an thawi a, engmah sawta ram reng a awm thei ta hauh lova.

Kum chanve ai maha rei innei hlei thei lova an awm tak avangin, Lalbela chuan an thulh hlen leh ta niin a ring a, a lawm rilru hle a. Nula thinlung kawih her tumin Thakimi rim chu a ngawrh sauh sauh va. Zan khat chu Kimi hmaah chuan a uanga, “Sai ram chhuah leh hunah chuan ka thawk ve ang a, a pachal, ngho tha zet karawn kap ang e, hman ni sapui zim ni pawh khan ka hmaah lo chhuak sela chuan, ka lo kap let tawp mai ang chu ka ti a ni a, sapui pawhin mi huaisen hma hi chu hai hek lo,” a ti phur phur a. Rualtinkhuma leh, tlangval dangte chu an ngawi thap a, Thakimi chuan nui hmel pu chung hian, ‘Nang hi i huaisen teh na a, ‘ramchhuah leh hunah ka tel ve tawh ang’ i ti ziah mai a, laiking pawn-

pui tah tur ang mai i ni a, i inthiam khek rei deuh bawk a ni," a ti a. A tih dik em avangin tlangvalho chu an nui dar dar a.

Lalbela chuan, "I ti dik ngawt mai, buichhe laih loh chu han inpuang ta ila, a rawt chauh hi ka taima a, awmhmunah hian ka chawngkawr thawm nat ve mai mai a. Ka han chhuah ve dawn meuh hian, fapa mal, tumbu vuiha mal vuih ngawk mai hi ka ni si a, ka huai si a, ka va thih palh hlahh chuan, ka nu leh ka pa chu, an hrawkhrui a chat zui nghal mai dawn a, chu lo vah chuan Thakimi pasal ni hman lova sar thih mawlh hi ka hlau va, chuvangin chaw sain mi kangdai leh thin a ni," a ti a, a nui kuk kuk a. Thakimi chuan, "I lo va dawn kim thiam nge nge thin ein ve aw? Nupa kawp chawia to dun tura Pathian samsuih kan nih dawn chuan, a hun hmaa Vanvawm khua i zawn mai chu chung a Pathianin a phal dawn em ni?" a ti a, tlangvalho chu an nui leh ham ham a. Chutih lai chuan Kapkiman, "Kimi, ka awm a na em mai, mi va tung tho la, mi han tangkham teh," a ti a. Kimi chu a tlan phei thuai a, tlangvalho chuan, "Zan pawh a rei ta a, i tin tawh ang u," an ti a, an chhuak ta a. Rualtinkhuma chu a thiante rual chuan a chhuak ve ngei a, Zawlbukah chuan rei lo te a zuk thu ve a, Kimi te inah a lo chho leh thuai a, Kapkima enkawlin a meng tlaivar ve ta zawk a.

Chapchar lai a ni a, tukthuan ei laiin tlangau chuan, "Khai! khai! khai! Ka tawng lo ngaithla rawh u khai! Tun chin ni sawmah khian Chapchar Kût kan nei 'dawn a, Kût sa zawng theuh ula, zû sa theuh bawh rawh u," tiin a lo au lauh lauh a. Tichuan Kût sa chu an zawng ta sup sup a. Lal leh upain zu an sa bawh a. Lalbela chuan sahda! thang 66 a kam a, koro pakhat chauh a awk a, a hlawhchham em avangin a zak hle a. Rualtinkhuma chuan beai thang 77 a kam a, ramâr 1, vahrit 2, varihaw 3, varung 4 a awk a, an in a thlen hmain Thakimi te inah a han dâk hmasa a, Thakimi puan tah bulah chuan Lalbela chuan a hlawhchham thu chu a lo sawi zut zut a. "Ka pa Hrangkung, Kut sa in zawng thei em?" a ti a. "Thei e, a zawngtu ber lah ramtui lei lovin a kulcho rih si a, keimahin dai kiangah beai ka va kam ve a, naupang lawm tur'varung 3 chu ka awk ve 'asin," a lo ti a. Rualtinkhuma chuan, "Kei chu ka hlawhtling viau asin, hei hi a belhchhah atan lo nei ve rawh u," a ti a, vahrit leh varihaw chu chhuatah a theh thla a, biak hman lohvin a chhuak leh ta daih mai a. Thakimi chuan a en vawng vawng a.

Kût niah chuan nula hovin an puan thul khung tha ber an rawn sin chhuak a, vakiria an tawn a, nalh deuh maiin an rawn infam a, tlangvalho pawn puan thar sinin thimkual ke sei an tawn a, mual

zawlah chuan an inkaihkuah tlar put mai a, an
chai a :

*Chhim tlangah kawlngo leng der e,
Chhown vuai mah ka tawng lo lungruni.*

*Ngai leh ngai karah ngai lo tawng,
Siktui ang luang nawi e.,*

tih hla' an sa a, an su dup dup mai a, nuam an
ti em em mai a, naupangho te chuan chaho kha
zu an lo ..

(A la tawp rih loin a lang a, bung 1 emaw bung
2 emaw a la awm mai thei. Kum tam fe kan
zawng tawh na a, kan la hmu zo ngang lo a 'ni.
Mahse chhuah hi kan duh tawh si avangin kan
han tichhuak hram a. A zawm kaw! tha chuan
min hrilh thei ula, a lawmawm hle ang.

B. Lalthagiana)

.....:o:O:o:.....

HE LEHKHABU BUATSAHTU KUTCHHUAK DANGTE

1. Mizo Thawnthu (in Burmese) 1966
2. History of Mizo in Burma
 - in Burmese 1975
 - in English 1978
 - in Mizo 1980
3. Patea leh Damhauhva Hnuhma 1985
4. Hringnun Arsite 1986
5. Hringnun hi Indona mual 1988
6. Ka Lungkham 1989 (Book of the Year 1989)
7. Mizo Lal Ropuite Vol. - 1, 1989
8. Mizo Nun Hlui Part 1 (Class VIII Zirlai) 1990
9. Kaphleiha Hnuhma 1990
10. Zikpuui Pa Kutchhuak 1990
11. Mizo Thawnthu Bu 1-na (Class V Zirlai) 1990
12. Mizo Nun Hlui Part 2 (Class IX- X Zirlai) 1991
13. Mizo Tawng (Class VI zirlai) 1991
14. Mizo Thawnthu Bu 2-na (Class VI Zirlai) 1991
15. C. Thuamluaia Hnuhma 1991
16. Mizo Tawng (Class VII Zirlai) 1992
17. Mizo Thawnthu Bu 3-na (Class VII Zirlai) 1992
18. Hmasang Zonun 1992
19. Mizo Literature 1993 (Book of the Year 1993)
20. Thanpuui Pa Kutchhuak 1994
21. A Hlu Zel Dawn 1994